

BİLGİ, 22 [1]

Sosyal Bilimler Dergisi [Journal of Social Sciences]

2020 Yaz, Cilt 22, Sayı 1 [2020 Summer, Volume 22, Number 1]

ISSN: 1302-1761

Esat **Pınarbaşı** ▪ Siyaset ile Ahlak Arasındaki Gerilimi

Yumuşatma Çabası Olarak ‘Kirli Eller’ Kavramı

Hamza **Al** ▪ Başkanlık Sistemi Üzerine: Cumhurbaşkanlığı

Sisteminin Zayıf Halkası Parlamento

Musa **Öztürk** ▪ Küreselleşme Sürecinde Ekonomik Büyümenin

İşsizlik Türleri Üzerindeki Etkisi

Cihan **Selek-Öz** ve Sinan **Balta** ▪ Türkiye’de Yaşlılara Yönelik

Güncel Sosyal Politikaların Analizi

Elif **Kırdar** ve Abdurrahman **Benli** ▪ Ulusal Tez Merkezi’nde

Bulunan Sosyal Güvenlik Alanında Yazılmış Tezlerin

Bibliyometrik Analizi

Özkan **Şahin** ve Elyesa **Yılmaz** ▪ Öğrencilerin Girişimcilik

Niyetleri ve İslami Finans Algı Düzeylerine Yönelik Bir

Araştırma: Düzce Üniversitesi Örneği

Bilgi, 22 [1] • ISSN: 1302-1761

Sosyal Bilimler Dergisi [Journal of Social Sciences]

2020 Yaz, Cilt 22, Sayı 1 [2020 Summer, Volume 22, Number 1]

Sahibi / Owner

Değişim Yayınları

Sorumlu Yazışleri Müdürü / Managing Editor

Demir Can Dilek

Editörler Kurulu / Editorial Board

▪ **Editörler / Editors**

M. Kemal Aydın ve Engin Yıldırım

▪ **Yardımcı Editörler / Assistant Editors**

Mehmet Zeki Ak, Cihan Selek Öz, Mücahit Aydın

▪ **Editörler Kurulu Üyeleri / Members of Editorial Board**

Gencer Özcan [İstanbul Bilgi Üniversitesi], *Şener Aktürk* [Koç Üniversitesi], *Nebi Miş* [Sakarya Üniversitesi], *Fatma Yurttaş Özcan* [Sakarya Üniversitesi], *John McSweeney* [The University of Manchester], *Suna Gülfer İhlamur Öner* [Marmara Üniversitesi], *Ünsal Ozan Kahraman* [Sakarya Üniversitesi], *Eyüp Ensar Çakmak* [Sakarya Üniversitesi], *İbrahim Efe* [Lancaster University]

▪ **Yayın Koordinatörü / Managing Coordinator**

Yeşim Dalkılıç

Bilgi, 22 [1] ▪ ISSN: 1302-1761

Sosyal Bilimler Dergisi [Journal of Social Sciences]

2020 Yaz, Cilt 22, Sayı 1 [2020 Summer, Volume 22, Number 1]

- Yılda iki kez yayınlanan *Bilgi*, hakemli bir dergidir.
- *Bilgi* is a peer-reviewed journal, published bi-annually.

▪ Dergide yayınlanan yazı ve makaleler kaynak gösterilmek koşuluyla iktibas edilebilir. Yazı ve makalelerin tüm sorumluluğu yazarına / yazarlarına aittir.

▪ The articles and papers published in the journal may be quoted provided that the source indicated. All the responsibility of the articles and papers belongs to author(s).

Taranan Endeksler / Indexed by

- EBSCO
- Pro Quest Political Science
- ASOS Index
- Index İslamicus

Yazışma Adresi / Contact

1. Değişim Yayınları, Çatalçeşme Sokak, 52 / 2 Cağaloğlu / İstanbul. Telefon: 90 (212) 514 29 71-72 ▪ Fax: 90 (212) 514 42 31

2. Değişim Yayınları, PTT Sokak 15 (54040) Adapazarı / Sakarya. Telefon: 90 (264) 278 5639 ▪ Fax: 90 (264) 278 5299

Uluslararası Danışma Kurulu

[International Advisory Board]

- Hamza **Al** [Sakarya Üniversitesi] ▪ Sevda **Alankuş** [Kadir Has Üniversitesi] ▪ Atilla **Arkan** [Sakarya Üniversitesi] ▪ Muhittin **Ataman** [Yıldırım Beyazıt Üniversitesi] ▪ Ayhan **Aytaç** [Trakya Üniversitesi] ▪ Mehmet **Barca** [Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi] ▪ Jürgen **Bel-lers** [Universitaet Siegen] ▪ Arif **Bilgin** [Sakarya Üniversitesi] ▪ Vey-sel **Bozkurt** [İstanbul Üniversitesi] ▪ Esra **Dil** [Sakarya Üniversitesi] ▪ Michael **Dillon** [Lancaster University] ▪ B. **Duran** [İstanbul İbni Haldun Üniversitesi] ▪ Ümit **Ekin** [Sakarya Üniversitesi] ▪ Tuba Çevik **Ergin** [Sakarya Üniversitesi] ▪ Bedri **Gencer** [Yıldız Teknik Üniversitesi] ▪ İrfan **Haşlak** [Sakarya Üniversitesi] ▪ Mustafa **Hatipler** [Trakya Üniversitesi] ▪ İsmail **Hira** [Sakarya Üniversitesi] ▪ Kemal **İnat** [Sa-karya Üniversitesi] ▪ Ahmet **İnsel** [Galatasaray Üniversitesi] ▪ Tim **Ja-coby** [The University of Manchester] ▪ Aristotle **Kallis** [Keele Univer-sity] ▪ Osman **Karamustafa** [Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi] ▪ Tuncay **Kardaş** [Sakarya Üniversitesi] ▪ Özgür **Kayalca** [İstanbul Teknik Üniversitesi] ▪ Aziz **Kutlar** [Sakarya Üniversitesi] ▪ Ahmet **Makal** [Ankara Üniversitesi] ▪ Nicholas **Onuf** [Florida International University] ▪ M. **Porsche-Ludwig** [National Dong-Hwa University] ▪ Şükrü **Özen** [İzmir Ekonomi Üniversitesi] ▪ Esat **Pınarbaşı** [Balıke-sir Üniversitesi] ▪ Hakan **Poyraz** [Mimar Sinan Üniversitesi] ▪ Nuray Yılmaz **Sert** [Sakarya Üniversitesi] ▪ Köksal **Şahin** [Sakarya Üniversi-tesi] ▪ Erol **Taymaz** [Ortadoğu Teknik Üniversitesi] ▪ Turan **Yıldırım** [Marmara Üniversitesi] ▪ Ensar **Yılmaz** [Yıldız Teknik Üniversitesi] ▪ F. **Yılmaz** [Uludağ Üniversitesi] ▪ B. **Zengin** [Sakarya Üniversitesi]

B u S a y ı n ı n H a k e m l e r i [Alfabetik]

- Dr. Nurullah **Altıntaş** [Sakarya Üniversitesi]
- Prof. Dr. Faruk **Ataay** [Akdeniz Üniversitesi]
- Prof. Dr. Ali **Balcı** [Sakarya Üniversitesi]
- Dr. Öğretim Üyesi Filiz **Cicioğlu** [Sakarya Üniversitesi]
- İrfan **Ersin** [İstanbul Medipol Üniversitesi]
- Doç. Dr. Kenan **Göçer** [Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi]
- Doç. Dr. İrfan **Haşlak** [Sakarya Üniversitesi]
- Doç. Dr. Emel **İslamoğlu** [Sakarya Üniversitesi]
- Dr. Öğretim Üyesi Mustafa **Kırca** [Düzce Üniversitesi]
- Doç. Dr. Özer **Köseoğlu** [Sakarya Üniversitesi]
- Doç. Dr. Serdar **Orhan** [Sakarya Üniversitesi]
- Dr. İbrahim **Özejder** [Yakındoğu Üniversitesi]
- Dr. Öğretim Üyesi Mücahit **Özdemir** [Sakarya Üniversitesi]
- Doç. Dr. Köksal **Şahin** [Sakarya Üniversitesi]
- Doç. Dr. Tufan **Turan** [Sakarya Üniversitesi]
- Prof. Dr. Meral **Uysal** [Ankara Üniversitesi]
- Doç. Dr. Bora **Yenihan** [Kocaeli Üniversitesi]

Esat **Pınarbaşı** ▪ Siyaset ile Ahlak Arasındaki Gerilimi Yumuşatma Çabası Olarak ‘Kirli Eller’ Kavramı [1-13]

Hamza **Al** ▪ Başkanlık Sistemi Üzerine: Cumhurbaşkanlığı Sisteminin Zayıf Halkası Parlamento [14-44]

Musa **Öztürk** ▪ Küreselleşme Sürecinde Ekonomik Büyümenin İşsizlik Türleri Üzerindeki Etkisi [45-68]

Cihan **Selek-Öz** ve Sinan **Balta** ▪ Türkiye’de Yaşlılara Yönelik Güncel Sosyal Politikaların Analizi [69-94]

Elif **Kırdar** ve Abdurrahman **Benli** ▪ Ulusal Tez Merkezi’nde Bulunan Sosyal Güvenlik Alanında Yazılmış Tezlerin Bibliyometrik Analizi [95-109]

Özkan **Şahin** ve Elyesa **Yılmaz** ▪ Öğrencilerin Girişimcilik Niyetleri ve İslami Finans Algı Düzeylerine Yönelik Bir Araştırma: Düzce Üniversitesi Örneği [110-136]

Siyaset ile Ahlak Arasındaki Gerilimi Yumuşatma Çabası Olarak 'Kirli Eller' Kavramı

Esat Pınarbaşı¹

Özet: Bu çalışmada 'kirli eller' kavramı siyaset felsefesinin en çok tartışılan konularından biri olan siyaset-ahlak ilişkisi çerçevesinde ele alınacaktır. Bu amaçla öncelikle deontolojik ve teleolojik ahlak anlayışlarına değinilecek daha sonra kirli eller kavramı örnekler üzerinden analiz edilecektir. Weber'in 'sorumluluk ahlakı' dediği şeyin 'kirli eller' kavramına benzerliği gösterilecektir. Kirli ellerin siyaset-ahlak geriliminde bir orta yol olduğu Walzer'in görüşleri bağlamında temellendirilecektir. Sonuç olarak kavramın siyaset ve ahlak arasındaki gerilimi azaltan bir yönünün olduğu; sadece deontolojik değil teleolojik bakış açısı içinde de değerlendirilemeyeceği gösterilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kirli Eller, Siyaset, Ahlak, Deontoloji, Teleoloji, Machiavelli, Weber, Walzer.

Giriş: Siyaset ile Ahlak Arasındaki İlişki

Genel ahlak kuralları, diğer tüm alanlarda olduğu gibi, siyaset alanında da geçerli midir? Biraz daha açık soralım. Şiddete başvurmak, aldatmak veya hile yapmak, yalan söylemek özel hayatta olduğu gibi siyasi hayatta da yanlış mıdır?

Bu soruya temel olarak iki farklı cevap verilmiştir. Bu cevaplardan ilki, 'özel hayatta yanlış olanın siyasi hayatta da yanlış olacağı' şeklindedir. Nitekim bunun, antik çağdan günümüze kadar gelen hemen bütün büyük kültürler ve düşüncelerde hâkim görüş olduğu söylene-

1. Dr. Öğretim Üyesi, Balıkesir Üniversitesi.

bilir. Hatta bu düşüncenin daha katı savunucularına göre siyasi liderler, ahlaki kurallara, sıradan vatandaşlardan daha sıkı uymak zorundadırlar. Çünkü onların politik tercih ve eylemleri, sıradan vatandaşların tercih ve eylemlerine göre daha büyük kitleleri etkilemektedir. Bu görüşün modern felsefedeki en önemli temsilcisi konumunda olan *Kant*, bu hususu açık bir şekilde ifade etmektedir (1960: 49):

Gerçek politika...ahlaka gerekli saygıyı göstermeden bir adım bile atamaz... Ahlakla politikanın bağdaşmadığı hallerde, ahlak politikanın çözemediği düğümü koparır... Politika ahlak önünde dize gelmelidir; ancak böylelikle ki, politika, sönmek bilmez bir ışıkla parıldayacağı bir mertebeye, yavaş yavaş bile olsa, yükselmeyi umabilir.

İkinci cevaba göre, ahlak kuralları siyasete uygulanmaz. Bu cevabın ilk felsefi ifadesinin *Platon*'un *Devlet*'inde olduğu söylenebilir. *Platon*, 'ideal devletin koruyucularının', gerektiğinde kendi vatandaşlarına bile yalan söyleyebileceğini belirtmektedir (2001: 389):

İlle de söylenecekse, sadece devlet yöneticileri, ancak kamuya yarar sağlayacağı durumlarda, düşman veya kendi yurttaşları karşısında yalanı kullanabilirler.

Ancak *Platon*'un siyasi felsefesinde bu hüküm, 'kural değil istisnadır'. Antik ve Orta Çağın diğer önemli filozofları gibi *Platon* da, ahlak ve siyasetin birliğine inanmaktadır. Bu nedenledir ki, söz konusu görüşün kökenlerini, *Machiavelli*'ye dayandırmak daha doğrudur (Primoratz, 2007: XI-XII).

Bir prensin sözüne sadık kalmasının ve düzenbazlıklar yapmak yerine namusluca bir yaşam sürmesinin ne övülesi bir şey olduğunu her kişi anlar. Bununla birlikte zamanımızdaki deneylerle de bellidir ki, ancak verdikleri sözü hiçe saymış ve insanların beyinlerini kurnazca uyutmasını bilmiş prensler büyük işler yapmışlardır ve sonunda dürüstlüğü temel almış olanlara üstün gelmişlerdir. Öyleyse şunu bilin ki, iki tür mücadele tarzı vardır: Biri yasalara uyarak, öbürü zora başvurarak. Birincisi insanlara özgüdür. İkincisi hayvanlara. Ama hep olageldiği gibi, birincisi yetme-

diğinden ikincisine başvurmak gerekir. Onun için bir prens insancayı da, hayvancayı da ustalıklı kullanmayı bilmelidir (Machiavelli, 1994: 109).

Öte yandan her iki anlayışın da sadre şifa olmadığı görüldüğü için, siyasetin niteliğini, zorluklarını ve tehlikelerini dikkate alan yeni bir ahlak anlayışı geliştirme çabaları söz konusu olmuştur. *Weber*’in *Bir Meslek Olarak Politika* adlı çalışması, yeni ahlak anlayışının en iyi örneklerinden biridir. *Weber* (2006: 105-106), ahlakı ikiye ayırarak meseleye çözüm üretmeye çalışmıştır: *inanç ahlakı* ve *sorumluluk ahlakı*. *Weber*’e göre inanç ahlakına herkes riayet etmek zorundadır; siyasetçiler ve devlet adamları ise sorumluluklarına göre davranabileceklerdir.

Weber’in ‘sorumluluk ahlakı’ kavramı üzerinden yaptığı bu değerlendirmeler, siyaset ile ahlak arasındaki gerilimi azaltma çabası olarak düşünülebilir. Benzer şekilde, *Michael Walzer*’in geliştirdiği ‘kirli eller’ kavramını da siyasete özgü bir ahlak arayışı olarak görebiliriz. Nitekim bu çalışmanın amaçlarından biri de ‘kirli eller’ kavramı ile tarif edilen davranış biçiminin meşruiyet sınırlarını tartışmaktır.

‘Kirli Eller’ Nedir?

Kirli Eller (Les Mains Sales), aslında, *Jean-Paul Sartre*’ın ilk kez 2 Nisan 1948’de Paris’te sahneye konan tiyatro eserinin adıdır. Eserde, Fransız Komünist Partisi’nin şefi Hoederer’in ülkeyi Alman işgalinden kurtarmak için faşistler ve liberaller ile anlaşma yapma çabası hikâye edilmektedir. Bu çabayı ‘ilkelerden sapma ve ihanet’ olarak yorumlayan diğer partililer, Hoederer’i öldürmesi için, Hugo’yu görevlendirmiştir. Hugo ile Hoederer arasında geçen şu diyalog (Sartre, 1965: 91-92), daha sonra siyaset ve ahlak felsefesinin temel tartışmalarından birine zemin teşkil edecek olan ‘kirli eller’ kavramını içermektedir

HUGO: Onunla savaşmak için bulduğunuz en iyi çare de, iktidarı sizinle paylaşmasını teklif etmek mi?

HÖDERER: Ta kendisi... Bugün için en iyi çare bu. (Biraz ara.) Temiz kalmaya nasıl da özen gösteriyorsun yavrum! *Ellerini kirletmekten*

ne kadar korkuyorsun! Eh, sen de temiz kal öyleyse! Neye yarar bu? Ve sen de niçin geliyorsun aramıza? Temizlik bir Hint fakiri, bir keşiş düşüncesidir. Siz aydınlar, burjuva anarşistler hiçbir iş görmemek için bunu bahane ediyorsunuz. Hiçbir iş görmeme de, kıvıldamamak, dirseklerini bedenine yapıştırmak, eldiven giymek. *Benim ellerim kirli...* Ta dirseklerime kadar hem... Lâğıma, kana batırdım onları. Ne yani? Masum masum hükümet yönetilebilir mi sanıyorsun sen?

1970’li yılların başında *Walzer*, *Sartre*’in kurguladığı bu diyaloga gönderme yaparak ‘kirli eller’ kavramını akademik bir metinde kullanmıştır. *Walzer*’e (1973) göre ‘yanlış işler’ özel hayata göre siyaset hayatında daha yaygındır; tam da bu nedenle ‘siyaset hayatında ellerin kirlenmesi daha kolaydır’.

Sartre’in ayak izlerini takip eden *Walzer*, ‘kirli eller’ kavramı üzerinden, ‘ahlaki bir sonuç elde etmek için gerçekleştirilen ahlaksız bir eylemi’ tanımlamaktadır.² Anlamaya çalışalım. ‘Kirli eller’, kötü (ahlaksız) koşullar *başkaları tarafından oluşturulmuş* ise, kişinin kendi değerlerine ve ilkelerine ihanet etmesinin meşru görülebileceğini ifade eden bir kavramdır. Bu kavramı, siyaset ile ahlak arasındaki gerilimi azaltmaya dönük olarak geliştirilmiş diğer kavramlardan / analizlerden farklı kılan hususiyet de budur: *kötü koşulları kimin oluşturduğu*. Öznenin *kendi oluşturduğu* kötü koşulları gerekçe göstererek³ ahlaki bir

2. Şöyle bir örnek verilebilir: Varsayalım ki, siyasetçi X politikasının kamu yararına olduğunu düşünmektedir. Buna mukabil seçmen, Y politikası izlenmesini talep etmektedir. Siyasetçi seçimi kazanabilmek için, seçmene Y politikası izleyeceğine dair taahhütte bulunuyor. Aslında X politikası izleyecektir. Açıkçası, siyasetçi yalan söyleyerek seçmeni kandırmaktadır. Yalan söylemek ahlaksızlıktır. Fakat bu yalan, ahlaki bir sonuç elde etmek için söylenmiştir. Çünkü kamu yararı doğuracak olan politika, seçmenin talep ettiği Y değil, X’dir (de Wijze, 2007).

3. Ödünç aldığı parayı imkânsızlıklardan ötürü geri ödeyemeyen bir insan düşünün. Bu insanın imkânsızlıkları yani içinde bulunduğu ‘kötü koşullar’, geri ödeme zorunluluğunu ortadan kaldırmaz. Bir başka ifade ile bu insanın ödemedi kaçınması, ‘kirli eller’ kavramı bağlamında, mazur görülemez. Çünkü bu hadisede ‘kötü koşullar’, öznenin kendisi tarafından yaratılmıştır (Stocker, 1990: 22).

sonuç elde etmek için ‘ellerini kirletmesi’ kabul edilebilir bir eylem değildir (Stocker, 1990: 19-26; de Wijze, 2007).

Bir kez daha altını çizelim. Kötü (ahlaksız) koşullar dış öznelerin faaliyetlerinin sonucu oluşmuş ise, ‘ellerin kirletilmesi’ yani ‘ilkelere ve değerlere ihanet’ meşrulaştırılabilir. İkinci olarak, ‘ellerin kirletilmesinin’ yani ‘ilkelere ve değerlere ihanet edilmesinin’ mazur görülebilmesi için, özne ahlaki kaygılar ile (ahlaki bir sonuç elde etme hedefine dönük olarak) hareket ediyor olmalıdır.⁴ Şöyle de söylenebilir: *İhanet*, iki *kötü* arasından *daha az kötü* olanın tercih edilmesi (*ehveni şer*) durumunda mazur görülebilir.

Sartre’ın ve ardından *Walzer*’in ‘kirli eller’ kavramına atıf yaparak tanımladığı sıkışmışlık hali, kamusal alanının (siyaset alanı) yanı sıra özel hayatlarda da vuku bulmaktadır. *William Styron*’ın daha sonra sinemaya da uyarlanmış olan *Sophie’nin Seçimi* adlı romanı, söz konusu sıkışmışlık halinin güzel bir örneğini sunmaktadır. Şöyle ki: Yahudi olmadığı (ve *güzel olduğu*) için, *Sophie*’nin toplama kampından çıkmasına izin verilir. Ne var ki, iki çocuğundan sadece birini yanında götürebilecektir. *Sophie* daha az kötü olanı tercih eder, yani ikisini de ölüme terk etmek yerine çocuklarından birini alır ve kamptan ayrılır. Diğer çocuğunu kampta bıraktığı için hayatının geri kalan bölümünü ıstırap içinde geçiren *Sophie* sonunda intihar eder.

Sophie’nin davranışı, ‘kirli eller’ kavramının tanımladığı sıkışmışlık halinin bire bir yansımasıdır. Başkaları tarafından yaratılmış kötü koşullar altında sıkışıp kalan ve tercih yapmaya zorlanan *Sophie*, çocuklarından birini ölüme terk etmiştir. Bu, *kötü* bir davranıştır. Öte yandan

4. Bu bağlamda *Walzer*’in (1973) verdiği örnek ufuk açıcıdır. Şöyle ki: Patlatılmak üzere bir apartman dairesine bomba yerleştiren militanlar kaçmıştır. Sadece o militanların nerede olduklarını bildiği düşünülen liderleri yakalanmıştır. Fakat lider konuşmayı reddetmektedir. Felaketi önlemenin tek yolu, lideri işkenceye tabi tutup konuşmaktır. Bu koşullar altında siyasetçi, *ahlaki* bir kaygı (bombanın patlayıp insanları öldürmesini engellemek) ile hareket ederek, *gayri-ahlaki* olduğunu düşünüyor olmasına rağmen işkence edilmesine izin vermiştir.

en kötü olmadığı için, bu davranışın mazur görülebilir bir yanı bulunmaktadır. En kötü davranış, çocukların ikisini de kampta bırakmaktır. Sophie iki kötü'den daha az kötü olanı (ehveni şer) tercih etmiştir.

Sophie'nin yaptığı seçim, esas itibarıyla William Styron'un bir kurgusudur; yani gerçek değildir. Bununla birlikte Mete Tunçay'ın (2000) aktardığı şu diyalog gerçek bir hadiseye ilişkindir.

“Bir adamın iki çocuğu asker kaçaklığından yargılanıyor. İstiklal Mahkemesi, adama ‘oğullarından birini idam edeceğiz, birini de askere göndereceğiz. Hangisini asalım. Seç’ diyor.”

“Hangi evladın idam edileceği kararını babaya mı verdiriyorlar?”

“Evet. Adamın bayıldığı anlatılıyor.”

Bu diyalog, *William Styron*'ın kurgusundakine benzer bir hadisenin Kurtuluş Savaşı sonrasında bizim coğrafyada yaşandığını teşhir ediyor olduğu için ehemmiyet arz etmektedir. *Tunçay*'ın aktardığı bu diyalogdan, babanın bir seçim yapıp yapmadığı anlaşılıyor. Sadece şunu söyleyebiliriz: Baba bir seçim yapmış olsaydı, bunu ‘kirli eller’ örneği olarak görebilirdik.

‘Kirli Eller’ ve *Weber*'in ‘Sorumluluk Ahlakı’

Genel ahlak kuralları, diğer tüm alanlarda olduğu gibi siyasi hayatta da geçerli midir? Bu soruya cevaben iki farklı yaklaşım geliştirildiğini daha önce ifade etmiştik. Bir kez daha vurgulayalım. *Kant*'ın temsil ettiği *deontolojik* yaklaşım ahlaki kaygıların politik çıkarlara her koşul altında baskın çıkması gerektiğini ileri sürerken *Machiavelli*'nin *realist* yaklaşımı siyaseti ahlaktan tamamen bağımsızlaştırmaktadır (Cevizci, 2016: 195). 20. yüzyıl boyunca zulüm ve soykırım gibi ahlaki dışlayıcı siyaset pratikleri ortaya konmuş olması, siyaset ile ahlak arasındaki ilişkiyi yeniden tanımlamaya dönük entelektüel arayışları hızlandırmıştır. Bu arayışlar sonucu şekillenen *Weber*'in yaklaşımı özel hayatı düzenleyen ahlaki ilkelerin siyaset alanının sınırlandırılmaması gerektiğine vurgu yapmaktadır (2006: 106):

“...ahlaka göre yönlendirilmiş her etkinlik, birbirinden bütünüyle ayrı ve birbirine indirgenemeyecek biçimde karşıt iki ilkeye bağlanabilir. Bu etkinlik, sorumluluk ahlakına ya da inanç ahlakına göre yönlendirilmiş olabilir. Bu, inanç ahlakı sorumluluk eksikliğine, sorumluluk ahlakı da inanç eksikliğine özdeştir anlamına gelmez... Bununla birlikte inanç ahlakının kurallarına göre davranan birinin tutumuyla sorumluluk ahlakına göre davranan birinin tutumu arasında kesin bir karşıtlık vardır.”

Şunu da ifade etmeliyiz ki, *Weber*’in zihin dünyasında bu iki ahlak (inanç ahlakı ve sorumluluk ahlakı) arasındaki karşıtlık *mutlak değildir*. Siyasi bir amacı gerçekleştirmeye çalışan bir özne, bu amaç ne kadar önemli olursa olsun, kendisine belli bir sınır koymak durumundadır. Ancak bu sınırın, herkes için geçerli olan değişmez bir yöntemi ve ölçüsü bulunmamaktadır (Cevizci, 2016: 200). Her *iyi* insanın böyle bir sınırının olduğu gerçeğinden şu çıkarsamayı yapabiliriz: İnanç ahlakı ile sorumluluk ahlakı tamamen uyumsuz olmadığı gibi, birbirini tamamlayıcıdır (Primoratz, 2007: XV). *Weber*’in (2006: 118) söylediği gibi “...inanç ahlakı ile sorumluluk ahlakı birbiriyle çelişmez, birbirini tamamlar ve birlikte gerçek insanı... siyaset mesleğine atılabilecek nitelikte bir insanı oluştururlar.”

Öte yandan *Weber*’in kurguladığı sorumluluk ahlakı, sadece siyaset alanına ilişkin değildir; din, iktisat, sanat başta olmak üzere hayatın her alanı ile bağlantılıdır. Sorumluluk ahlakı, insan hayatını ‘yaygın ve kalıcı değer çatışmaları’ olarak gören bir dünya görüşü olarak ortaya çıkmaktadır. Böyle bir dünyada yalnızca değerler insan rehberlik edemez (Starr, 1999).

Görüldüğü gibi, *Sartre*’in ‘kirli eller’ kavramına yüklediği anlam ile *Weber*’in ‘sorumluluk ahlakı’ kavramı üzerinden yaptığı değerlendirmeler benzeşmektedir. *Sartre*’in *kirli eller* piyesindeki Hoederer, savaş sonrası yaşanması muhtemel şiddeti azaltmak ve partinin daha sorunsuz bir şekilde iktidarı ele geçirmesini sağlamak için, davasının temel ilkelerini ihlal etmiştir; daha da önemlisi ‘yüz bin’ hayat kurtarmak için yalan söylemiştir. Bu demektir ki, Hoederer *Weber*’in tanımladığı

‘sorumluluk ahlakına’ uygun davranmıştır.

Buna mukabil Hugo, Hoederer’in muhtemel olumsuz sonuçları göz önünde bulundurarak ilkeleri ve değerleri ihlal etmiş olmasını onaylamamıştır. Hugo’nun bu davranışı, *Weberian* analizdeki ‘inanç ahlakını’ temsil etmektedir. Nitekim *Sartre*, söz konusu piyeste Hugo’ya şunları söyletiyor (1965: 93): “...ihtilâl dediğin çiçeklerle yapılmaz ki! Ölecekleri varsa...”

Walzer’in ‘Kirli Eller’ Yaklaşımı

Weber gibi *Walzer* de sentezci bir yaklaşım içinde (ne *Kant*’ın yaklaşımı, ne de *Machiavelli*’nin yaklaşımı) siyaset ile ahlak arasındaki gerilimin nasıl yumuşatılabileceğine odaklanmıştır. *Weber*, meseleyi çözebilecek (yani siyaset ile ahlak arasındaki gerilimi azaltabilecek) bir unsur olarak, kendi geliştirdiği ‘sorumluluk ahlaki’ kavramına vurgu yapmaktadır. Buna mukabil *Walzer*, ‘meseleyi bireysel vicdanın sınırları içinde çözmeye çalıştığını’ gerekçe göstererek *Weber*’i eleştirmektedir. Yaklaşımını *Sartre*’ın ‘kirli eller’ kavramının üstüne oturtan *Walzer*, karakteristik olarak siyasi eylemde ortaya çıkan ikileme vurgu yaparak kendine özgü bir bakış açısıyla gerilimin üstesinden gelmeyi önermektedir (bkz. Primoratz, 2007, XV; Cevizci, 2016: 202-203).

Walzer (1973), ‘kirli eller’ kavramının tanımladığı insanlık halini izah etmeye dönük olarak, farklı siyaset ve ahlak perspektiflerinden bakılarak kurgulanmış üç farklı yaklaşım olduğunu söylemektedir: *Neoklasik Yaklaşım*, *Protestan Yaklaşım* ve *Katolik Yaklaşım*. Her biri kısmen doğru olan bu yaklaşımların temsilcileri ise şunlardır: *Machiavelli*, *Weber* ve *Camus*.

Neoklasik yaklaşımın temsilcisi olan *Machiavelli*’ye göre cumhuriyet kurmak veya reform yapmak gibi idealleri olan bir siyasetçi, amacına ulaşmak için *kötü* şeyler yapabilir. Mesela *Romulus* gibi kardeşini öldürebilir ya da *Numa* gibi halkına yalan söyleyebilir. Siyasetçinin yaptığı zulüm ve söylediği yalan, doğurduğu *iyi* sonuçlara bakılarak mazur görülmektedir. Bir başka ifade ile siyasi süreçleri, ahlaki değer-

ler değil, doğuracağı sonuçlar şekillendirmektedir. *Walzer*, siyasetçinin amacına ulaşmak için yaptığı kötü işlerden ötürü herhangi bir acı ve suçluluk duymuyor olmasını, *Machiavelli*'nin yaklaşımının temel eksikliği olarak görmektedir.

Weber'in temsil ettiği ikinci yaklaşım (Protestan yaklaşım), kötü işler yaparak ‘ellerini kirletmiş’ olan siyasetçiyi hâlâ bir kahraman olarak görmektedir. Kendi iç dünyasında acı ve suçluluk duyan, vicdan azabı ile kıvranan bir kahraman... *Walzer*'e göre *Weber*'in kahramanı, yaptığı *kötü* işlerden ötürü acı ve suçluluk duyduğunu, vicdan azabı çektiğini topluma deklare etmelidir. Zira toplum, ruhunu kaybetmiş siyasetçiler tarafından yönetilmeyi istemez.

Walzer, ‘kirli eller’ kavramının tanımladığı insanlık halini izah eden üçüncü yaklaşımı (Katolik yaklaşım) *Albert Camus*'nun bir piyesinden türetmiştir. Piyenin kahramanları, 19. yüzyıl Rusya'sındaki eylemcilerdir. Elleri insan kanıyla kirlenmiş olmasına rağmen, *Camus*'nun eylemcilere hayranlığı tamdır. *Camus*'ya göre öldürdükleri için ölmeye hazır olan eylemciler, birer kahraman olarak ‘darağacında ellerini temizlemiş olacaktır’.

Görülüyor ki, *Walzer* ‘kirli eller’ kavramının tanımladığı insanlık halini izah etmek için geliştirilmiş yaklaşımları, *siyasetçinin ödediği bedel* bakımından değerlendirmektedir. *Machiavelli*'nin yaklaşımında siyasetçinin, yaptığı *kötü* işlerin karşılığında ödediği bir bedel söz konusu değil... *Weber*'in yaklaşımında bedel, ‘siyasetçinin kendi iç dünyasında acı ve suçluluk duyması, vicdan azabı çekmesi biçiminde ödeniyor. *Camus*'nun yaklaşımında ise bedel, siyasetçinin canıdır.

Walzer'e göre yaptığı *kötü* işlerin ardından siyasetçinin acı ve suçluluk duyması, vicdan azabı çekmesi son derece önemlidir. Siyasetçi, dış öznelerin belirlediği *kötü* (gayri-ahlakî) koşullar altında, mümkün olabilecek *en iyi* şeyi yapmış olabilir; fakat bu esnada birtakım ilkeleri ve değerleri de ihlal etmiştir. Acı ve suçluluk duyuyor, vicdan azabı çekiyor olması, siyasetçinin hem *pişman* olduğunun tezahürüdür, hem de *iyi* bir insan olduğunun kanıtıdır.

...iyi yapmak için kötü yaptığı zaman, kendini sonsuza dek politik iblise teslim etmiş durumda değildir; bedelini ödediğinde elleri tekrar temizlenecektir ki, o bedel de suçluluk duygusu ve çekilen vicdan azabıdır (Walzer, 1973).

Suçluluk duygusuna atfettiği bu önem dikkate alınarak, *Walzer*'in 'kirli eller' kavramının tanımladığı insanlık halini onayladığı (Griffin, 1989) söylenebilir. Nitekim *Walzer*, *Sartre*'ın siyasetçinin masum kalarak (yani 'ellerini kirletmeksizin') uzun dönemli ve başarılı bir yönetim ortaya koymasının mümkün olmadığı tezini benimsemektedir. *Walzer*'e göre toplum, ahlaki değerlerin belirlediği çerçevenin dışına çıkarak 'ellerini kirletmek' istemeyen siyasetçiler tarafından yönetilmeye razı değildir. Bir başka ifade ile toplum, siyasetçinin 'ellerinin kirlenmek' durumunda olduğunu bilmektedir (Primoratz, 2007: XVI; Cevizci, 2016: 203).

Yukarıda ifade edildiği gibi, *Walzer*, karakteristik olarak siyasi eylemde ortaya çıkan ikilemin altını çizdikten sonra kirli eller kavramının sağladığı imkânla siyaset ile ahlak arasındaki gerilimin üstesinden gelmeye çalışmaktadır. *Walzer*'a göre iktidar erkini elinde bulunduran siyasetçi bazen şiddet kullanmak durumunda kaldığı için, bu ikilemden çıkmak kolay değildir. Üstelik muhaliflerin acımasız davrandığı bir ortamda hangi eylemin ahlaki bir sonuç elde etmeye dönük olduğunu belirlemek zorlaşacaktır. Bu koşullar altında söz konusu ikilemden çıkmayı mümkün kılacak güzergâhı, mühendislik hesapları değil, adaleti tesis etmeyi amaç edinmiş kâmil siyasetçinin derin ahlak öngörüsü, erdemli ve yürekli tutumu belirleyecektir (Walzer, 1973; ayrıca bkz. Cevizci, 2016: 202-204).

Walzer'ın 'kirli eller' kavramı etrafında yaptığı bu değerlendirmeler birtakım eleştirilere de maruz kalmıştır. Bu eleştirilerin önemli olduğunu düşündüğümüz ikisine (Ramsey, 2000 ve Shugarman, 1999) kısaca değinelim.

(1) Siyasetçinin kamu yararına olan bir eylemi yürütürken, devletin

mahrem alanı içinde yalan söylemesi / aldatması, ilke olarak mazur görülebilir. Bununla birlikte yalan söylemeyi / aldatmayı meşrulaştırıcı, genel kabul görmüş *haklı bir sebep* bulmak ve toplumsal mutabakat sağlamak kolay değildir. Diyelim ki haklı sebep bulundu ve toplumsal mutabakat sağlandı. Bu durumda yalan ve aldatma temelli eylemin hayata geçirilebilmesi için, alternatifinin olmaması gerekir. Öte yandan eylem sonucu elde edilecek fayda, maruz kalınacak zarardan büyük olmalıdır (Ramsey, 2000).

(2) *Walzer*'ın ‘apartmana konulan bomba’ örneği nadiren söz konusu olabilir. Üstelik siyasetçinin önünde, apartmandaki herkesin tahliye edilmesini emretmek gibi başka seçenekler de bulunmaktadır. Varsayalım ki, yüzlerce insanın hayatını kurtarmanın son seçeneği, teröristlerin liderine işkence etmektir. Böyle bir durumda, yüzlerce insanın hayatını kurtardığı için, siyasetçinin kendini suçlu hissetmesi gerekmecektir (Shugarman, 1999).

Walzer'a getirilen bu eleştirilerin ‘kirli eller’ kavramı ile siyasetin doğası hakkındaki farklı görüşlerden kaynaklandığı (Nick, 2019) görüşü makul görünmektedir. Üstelik siyasetçilerin ikilemde kalmaları iddia edildiği gibi nadir değildir.

Sonuç

Siyasi düşünceler literatürü incelendiğinde, siyaset ile ahlak arasındaki gerilimin köklü bir geçmişi olduğu görülmektedir. Öte yandan bu gerilimi yumuşatmayı amaçlayan bir çalışma olarak, ‘kirli eller’ analizi ön plana çıkmaktadır. Bu analiz aslında şunu öğretiyor: Siyasetçinin ‘ellerini kirletmesine’ sebep olan eylem, *haklı* ve *ahlaken zorunlu* olabileceği gibi *yanlış* da olabilir. Felsefi düzeyde tartışılması gereken bu belirsizliğe rağmen, ‘kirli eller’ analizi, siyaset ile ahlak arasındaki gerilimi yumuşatmaya dönük bir araç olarak kullanılabilir.

Ne ahlaki kaygıları her koşul altında siyasi çıkarların üstünde tutan *deontolojik* yaklaşım, ne de ahlaki kaygıları siyaset alanından kovan teleolojik yaklaşım yeterince ikna edici değildir. Daha açık ifade ede-

lim. Bu yaklaşımlar, *siyasi eylem* ile *ahlaki doğruluk* arasındaki karmaşık ilişkiyi çözüme kavuşturacak bir analiz çerçevesi sunmaktan uzaktır. ‘Kirli eller’ kavramı etrafında yapılan değerlendirmeler, bu iki uç yaklaşımın en uygun sentezi olarak, siyaset bilimi literatürünün önemli bir parçası haline gelmiştir.

The Notion of ‘Dirty Hands’ as an Effort to Reduce Tension between Politics and Ethics

Abstract: In this study, the notion of ‘dirty hands’ will be discussed within the framework of politics-ethics relationship which is one of the most discussed issues of political philosophy. For this purpose, first, deontological and teleological ethics theories will be touched upon and the notion of dirty hands will be analyzed with examples. The similarity between what Weber calls ethic of responsibility and the notion of dirty hands will be shown and it will be grounded within the context of Walzer’s views that dirty hands is a middle ground for the tension between politics and ethics. As a conclusion it will be shown that this notion reduces tension between politics and ethics to some extent; that it cannot be considered not only as part of deontological viewpoint but also teleological viewpoint.

Key Words: Dirty Hands, Politics, Ethics, Deontology, Teleology, Machiavelli, Weber, Walzer.

Kaynaklar

Cevizci, Ahmet (2016), **Uygulamalı Etik**, İstanbul: Say (2nci Baskı).

de Wijze, Stephen (2007), “Dirty Hands: Doing Wrong to do Right”, *in* (ed.) Igor Primoratz (2007), **Politics and Morality**, New York, pp.3-19.

Griffin, Leslie (1989), “The Problem of Dirty Hands”, **The Journal of Religious Ethics**, 17 (1): 31-61.

Kant, Immanuel (1960), **Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme** (Çeviri: Yavuz Abadan ve Seha L. Meray), Ankara: Ajans Türk Matbaası.

- Machiavelli** (1994), **Prens** (Çeviri: Nazım Güvenç), İstanbul: Anahtar Kitaplar (2nci Baskı).
- Nick, C.** (2019), “In Defense of Democratic Dirty Hands”, **Journal of Social and Political Theory**, 66 (160): 71-94.
- Platon** (2001), **Devlet** (Çeviri: Sabahattin Eyuboğlu ve M. Ali Cimcoz), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları (3ncü Baskı).
- Primoratz, İgor** (2007), “Introduction”, *in* (ed.) İgor Primoratz (2007), **Politics and Morality**, New York, pp. XI-XXXI.
- Ramsay, Maureen** (2000), “Democratic Dirty Hands”, *in* (eds.) Lionel Cliffe, Maureen Ramsay and Dave Bartlett (2000), **The Politics of Lying**, New York, pp.27-42.
- Sartre, Jean-Paul** (1965), **Kirli Eller** (Çeviri: Semih Tiryakioğlu), İstanbul: Varlık Yayınları.
- Starr, Bradley E.** (1999), “The Structure of Max Weber’s Ethic of Responsibility”, **Journal of Religious Ethics**, pp.407-434
- Shugarman, David** (1999), “Democratic Dirty Hands”, *in* (eds.) Paul Rynard and David Shugarman (1999), **Cruelty and Deception: The Controversy over Dirty Hands in Politics**, Toronto, pp.229-250.
- Stocker, Michael** (1990), **Plural and Conflicting Values**, Oxford: Clarendon Press.
- Walzer, Michael** (1973), “Political Action: The Problem of Dirty Hands”, **Philosophy and Public Affairs**, 2 (2): 160-180.
- Weber, Max** (2006), **Meslek Olarak Siyaset** (Çeviri: Afşar Timuçin ve Mehmet Sert), İstanbul: Çivi Yazıları.

Başkanlık Sistemi Üzerine: Cumhurbaşkanlığı Sisteminin Zayıf Halkası Parlamento

Hamza Al¹

Özet: Türkiye, 2017 yılında 1876 yılından beri uygulamada olan parlamenter hükümet sistemine son vererek başkanlık sistemine geçti. Uzun süreden beri yaşanan politik, ekonomik ve toplumsal sorunlar başkanlık sistemine geçişin gerekçesi olarak sunuldu. Parlamenter sistemden başkanlık sistemine geçiş sürecinde, yeterli olmasa da, konu tartışıldı. Birçok konuda olduğu gibi bu konuda da baskın iki görüş ortaya çıktı. Başkanlık sisteminden yana olanlar, genellikle Türkiye’de yürürlükteki parlamenter sistemin sonuçları üzerinden konuya yaklaştılar. Parlamenter sistemden yana olanlar ise Başkanlık sisteminin özellikle Latin Amerika’daki uygulamaları üzerinden konuyu ele aldılar. Artık Türkiye, başkanlık sistemine geçtiğine göre yapılması gereken, başkanlık sisteminin zayıf noktalarına ve yürürlükteki Cumhurbaşkanlığı sisteminin eksiklerine odaklanmaktır. Böylece yürürlükteki sistem, daha güçlü hale gelebilir ve sistemden kaynaklanan sorunlar bir nebze olsun giderilebilir. Bu bağlamda çalışmada, hükümet sistemlerinin doğuşu, hükümet sistemleri arasındaki farklar, hükümet sistemlerinin yaygınlıkları ele alındıktan sonra, başkanlık sisteminin zayıf noktaları ortaya konularak, yürürlükteki Cumhurbaşkanlığı sisteminin eksiklikleri üzerinde durulmuştur. Buna göre, daha önceki hükümet sistemi gibi, yeni hükümet sisteminin de zayıf halkası yasama organıdır. Türkiye, yasama organını güçlendirilerek, muhtemel sorunların üstesinden gelebilir.

Anahtar Kelimeler: Başkanlık Sistemi, Parlamenter Sistem

1. Giriş

Osmanlı döneminde, monarşinin hüküm sürdüğü sırada, batılı modern devletin kurumlarıyla tanışan Türkler,² hükümet sistemi konusunda tercihlerini ister istemez parlamenter sistemden yana yaptılar; çünkü monarşi ile yönetilmekteydiler. Cumhuriyet rejimine geçtiklerinde, parlamenter sistemi devam ettirdiler. Fakat şunu söylemek gerekir ki, o dönemde yürürlükteki sistem, tam bir parlamenter sistem özelliği göstermedi.

Cumhuriyet döneminde, hükümet sistemi dışında birçok reform çabası oldu. Özellikle 2000'li yıllarda, Avrupa Birliği üyelik süreciyle birlikte, yönetim zihniyeti ve idari yapı değiştirilmeye çalışıldı. Yönetim zihniyetine ilişkin önemli girişimlerden birisi 2003 tarihli *Kamu Yönetimi Temel Kanunu* tasarısı teşebbüsüdür. Söz konusu tasarısı, yürürlüğe giremeye de, uzun süre kamuoyunun gündemini işgal ederek akademik ve siyasi tartışmalara yol açtı.³ Fakat söz konusu tasarıdaki bazı kavramlar ve ilkeler, daha sonra *Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu* ile Türk kamu yönetimi sistemine dâhil edildi. Ayrıca, merkezi idareye ilişkin birçok düzenleme yapıldı ve yerel yönetimlere ilişkin belediye ve il özel idaresi kanunları değiştirildi.

Hükümet sistemi ile ilgili tartışmalar, ağırlıklı olarak 1980 sonrası yüzüne çıktı. 1980 sonrası parlamenter sistemden başkanlık sistemine geçiş tartışmaları baş gösterdi (Yazıcı, 2005). 2007 yılında, sistemde değişiklik yapılarak, Cumhurbaşkanının doğrudan halk tarafın-

2. Modern dönemde idarenin modernleştirilmesi konusunda Fransa ve Prusya, birçok ülke gibi Osmanlı'ya da model oldu. Fakat şunu da kabul etmek gerekir ki, "Fransa, Türkiye için hep 'model' olmadı; bir zamanlar Türkiye de Fransa için 'model'di (Eyüboğlu, 2007: 91).

3. Söz konusu taslakta, idare teşkilatı ile ilgili mevzuatta daha önce yer almayan bazı yeni kavram ve ilkelere yer verildi. İlk kez mevzuatta, "idare" yerine "kamu yönetimi" kavramı kullanıldı. Ayrıca "katılımcılık", "saydamlık", "hesap verebilirlik", "sonuç odaklılık", "hizmette yerellik" gibi kavramlar kullanıldı (Al, 2004). *Kamu Yönetimi Temel Kanunu Tasarısı*'na yönelik eleştiriler için bkz. Ayman Güler, 2003.

dan seçilmesi sağlandı. On yıl sonra, 2017 yılında Türkiye, Osmanlı'nın son döneminden beri uyguladığı parlamenter sistemden, başkanlık sistemine geçiş yaptı. Politik tartışmalarda konu, rejim ve üniter yapı ile ilişkilendirildi. Başkanlık sistemi ile diktatörlük arasında doğrusal ilişki kuranlar oldu. Bazı eleştiriler ise doğrudan önerilen Cumhurbaşkanlığı sistemi üzerinden yürütüldü (Gözler, 2017; Erdoğan, 1998: 380; Tekin, 2017: 115-125; Üskül, 2007; Soysal, 2007; Yarbay, 2017; Türmen, 2017; <https://www.bbc.com>; <https://m.bianet.org>).

Parlamenter sistem taraftarları, özellikle başarısız Latin Amerika tecrübesi ve üçüncü dünya uygulamaları üzerinden başkanlık sistemine yönelik eleştiriler geliştirdiler. Buna göre özellikle üçüncü dünya ülkelerindeki başkanlık sistemlerinin çoğu askeri darbelere maruz kalmış ya da tek parti rejimine dönüşmüştür. Bu düşüncede olanlara göre, Amerikan'ın dışında başarılı bir örnek yoktur. Amerika'nın başarısı da anayasadan kaynaklanmamaktadır. Bu nedenle başkanlık sistemi Türkiye'de başarılı olmaz (Kalaycıoğlu, 2005, Onar, 2005; Atalay, 2013).⁴

Başkanlık sisteminden yana tavır alanlar ise, özellikle yürürlükteki parlamenter sistemin ürettiği sorunlar üzerinden konuya yaklaştılar ve başkanlık sistemini de bu sorunların çözümü olarak gördüler. Başkanlık sistemini, Türkiye'nin istikrar sorununun giderilmesinin bir aracı olarak gördüler. Buna göre Türkiye, istikrarsız bir coğrafyada, istikrarsızlık yaşayan ülkeler arasında yer almaktadır (Turgut, 1998: 39). Bundan kurtuluşun yolu da güçlü bir yürütmeden geçmektedir. O da başkanlık sistemidir. Başkanlık sistemini savunanlara göre (Aslan, 2015; Miş ve diğerleri, 2016; Özal, 1998; Kuzu, 1998: 369), başkanlık sistemi ile birlikte yürütmede çift-başlılık sorununa son verilerek, hü-

4. 1945 sonrası Üçüncü Dünya ülkelerindeki başkanlık sistemlerinin çoğu askeri darbelere maruz kalmış ya da tek parti rejimine dönüşmüştür. Parlamenter sistemlerin ise dörtte biri ayakta kalmayı başarmıştır (Riggs, 1992'den aktaran Kalaycıoğlu, 2005: 23). Kalaycıoğlu'na göre (2005: 27) "Başkanlık rejimi gibi, ABD'de bile ne kadar işlediği belli olmayan defolu bir rejimi uygulamakla Türkiye'nin ne kazanacağını anlamak olanaksızdır".

kümet krizlerinin önüne geçilecektir.⁵ Yürütme organının demokratik meşruiyeti artırılarak halk iradesine yönelik müdahalenin önünde geçilecektir. Toplumun vesayet karşısında konjonktürel ve lider-odaklı bir siyasete olan bağımlılığına son verilerek siyasetin gayrı-şahsileşmesi sağlanacaktır. Seçilmiş-atanmış dengesi seçilmişlerin lehine değiştirilecektir. Etkin, hızlı ve istikrarlı bir yönetimin zemini oluşturulacaktır.

Ayrıca, parlamento özerk ve güçlü kılınacak ve milletvekilliğinin kalitesi yükselecek, siyaset kurumu işler hale gelecek, siyaset-dışı aktörlerin etkisi sınırlandırılacaktır. İstikrar ve büyüme hedeflerini gerçekleştirecek bir siyasi merkez oluşturulacaktır. Yargının içe-kapalı ideolojik yapısı kırılacak, hukuk sisteminin toplum ile etkileşimi artırılacak hukukun üstünlüğü sağlanacaktır. Alkan (2018: 150) ise, 2017 yılında yapılan reformun, sadece kurumsal bir değişiklik olmadığını vurguladıktan sonra, yeni sistemin tek başına bir hükümet sistemi değişikliği değil, bunun çok ötesinde olduğunu, bunun vesayetçi mekanizmaları kaldırarak, siyasi kurumların yeniden anayasal düzeyde dizayn edilme çabası olduğunu ileri sürdü. Buna göre, bu süreç, kapsamlı bir reform sürecini ve yeni bir siyaset tarzını da zorunlu kılmaktadır.

Başka alanlardaki politik bölünmüşlük, reform sürecinde de ortaya çıktı. Cüzi bir fakla Türkiye, tercihini başkanlık sisteminden yana yaptı. Bu çalışmada, bu tartışmalara girmeden, tercih edilen başkanlık sistemi irdelenerek yürürlükteki Cumhurbaşkanlığı sisteminin zayıf yönleri ortaya konulmaya çalışılacaktır.

2. Hükümet Sistemleri

Genel kabul gören tasnife göre, kuvvetler ayrılığına dayalı hükümet sistemleri, *parlamentar sistem* ve *başkanlık sistemi* olmak üzere ikiye ayrılır. Söz konusu ayırım, özellikle yasama ile yürütme arasındaki ay-

5. Kuzu'ya göre (1998: 371) zaten dünyadaki genel eğilim de iktidarın kişiselleştirilmesi yönündedir. Uygulamada başkanlık sistemine doğru kayma gözlenmektedir. Bunlar için 'seçimle gelen krallar' ifadesi kullanılsa da bu durumdan fazla korkmamak gerekir. Çünkü bunlar 'seçimle giden krallar' durumundadırlar.

rılığın derecesine göre belirlenir. Ayrımın daha katı olduğu sisteme başkanlık sistemi, daha yumuşak olduğu sisteme ise parlamenter sistem denir. Bir de bu iki sistemin karışımından oluşan yarı başkanlık uygulamaları mevcuttur. Gerek parlamenter sistem, gerek başkanlık sistemi Anglo-sakson dünyasında doğmuş ve buradan yayılmıştır.

2.1. Hükümet Sistemlerinin Doğuşu

Zaman zaman birbirinin karşısı olarak sunulsa da, parlamenter sistem ile başkanlık sistemi aynı iklimin ürünüdür.⁶ İkisi de Anglosakson dünyasında doğmuş ve başarılı sonuçlar yaratmışlardır. Tarihi şartlar, parlamenter sistemin İngiltere’de ortaya çıkmasına yol açmıştır. Feodal beylerin, baronların, asilzadelerin ve din adamlarının oluşturduğu istişari bir organ olan Magnum Concilium (Büyük Şura), zamanla zorunlu danışılan ve tavsiyelerine uyulan bir organa ve daha sonra da güçlü bir karar organına yani parlamentoya dönüşmüştür.

Doğrusu, bu süreç İngilizler açısından çok da kolay olmadı. Zaman zaman kralla baronlar arasında iç savaşa kadar varan mücadeleler yaşandı. İngiltere’de demokratik evrimin anayasal dayanaklarından birisi olarak kabul edilen yirmi beş baronun, Kral Yurtsuz John’a empoze ettikleri *Magna Carta Libertatum* (Büyük Özgürlük Fermanı, 15 Haziran 1215) ile birlikte, Krala karşı aristokratların hakkı garanti altına alınmış oldu.⁷ On üçüncü yüzyılın başlarından itibaren, evrimsel bir süreçte monarşiyi modernize ederek demokratik hale getiren İngilizler, zamanla krallarının yetkilerini lordların ve halkın temsilcilerine aktararak, çağdaş parlamenter sistemi inşa ettiler. Baronlar, Parlamentoda Krala karşı ifade haklarını sözleşme ile garanti altına almış oldular.⁸

6. “Amerikan Sistemi’ni kuranların krallık kurumundan esinlendiklerine dair işaretler çoktur. ... Amerikalıların seçilmiş kral anlayışını uzun süreler koruduklarını bize göstermektedir” (Turan, 2005: 115).

7. Magna Carta’nın Türkçe metni için bkz. İlal, 1968.

8. Magna Carta Libertatum (Büyük Özgürlük Fermanı) anlaşmasına göre kral, Magnum Concilium’un (Büyük Şura) onayı olmadan bazı konularda karar alamaz.

Bu hak, zamanla kraldan baronlara, onlardan da halka doğru evrildi. Zamanla baronlar, kontlar, kilise temsilcisi ruhban sınıfları, şövalyeler, şehir temsilcileri, küçük rahipler de parlamentoda temsil edilmeye başlandı. 1295 yılında toplanan genişletilmiş Magnum Concilium'a (Büyük Şura) Model Parliament (Model Parlamento) adı verildi.⁹ Avam Kamerası, kralın ve lordların etkisinden uzaklaşarak zamanla etkili hale geldi. Parlamento çeşitli evrelerden geçerek güçlendi ve zamanla kanun çıkarma yetkisini elde etti. Böylece "Westminster Modeli" doğdu (Lijphart, 2012; Gözler, 2009; Çınar, 2013; Vural, 2007).

Buna göre temel karar organı seçimle işbaşına gelen parlamentodur. Yürütme gücü ise parlamentodan neşet eden kabinededir. Genellikle yürütme gücü tek partinin elindedir. Egemen iki parti söz konusudur. Dar bölge ve çoğunluk esasına dayanan seçim sistemi vardır. Rekabetçi ve çoğulcu sistem egemendir. Üniter sistem ve esnek bir anayasa ile yönetilir; anayasal yargı denetimine tabi değildir (Lijphart, 2012: 10-20).

Başta Avrupa ülkeleri olmak üzere birçok ülke, İngiltere örneği doğrultusunda krallarını yetkisizleştirerek monarşilerini demokrasiyle uyumlu hale getirdiler. Sorumsuzluğu devam etse de yetkisizleştirilen kral, demokrasi için tehdit olmaktan çıkarılmış oldu.¹⁰ Bazı ülkeler de, kralın yerine kral gibi sorumsuz ve yetkisiz cumhurbaşkanı koyarak parlamenter sisteme geçtiler. Zamanla parlamenter hükümet sistemi tüm dünyada en yaygın olan sistem haline geldi.

Başkanlık sistemine gelince, o da aslında aynı dünyanın, Anglo-Sakson dünyasının ürünü olup ister istemez İngiliz yönetim geleneklerinden beslenmiştir. Ağırlıklı olarak İngilizlerin egemenliği altında

yacaktı (Timur, 2017: 37).

9. Parlamento (Parliament) kelimesi, Magnum Concilium'un (Büyük Şura) toplantı yapması, görüşme yapması anlamında kullanılmaktaydı.

10. Hatta çatışan çıkarların üstünde, siyasal rekabetin dışında yetkisiz bir kralı, rekabeti saf dışı bırakarak, birleştirici, uzlaştırıcı ve ulusal bütünleşmeye katkı sağlayan bir aktör olarak görenler oldu (Gözler, 1998).

yaşayan ve İngilizlere karşı bağımsızlık mücadelesi veren Amerikalıların geliştirdiği bir hükümet sistemidir. Monarşiyle yönetilen İngilizlere karşı savaşarak bağımsızlıklarını elde eden Amerikalılar, İngiliz kraliyetini reddettikleri ve kendilerine de yeni bir kral seçmedikleri için, parlamenter hükümet sistemine mahkûm değillerdi. Parlamenter sisteme mahkûm olmayan Amerikalılar, tercihlerini, doğrudan halk tarafından seçilen güçlü bir liderin yönettiği başkanlık sisteminden yana yaptılar. Fakat yasama organlarının gücünü de korudular (Akçalı, 2007: 62; Wilson, 2011).¹¹

Başkanlık sistemi, biraz da kuvvetlerin tam ayrışmasına dayalı anlayışın ürünü olarak ortaya çıktı. Kurucuların temel endişesi güç yoğunlaşması sonucu oluşan despotizmin önlenmesiydi. Nitekim Thomas Jefferson (1907), başkanlık sistemini anlatırken seçilmiş bir despot yaratmak için mücadele etmediklerini, gerçek özgürlük ilkeleri üzerine kurulu, devletin yetkilerinin organlar arasında bölündüğü ve dengelendiği, hiçbirinin yasal sınırlarını aşmadığı bir sistem öngördüklerini ifade etmiştir. Buna göre yasama, yürütme ve yargı organları farklı ve ayrı olacak ve her organ ancak bir gücü kullanacaktır.¹²

Zamanla tipik İngiliz parlamenter ya da Amerikan başkanlık sistemine uymayan hibrit sistemler de gelişti. Özellikle parlamenter sistem özelliği gösterdiği halde, cumhurbaşkanının parlamento tarafından değil de doğrudan halk tarafından seçildiği sistemler oluştu. Bunlar genellikle yarı başkanlık sistemi olarak adlandırıldı. Bu sistemin temel özelliği, yöneticinin (cumhurbaşkanı) halk tarafından doğrudan seçilmesi ve anlamlı yetkilerle donatılmasıdır. Ayrıca meclisin güvenoyuna

11. Wilson, Amerikan başkanlık sisteminde Kongreyi, ‘sistemin merkezi baskın gücü’ olarak tanımlar (Wilson, 2011).

12 Özbudun’a (2005: 109) göre, “Başkanlık sisteminin, çoğu zaman, başkanın kişisel diktatörlüğüne dönüşme eğilimi taşıdığı iddiası da abartmalıdır. Başkanlık sistemi de, özünde, parlamenter rejim veya yarı-başkanlık sistemi kadar demokratik bir hükümet biçimidir. Hatta yürütme organının başını doğrudan doğruya halka seçtirilmesi nedeniyle, daha demokratik nitelikte olduğu bile söylenebilir”.

dayalı başbakan ve kabine mevcuttur. Bu yapıda cumhurbaşkanı parlamenter sistemdekinden daha fazla yetkilere sahiptir (Duverger, 1974; Carey, 2005; Demir, 2014; Gül, Kamalak ve Sallan-Gül, 2017). Fakat şunu kabul etmek gerekir ki, bazı parlamenter sistemlerde cumhurbaşkanı halk tarafından seçilse de, bunların başbakanla ciddi şekilde rekabet etme olasılığı düşüktür (Linz, 1990).

2.2. Parlamenter Sistem ile

Başkanlık Sistemi Arasındaki Farklar

Parlamenter sistem ile başkanlık sistemi, genellikle birbirini dışlama üzerine tanımlanır (Sartori, 1994: 106). İngilizlerin geliştirdiği parlamenter sistem ile Amerikalıların geliştirdiği başkanlık sistemi arasında bazı temel farklar bulunmaktadır. Bu temel farklardan birisi, hükümetin belirlenme şeklidir. İngiliz parlamenter sisteminde yürütme (başbakan ve bakanlar) Parlamento tarafından belirlenmektedir. Amerikan başkanlık sisteminde ise yürütme, yani başkan, halk tarafından doğrudan belirlenir. Ayrıca İngiliz parlamenter sisteminde yürütme, bakanlar kurulunda, yani kabinede; Amerikan başkanlık sisteminde ise tek bir kişide, yani başkanda toplanmıştır. Başkan, genel olarak kabinesinin ve yürütmenin / idarenin üzerinde tam kontrol sahibidir (Linz, 1985; Carey, 2005: 92; Linz, 1994: 6).

Bu yönüyle yürütmenin oluşumu ve yürütmenin yasama ile olan ilişkisi sistemleri birbirinden ayırmaktadır. Parlamenter sistemde, demokratik meşruiyetin yegâne kurumu ve sahibi parlamentodur. Yürütme yasamadan teşekkül eder ve hükümetin teşekkülü ve devamı tamamen parlamentonun güvenine bağlıdır. Belirli bir yönetme süre garantisi yoktur. Başkanlık sisteminde ise yürütme, yasama organından değil, doğrudan halk tarafından belirlenir. Yürütme gücü, parlamento tarafından belirlenen kabinede değil, halk tarafından seçilen bir tek kişide toplanır. Önemli anayasal yetkilere sahip başkan, belirli süre için halk tarafından seçilir. Başkanlık sisteminde sabit bir görev süresi öngörülmemiştir. Başkanın iktidarının devamı, kabinenin kompozisyonu

ve idarenin tam kontrolü konusunda parlamentonun güvenoyuna ihtiyaç yoktur. Yürütme gücünü elinde tutan başkan, sabit bir görev süresiyle belirlenmiş yetkisini, parlamentodan değil doğrudan halktan alır. Başkanlık sisteminde, demokratik meşruiyetin kaynağı da parlamento yerine halktır. Başkan, yürütmenin ve aynı zamanda sembolik anlamda devletin de başıdır. Hem sembolik törensel işleri hem de etkili işlevleri birlikte yürütür (Linz, 1990: 52-53; Lijphart, 1994: 100).

Başkanlık sistemi, sert ya da tam kuvvetler ayrılığı olarak da isimlendirilir. Yasama ile yürütme sadece işlevsel olarak değil, organik olarak da birbirinden ayrılmıştır. Başkanlık sisteminde, parlamento ile başkan arasında bir denge öngörülmüştür. Fakat bu denge sabit değildir; duruma göre değişkenlik gösterebilmektedir. Bu sistemde, yasama ile yürütme arasında karşılıklı ilişkinin olmadığı anlamına gelmez. Bazı konularda karşılıklı iş birliği gerekli olmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri örneğinde olduğu gibi uygulamada, yürütmeye ilişkin konularda Başkan, parlamento ile iş birliği yapmak durumunda kalabilmektedir (Linz, 1990: 52; Polatoğlu, 2013: 9).

2.3. Parlamenter Sistem ile Başkanlık Sisteminin Yaygınlığı

Dünyada parlamenter sistemle yönetilen ülkelerin sayısı daha fazladır. Daha önce ortaya çıkmış olmasının yanı sıra, monarşilerin parlamenter sistemi zorunlu kılması, parlamenter sistemle yönetilen ülkelerin sayısının fazla olmasında etkili olmuş olmalıdır. Nispeten daha müreffeh ve görece daha demokratik olan İngiltere, İrlanda, Almanya, Hollanda, Avusturya, İsveç, Norveç, Belçika, Çek Cumhuriyeti, İzlanda, Danimarka, Finlandiya, İspanya, İtalya gibi Avrupa ülkeleri parlamenter sistemle yönetilmektedir. Bu ülkelerin bir kısmı monarşi ile yönetildiği için başkanlık sistemine geçme şansları yoktur. Ayrıca Amerikan kıtasında Kanada ve Uzak Doğuda Japonya ve Avustralya ile Yeni Zelanda da parlamenter sistemle yönetilen kalkınmış ülkelerdir. Fakat Hindistan, Bangladeş, Pakistan, Papua Yeni

Gine, Jamaika, Kamboçya gibi henüz tam kalkınamamış ülkeler de parlamenter sistemle yönetilmektedir (Carey, 2005; Mainwaring, 1990; Linz, 1985). İsviçre ise farklı bir kategoride yer almaktadır.

Başkanlık sistemi ile yönetilen ülkelerin sayısı parlamenter sistemle yönetilen ülkelere göre daha azdır. Amerika Birleşik Devletleri, Arjantin, Brezilya, Meksika, Nijerya, Endonezya, Güney Kore, Afganistan, Kazakistan, Türkmenistan, Tacikistan, Özbekistan, Azerbaycan, Sudan, Şili gibi ülkeler başkanlık sistemi ile yönetilen, tanınırlığı yüksek ülkelerdir. Türki cumhuriyetlerin ağırlıklı olarak başkanlık sistemiyle yönetilmesi ve Türkiye'nin de tercihi sonradan başkanlık sisteminden yana yapması, Türk yönetim kültürü açısından dikkate değer bir durumdur.¹³

Yaygınlık açısından üçüncü sırada ise yarı başkanlık sistemi ile yönetilen ülkeler gelmektedir. Fransa, Polonya, Portekiz, Romanya, Ukrayna, Çin, Rusya, İran, Mısır, Cezayir gibi ülkeler yarı başkanlık sistemi ile yönetilen, tanınırlığı yüksek ülkelerdir (Carey, 2005; Mainwaring, 1990; Eyüboğlu, 2007).¹⁴

3. Başkanlık Sisteminin Değerlendirilmesi

Akademik çalışmalarda parlamenter sistem ile başkanlık sistemi, çeşitli yönleriyle ele alınmış olup her iki sistemin avantajları ve dezavantajları ayrıntılı olarak ortaya konulmuştur. Bu çalışmalarda (Mainwaring, 1990; Mainwaring and Matthew, 1997; Mainwaring, Scully and Cullel, 2010; Gregorio, 2010; Rodriguez, 2010; Stepan and Skach, 1994; Lijphart, 2012; Kurt Topuz, 2016; Şahin, 2014;

13. "Bilindiği gibi, kuvvetli bir icra organı bizde gelenektir. (...) Böyle bir geleneğin Türkiye'de yerleşmiş olması tesadüfi değil, bünyevi bir zaruretin mahsulüdür ve bunun devamında büyük milli menfaat vardır". (1961 Anayasası ile ilgili Siyasal Bilgiler Fakültesi Anayasa Tasarısı'nda yer alan gerekçeden aktaran Kuzu, 1998: 345).

14. Hükümet sistemlerin yaygınlığı ya da hangi ülkelerin hangi sistemle yönetildiği ile ilgili bkz. <https://en.wikipedia.org/wiki>.

Akçakaya ve Özdemir 2018), ağırlıklı olarak demokrasi, temel haklar, özgürlük, siyasal katılım, siyasi partiler, siyasal istikrar, gelir seviyesi, gelir dağılımı, kalkınmışlık ile hükümet sistemleri arasındaki ilişki üzerinde durulmuştur. Ayrıca tüm ülkelerle ilgili yayınlanan indeksler üzerinden bazı karşılaştırmalar da yapılmaktadır. Özellikle yer yıl yayınlanan demokrasi indeksleri (<https://www.eiu.com>) bu konuda önemli veriler sunmaktadır.

Söz konusu çalışmalarda ortaya konulan ampirik veriler, demokratik rejimin sürdürülebilirliği açısından, parlamenter sistemin başkanlık sistemlerine oranla daha avantajlı olduğunu göstermektedir (Mainwaring, 1990; Özbudun, 2005; Kalaycıoğlu, 2005). Mainwaring'in yaptığı bir çalışmaya (1990) göre, 1959-1989 yılları arasında demokratik istikrar açısından hükümet sistemleri karşılaştırıldığında, on yedi ülke (Avustralya, Avusturya, Belçika, Kanada, Danimarka, Batı Almanya, Hindistan, İrlanda, İsrail, İtalya, Jamaika, Japonya, Hollanda, Yeni Zelanda, Norveç, İsveç, İngiltere) parlamenter sistemle; dört ülke (Kolombiya, Kosta Rika, Amerika Birleşik Devletleri, Venezüella) başkanlık sistemi, iki ülke (Finlandiya, Fransa) yarı başkanlık sistemiyle; bir ülke de (İsviçre) Kolektif (Collegial) sistemle yönetilmektedir. Kesintisiz işleyen demokrasilerin önemli bir bölümünün parlamenter sistemle yönetildiği görülmektedir. Parlamenter sistemle yönetilen ülkelerin daha az askeri darbeye maruz kaldığı görülmektedir (Stepan and Skach, 1994; Özbudun, 2005: 110; Kalaycıoğlu, 2005: 24). Ayrıca çalışmalarda parlamenter sistemle yönetilen ülkelerdeki gelir dağılımının daha iyi olduğu yönünde tespitler vardır (Bağçe, 2017).¹⁵

Bu konudaki verilerin doğru olduğu gerçeği, gerçekliğin bu şekilde

15. Yapılan bir çalışmada, gelir dağılımı eşitsizliği açısından yüz altmış bir ülke içinde parlamenter sisteme sahip olan ülkeler dünya ortalamasının üstünde yer almaktadır. Bu sonuca göre parlamenter ülkeler en az gelir dağılımı eşitsizliği ortalamasına sahip bulunmaktadırlar. Yarı-başkanlık sistemine sahip ülkeler dünya ortalamasına yakın bir noktada yer almaktadır. Fakat başkanlık sistemi ile yönetilen ülkeler dünya ortalamasının altında kalmaktadır (Bağçe, 2017)

olduğunu ortaya koymaz. İstatistiki veriler üzerine yapılan bu çalışmalar önemli ipuçları verse de, çok farklı coğrafyalarda ve farklı ekonomik ve demokrasi kümelenmelerinde yer alan ülkeleri, sırf hükümet sistemleri aynı diye aynı kümede toplayıp, demokrasi, özgürlükler, adalet, kalkınma, gelir dağılımı gibi konularda karşılaştırmaya tabi tutmak; istatistiki olarak doğru olsa da, bilimsel olarak tartışmalıdır. Siyasal istikrar, yürütmenin performansı ve demokrasi etkinliği açısından, coğrafi konum, bürokrasi kültürü, idari gelenekler, kurumsal uzlaşma geleneği, yasama ve yürütmenin yanı sıra yargı organının sistem içindeki yeri, siyasal kültür, siyasal partiler¹⁶, seçim sistemleri, resmî kurumların işleyişi, üniter ve federal yapı, baskı ve çıkar grupları (Lijphart, 2012), cemaatler, dini gruplar da dikkate alınmalıdır.¹⁷ Ayrıca, Türkiye başkanlık sistemini tercih ettiğine göre, parlamenter sistem ile başkanlık sisteminin üstün ve zayıf yönlerini ortaya koymak yerine, başkanlık sisteminin zayıf yönlerine değinmek, Türkiye’de uygulanan sistemin iyileştirilmesi adına daha sağlıklı olacaktır.

Başkanlık sistemine yönelik sıklıkla ileri sürülen olumlu yönlerden birisi, sistemin yönetsel istikrar sağlaması, güçlü ve etkin bir yönetim sergilemesi ve hızlı karar verme kapasitesidir. Özellikle başkanlık sisteminin istikrar sağladığı yönünde yaygın bir kanaat vardır (Linz, 1990: 64; Özbudun, 2005; Yazıcı, 2005; Kalaycıoğlu, 2005: 20; 142; Uluşahin, 1999; Turan, 2005; Akçalı, 2007: 85). Başkanlık sisteminde yürütmenin kurul halinde karar almaması ve sabit bir görev süresiyle iş başına gelmesi, yönetsel istikrar sağlaması bakımından önemli avantajlar sunmaktadır. Başkanlık sistemin belirli süre yönetme garantisi öngörmesi, özellikle gelişmekte olan ülkelerde ortaya çıkan yönetsel istikrarsızlığı aşma konusunda katkı yapabilir. Seçim sonuçlarının ilan edilmesiyle birlikte hükümetin de kurulması ve

16. Siyasal istikrar ve parti sistemi ile ilgili olarak bkz. Kılınç, 2015.

17. Siyaset, aynı zamanda uzlaşma ve mutabakat arayışıdır. Uzlaşma sadece bir tarafın tam olarak tatmin olmasına izin verilmemesi, tüm taraflar tarafından tavizler verilmesi anlamına gelir (Heywood, 2017).

hükümetin belirlenen süre içerisinde parlamentonun güvenoyu desteğine ihtiyaç duymadan görevini yürütmesi, hükümet krizlerini çözmeye yardımcı olabilir. Diğer taraftan yürütmenin etkin çalışması ve hızlı karar alması, gelişmekte olan ülkelerde ve özellikle olağanüstü hallerde ve kriz dönemlerinde istenilen bir durumdur.

Fakat yürütmenin (başkanın), belirlenmiş bir süre için görevinin başında bulunması yönetsel istikrar adına önemli avantajlar sağlasa da, başkanlık sisteminin sağladığı sabit görev süresi yerine parlamenter sistemin sağladığı esnek görev süresinin, demokrasi adına daha tercihe şayan olduğunu ileri sürenler vardır (Linz, 1990: 64-65). Buna göre, başkanlık sisteminin ortaya çıkardığı esnek olmayan görev süresi, değişen durumlara uyumu zorlaştırabilir. Başkanlık sisteminde, partisinin ya da partilerin desteğini kaybeden başkanı değiştirmek oldukça zordur. Kabine değişikliklerini yapabilme yeteneği sayesinde parlamenter sistem anlaşmazlıkları çözmeye daha yetkindir (Linz, 1990: 64-65). Buna göre yönetsel istikrar, kendiliğinden siyasal istikrar sağlamaz. Hatta başkanlık sisteminin hükümet istikrarı sağlarken siyasal istikrarsızlık yaratacağını ileri sürenler vardır (Kalaycıoğlu, 2005). Ayrıca demokratik bir sistemde istikrarı sadece hükümet sistemine bağlamak doğru değildir; başka unsurlar da etkilidir (Üskül, 2007: 16).

Başkanın, belirlenmiş bir görev süresi garantisiyle seçilmesi ve görev süresinde herhangi bir esnekliğin olmayışı nedeniyle, siyasi sürecin işlemesi bakımından başkanlık sisteminin parlamenter sistemden daha katı olduğu bir gerçektir (Linz, 1994: 8; Linz, 1990: 55; Uluşahin, 1999; Akçalı, 2007: 85). Katılığı avantaj olarak görenler de vardır. Buna göre söz konusu katılık, siyasi belirsizliği ortadan kaldıracaktır. Fakat karşıt görüşe göre, bu durum kutuplaşmaya yol açabilir (Yazıcı, 2005). Popüler bir başkan ile destekçileri arasındaki bağ, rakipleri arasında tedirginlik oluşturarak gergin bir siyasi iklimin ortaya çıkmasına neden olabilir. Ayrıca başkanlık sisteminin, iktidarın kişiselleştirilmesine yol açması konusunda endişeler mevcuttur (Linz, 1990: 54; Mainwaring ve Matthew, 1997). Bu tür krizlerin, rejim krizine dönüş-

me ihtimali olduğu ileri sürülmektedir (Uluşahin, 1999).

Başkanlık sisteminde yürütmenin yasamadan temayüz etmemesi; iki kuvvetin birbirinden net bir şekilde ayrışması; parlamento gibi, başkanın da halk tarafından seçilmesi ve meşruiyetini doğrudan halktan alması, başkanın demokratik meşruiyetini artırmakta ve yürütmeyi güçlendirmektedir. Fakat bu durum, aynı zamanda meşruiyet çatışmasını, “çifte demokratik meşruiyet” (dual democratic legitimacy) endişesini gündeme getirmektedir (Linz, 1994: 6). Yasama organı (parlamento) ile yürütme organı (başkan) arasında, ikisinden hangisinin gerçekte halkın iradesini temsil ettiği konusunda bir anlaşmazlık olması durumunda, bu anlaşmazlıkları çözecek herhangi bir demokratik ilke henüz geliştirilmiş değildir (Linz, 1990: 63). Her iki erkin de demokratik meşruiyetinin en az diğeri kadar olduğunu ileri sürerek, iktidar mücadelesine girişip sınır ihlalleri yapması ve geri adım atmaması durumunda sistemin tıkanma (gridlock) ihtimali vardır (Onar, 2005; Kalaycıoğlu, 2005: 16).

Bu yönüyle başkanlık sistemi çatışma potansiyelini içinde barındırmaktadır. Bazen bu çatışma dramatik şekilde su yüzüne çıkabilir. Parlamenter sistemde yürütme meclisten bağımsız olmadığı için böyle bir çatışma ihtimali yok gibidir (Linz, 1990: 63) Fakat şunu da kabul etmek gerekir ki başkanlık sisteminden daha düşük derecede olsa bile, parlamenter sistemlerde de, özellikle iki meclisli sistemlerde, çifte meşruiyet sorunu ortaya çıkma ihtimali mevcuttur (Mainwaring ve Matthew, 1997: 451).

Başkanlık sistemi daha öngörülebilir bir yürütme öngörür. İcranın başının kim olacağı ve ne kadar sürede iktidarda kalacağı seçim aşamı belirlenir. Ayrıca doğrudan halk tarafından seçilen Başkan, seçim dönemlerinde halka karşı doğrudan sorumludur (Linz, 1994: 10). Başkan tarafından atanan bakanlar da Başkana karşı sorumludurlar. Parlamenter sistemden farkı olarak başkan ve bakanlar, parlamentoya karşı sorumlu değildirler. Bakanlar, milletvekili olmadıkları için, görevden ayrıldıklarında, meclise geri dönmezler. Bu nedenle başkanlık

sisteminden başkan ve bakanlar parti faaliyetlerinde vekiller tarafından etkili şekilde sorgulanamazlar (Linz, 1990: 63). Bu da hükümet üzerinde parlamento ve parti denetimini zayıflatabilmektedir.

Başkanlık sistemine yönelik ileri sürülen bir diğer eleştiri de “kazanmanın her şeyi aldığı” bir sistem olmasıdır (Linz, 1994: 14). “Ya hep ya da hiç” durumu söz konusudur. Koalisyon aracılığı ile iktidarın paylaşımının olmayışı, daha küçük grupların çıkarlarına karşı duyarlılığa yol açabilir. Bu yaklaşıma göre başkanlık sistemi demokrasinin korunmasına daha az elverişlidir (Linz, 1990: 68). Bazı çalışmalarda, başkanlık sisteminin demokratik istikrara parlamenter sistemden daha az hizmet ettiği, demokrasiye daha az elverişli olduğu, özellikle başkanlık sisteminin çok partili sistemin aleyhine olduğu yönünde iddialar mevcuttur (Mainwaring, 990).¹⁸ Ayrıca başkanlık sisteminin Amerika Birleşik Devletleri’nin dışında işlemediği, başka yere aktarılınca başarı sağlayamadığı ileri sürülmektedir (Turan, 2005: 114).

Şunu kabul etmek gerekir ki, parlamenter sisteme yönelik ileri sürülen sorunların birçoğu İngiltere’de ortaya çıkmadığı gibi, başkanlık sistemine yönelik ileri sürülen sorunların çoğu da Amerika Birleşik Devletleri’nde ortaya çıkmış değildir. Her iki sistem de Anglosakson dünyasında doğmuş ve burada iyi uygulama örnekleri sergilemiştir. Coğrafi şartlar, tarihi tecrübeler, toplumsal yapı, değerler sistemi, siyasal kültür, parti ve seçim sistemleri vs. bu ülkeleri daha istikrarlı yapmıştır. Bu ülkeler, Kıta ülkelerinde görülen sert ve devrimci havadan korunmuşlardır. Kıta Avrupa’sında gelişen faşist ve totaliter hükümetler bu iki ülkede görülmemiştir.

Başkanlıkla yönetilen Latin Amerika, Orta Asya ya da Afrika ülkelerinin hükümet sistemlerindeki performans düşüklüğü bir gerçek-

18, Kalaycıoğlu’na (2005: 27) göre, Türkiye’de de hem Meclis hem de başkan aynı partiden olursa, muhalefet, tamamen dışlanmış olarak göreceği bir iktidara karşı sertleşecek, adeta 1950’ler ortamına geri dönecektir. Bu tür bir yapıyı Türkiye sürdürmeyi 1950’lerdebecerememiştir. İktidarın tek elde yığılmış olduğu bir Türkiye çok daha zor yönetilebilir bir ülke olacaktır.

tir (Mainvaring, Scully and Cullel, 2010; Linz and Valenzuela, 1994).¹⁹ Fakat bu ülkelerin sorunları, hükümet sistemini aşan sorunlardır.²⁰ Sorunların kaynağı daha derinlerde aramak gerekir. Bu ülkeler, parlamenter sistemle yönetilseydi yine birçok ciddi sorunlar karşı karşıya kalacaklardı.

4. Cumhurbaşkanlığı Sisteminin Değerlendirilmesi

Yukarıda da belirtildiği üzere Türkler, parlamenter sistemle, monarşinin hüküm sürdüğü bir dönemde, Osmanlı döneminde, Kanuni Esasi'nin ilanıyla (1876) tanıştılar. Sultanın bazı yetkilerini yeni oluşturulan Meclise aktarıldılar. İngiliz Lordlar Kamarasının karşılığı olarak *Ayan Meclisi*, atanmış üyelerden; Avam Kamarasının karşılığı olarak *Mebusan Meclisi* ise, seçilmiş üyelerden oluşuyordu. Her ikisi parlamentoyu-Meclis-i Umumi'yi oluşturuyordu.

Parlamenter sisteme geçiş, aynı zamanda mutlak monarşiden meşruti monarşiye geçiştir. Bir yönüyle demokrasi ve özgürlüklerle ilişkiliydi. Konu özellikle dini yönden tartışıldı (Tekin, 2017). Bu tartışma, ağırlıklı olarak meşveret yani istişare üzerinden yürütüldü. Kur'an, dünyevi işlerde açıkça istişareyi emrediyordu.²¹ Zaten parlamentonun

19. Latin Amerika ülkelerindeki demokrasi, hukuk devleti, yolsuzluk, ekonomik büyüme, ekonomik istikrar, enflasyon vs. yönünden değerlendirilmesi ile ilgili bkz. Mainvaring, Scully and Cullel, 2010; Linz and Valenzuela, 1994.

20. Latin Amerika ülkeleri, hükümet sistemi açısından Amerika Birleşik Devletleri'ni örnek almış olsalar da, tarihi tecrübeleri oldukça farklıdır. Uzun süre diktatörlükle yönetilmişlerdir; devrimci hareketlere maruz kalmışlardır (Uzun ve Gezgüç, 2013). Arjantin, Bolivya ve Brezilya gibi ülkelerde demokrasiye geçişten sonra, parlamenter sisteme geçiş çabaları seçmen tarafından reddedilmiştir. Latin Amerika ülkeleri arasında başkanlık sisteminden parlamenter sisteme geçen ülke yoktur (Aslan-Akman, 2007: 196)

21. “Allah'ın rahmeti sayesinde sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi. Artık sen onları affet. Onlar için Allah'tan bağışlama dile. İş konusunda onlarla müşavere et. Bir kere de karar verip azmettin mi, artık Allah'a tevekkül et (ona dayanıp güven). Şüphesiz Allah, tevekkül edenleri sever” (Ali İmran, 3: 159). Eliot'a göre “Anayasa kelimesi

çıkış yeri olan İngiltere’de de parlamento, istişare üzerinden doğup gelişmişti.

Yönetim sistemi konusunda Prusya-Almanya ve Fransa geleneğinin sıkı takipçisi olan Türkler, henüz monarşiden yana tercihlerini sürdürdükleri için, başlarında bir sultan olduğundan dolayı, devletlerini modernleştirmenin ve demokratikleştirmenin yolu olarak, tıpkı Avrupa’daki monarşi ile yönetilen ülkelerde olduğu gibi, sultanlarının yetkilerini azaltıp parlamenter sisteme geçmeyi tercih ettiler. Çünkü sultanın mevcudiyeti devam ettikçe başkanlık sistemine geçmeleri mümkün değildi. Bu yönüyle parlamenter sistem tek alternatifti.

Kurtuluş savaşı sonrası Türkler, monarşiye son verdiklerinde, parlamenter sisteme alternatif olarak, başkanlık sistemini tercih imkânına kavuştular. Yeni rejim, başkanlık sistemine elverişli olsa da, Cumhuriyet rejimine geçerken hükümet sisteminde değişiklik gündeme gelmedi. Türkiye tercihini parlamenter sistemin sürdürülmesinden yana yaptı. 1877 yılından 2017 yılına kadar 140 yıllık bir parlamenter sistem tecrübesi yaşanmış oldu.²² Fakat doğrusunu söylemek gerekirse, bu süreçteki hükümet sisteminin, İngiltere’deki gibi tipik bir parlamenter sistem olduğunu söylemek oldukça zordur. Cumhuriyet öncesi sultanların ve Cumhuriyet sonrası cumhurbaşkanlarının yetki ve görevleri, tipik parlamenter sistemin öngördüğü sınırları her zaman zorlamıştır. Türk parlamenter sisteminde sultanlar ve cumhurbaşkanları, parlamenter sistemlerde olması gerekenden daha fazla yetki kullandılar. Bu süreçte cumhurbaşkanına, yasama, yürütme ve yargı alanında önemli yetki ve görevler verildi (Gözler, 2000).

Ayrıca bu dönemde yasama organı, parlamenter sistemdeki parla-

her ağızda vardı. Kur’an’ın demokratik bir hükümete izin verdiği her yerde yayıldı; hatta boğazdaki kayıkçı bile Sultan’ın azlinden ve anayasadan konuşuyordu” (Tekin, 2017: 106).

22. Savaş yıllarında uygulanan 1921 Anayasası dönemi, Meclis Hükümeti sistemi olarak adlandırılır (Meclis hükümet sistemi Cumhuriyetin ilk yıllarında kullanılan sistemle ilgili bkz. Özbudun, 1985).

mentolardan daha zayıftı. Parlametonun güçlendirilmesi pek gündeme gelmedi. Güçlü bir parlamento değil, yetkili bir cumhurbaşkanı istikrarın aracı olarak görüldü ve bu şekilde bazı sorunların aşılmasına çalışıldı, fakat sorunların üstesinden gelinemedi. Özellikle cumhurbaşkanının seçimi konusunda sık sık hükümet krizleri yaşandı. 2007 yılında ortaya çıkan cumhurbaşkanlığı seçimi krizi ile birlikte sistemde radikal bir değişiklik yapılarak cumhurbaşkanı halk tarafından doğrudan seçilmeye başlandı. Böylece sistem iyice parlamenter sistemden uzaklaşmış oldu.

Türkiye, 2017 yılında resmi adı “Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi” olan başkanlık sistemine geçiş yaptı. Parlamenter sistem döneminde birçok sorunla karşılaşan Türkiye, bu sorunlardan kurtulmanın yolunu başkanlık sistemine geçmekte buldu. Fakat bu geçişi İngiltere’dekine benzer tipik bir parlamenter sistemden Amerika’dakine benzer tipik bir başkanlık sistemine geçiş niteliğinde değildi. Türk usulü parlamenter sistem, İngiliz usulü parlamenter sistemden farklı olduğu gibi, Türk usulü başkanlık (Cumhurbaşkanlığı) sistem de, Amerikan başkanlık sisteminden birçok yönden farklıdır. Adı başta olmak üzere, yeni sistem birçok kritik noktada Amerikan başkanlık sisteminden ayrışmaktadır. Temel ayrışma noktaları şunlardır:

- Amerikan başkanlık sisteminden farklı olarak Cumhurbaşkanlığı sisteminde yasama organı, kendisi de seçime gitmek kaydıyla cumhurbaşkanını, görevi dolmadan seçime götürebilir. Aynı şekilde cumhurbaşkanı da, kendi seçimlerini yenilemek şartıyla yasama organının seçimlerini süresi dolmadan yenileyebilir.

- Amerika’da başkan yardımcısı, başkanla birlikte seçilirken, Türkiye’de seçimden sonra cumhurbaşkanı tarafından atanır.

- Amerika’da bakanların işbaşına gelmesi, yasama organının onayına bağlı iken Cumhurbaşkanlığı sisteminde bakanların işbaşına gelmesi, yasama organının onayına tabi değildir. Cumhurbaşkanı bu konuda yasama organı ile uzlaşmak zorunda değildir.

- Amerika’da Başkan tarafında atanan üst düzey birçok kamu gö-

revlisinin işe başlaması, yasama organının onayı ile olurken, Türkiye’de Cumhurbaşkanının atadığı üst düzey kamu görevlilerinin işe başlaması için yasama organının onayına gerek yoktur.

- Amerika’da Başkan tarafından atanan yüksek hâkimlerin işe başlaması yasama organının onayına tabiyken, Türkiye’de cumhurbaşkanının tek başına yaptığı üst düzey hâkim atamalarında (Anayasa Mahkemesi üyeleri ve Hâkimler ve Savcılar Kurulu üyeleri), yasama organının onayına ihtiyaç yoktur.

- Amerika’dan farklı olarak Türkiye’de cumhurbaşkanı, bütçe tehdidi ile karşı karşıya değildir. Yasama organının bütçeyi onaylanmadığı durumlarda bir yıl önceki bütçe baz alınarak cumhurbaşkanı faaliyetlerini yürütür.

Bu faklardan da anlaşılacağı gibi Türkiye, parlamenter sistem döneminde olduğu gibi, başkanlık sisteminde de tercihini güçlü parlamentodan yana yapmamıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), parlamenter sistemle yönetilirken İngiliz Parlamentosuyla kıyaslanamayacak kadar zayıf konumdaydı. Cumhurbaşkanlığı sistemine geçildiğinde de yasama organı güçlendirilmedi.²³

Hâlbuki parlamenter sistemin doğup başarılı şekilde uygulandığı İngiltere’de de, başkanlık sisteminin doğup başarılı şekilde uygulandığı Amerika Birleşik Devletleri’nde de yasama organı oldukça güçlüdür. İngiliz yönetim sisteminin ayırt edici özelliği, parlamentosunun ege-men durumudur.²⁴ Amerikan yönetim sisteminde de yasama organı

23. Bu konuda karşıt görüşler de bulunmaktadır. Cumhurbaşkanlığı sistemi ile yasama fonksiyonunda yürütmenin belirleyiciliğinin zayıflayacağı, yasama etkinliğinin öne çıkacağını ileri sürenler vardır (Alkan, 2018: 141).

24. İngiliz Parlamentosunun gücünü ifade etmek için bazı abartılı değerlendirmeler yapılmıştır. Buna göre İngiliz parlamentosu, tabiat bakımından imkânsız olmayan her şeyi yapabilir; bu sebeple bazıları, onun kudretini, oldukça cesurane bir benzetme ile ‘parlâmentonun kadir-i mutlaklığı’ (Omnipotence of Parliament) diye adlandırmakta tereddüt etmemişlerdir. Buna göre parlâmentonun yaptığını dünyada hiçbir otorite bozamaz. “Parlâmentonun, kadını erkek, erkeği kadın yapmak müstesna her şeyi yapabileceği, İngiliz hukukçularının temel bir prensibidir” (Özbudun, 1968).

Kongre oldukça güçlü bir kurumdur (<https://fas.org>). İngiliz parlamentosu gibi Amerikan Kongresi de, dünyadaki bir kaç etkili ve dönüştürücü yasama organından birisidir; özellikle bürokrasi üzerinde güçlü kontrol kapasitesi vardır.²⁵

Bu yönüyle gerek geçmişteki Türk usulü parlamenter sistemin, gerek şimdiki Türk usulü başkanlık (Cumhurbaşkanlığı) sisteminin zayıf noktası ortaktır. Başlangıcından beri Türk Hükümet sisteminin zayıf halkası yasama organıdır.²⁶ Türkiye’de yasama organı, parlamenter sistemle yönetildiği dönemde de zayıftı, Cumhurbaşkanlığı sistemine geçildiğinde de zayıf kaldı. Geçmişten günümüze ortaya çıkan birçok sorunun temelinde, yasama organının, sistem içerisindeki bu güçsüzlüğü yatmaktadır. Türkiye, sadece yürütmeyi güçlendirerek değil aynı zamanda yasama organını da güçlendirerek karşılaştığı sorunları aşma yoluna gitmelidir. Türkiye, Cumhurbaşkanlığı sistemine geçerek yürütmeyi güçlendirdi. Bu yeni sistem sayesinde, bazı sorunların üstesinden gelinecektir. Fakat yasama organının zayıflığı, yeni başka sorunların doğmasına yol açacaktır.

5. Sonuç ve Öneriler

Çağdaş demokrasilerde pek karşılaşılmassa da, dünyadaki gelişmelere göz atıldığında, birtakım sorunlarla karşı karşıya kalan ülkelerin hükümet sistemi arayışlarına girdiği, bu arayışın da ağırlık olarak parlamenter sistemden başkanlık sistemine geçiş şeklinde olduğu görülmektedir. Türkiye de bu gelişmelerden nasibini almış gözükmektedir.

Parlamenter sistemin ve başkanlık sisteminin bazı noktalarda ayrışması ve iki sistemin üstün ve zayıf noktalarının olması doğaldır. Fakat ikisi birbirinin karşısı değildir. Bir yönüyle Amerikan başkanlık siste-

25. Bu konuda karşıt görüşler de vardır. Kuzu’ya (1998: 344) göre, “tüm dünyada gözlenen yürütme organının güçlendirilmesi yolundaki zaruret, ülkemiz açısından da geçerlidir.

26. Ulusoy (2016) ise yeni sistemin zayıf halkasının Hâkimler ve Savcılar Kurulu üyelerinin seçim sistemi olduğunu ileri sürmektedir.

mi, İngiliz parlamenter sistemden yararlanılarak geliştirilmiştir. Bir yönüyle Amerika'daki İngiliz kolonilerinin, İngiltere'deki parlamenter sistemi, kendi durumlarına uyarlanmasından ibarettir. Her iki sistemin ortak noktası yasama organının güçlü olmasıdır. Yukarıda değinildiği gibi Türkiye'de ise gerek geçmişteki parlamenter sistemin gerek şimdiki başkanlık sisteminin ortak noktası yasama organının zayıflığıdır. Yasama organının zayıflığından dolayı Türkiye, geçmişte yaşadığı demokrasi ve rejim krizleri aşmada zorlandı, ister istemez gelecekte de bazı krizlerle karşılaşacaktır.

Türkiye geçmişte, özellikle istikrarlı bir demokratik rejimi sürdürme konusunda önemli sorunlarla karşılaştı. Fakat bunun parlamenter sistemden kaynaklandığını ileri sürmek oldukça zordur (Yazıcı, 2002). Türkiye, yaşadığı sorunları, cumhurbaşkanını güçlendirerek ve sonunda da Cumhurbaşkanlığı sistemine geçerek aşmaya çalıştı. Yasama organını güçlendirmesini pek düşünmedi. Türkiye başkanlık sistemine geçtiğine göre, konu parlamenter sistem başkanlık sistemi tartışmasından, başkanlık sisteminin zayıf noktalarına doğru kaymalıdır.

Özellikle başkanlık sistemine yönelik yaygın kaygıların dikkate alınması gerekir. İstikrarlı demokratik rejimlerin sürdürülme ihtimali, başkanlık sisteminde parlamenter sistemden daha düşük olduğu; köklü demokrasilerin daha çok parlamenter sistemlerde geliştiği; başkanlık sisteminin bu açıdan kusurlar barındırdığı iddia edilmektedir (Mainwaring ve Matthew, 1997; Uluşahin, 2011). Demokratik kurumların kökleşmediği, demokrasi kültürünün derinleşmediği, siyaset sürecinin oydaşmadan çok kutuplaşmaya eğilimli olduğu toplumlarda, başkanlık sisteminin demokrasinin geleceğini tehlikeye düşüreceği belirtilmektedir (Yazıcı, 2005). Bu potansiyel sakıncaları azaltmanın en etkili yolu yasama organının güçlendirilmesidir. Yasama organının güçlendirilmesi, parlamenter sistemi savunanların (başkanlık sistemine tepki gösterenlerin) endişelerini gidermeye de katkı yapacaktır.

Türkiye bağlamında değerlendirildiğinde yasama organını (TBMM) güçlendirmenin yolu, milletvekillerinin güçlendirilmesinden geçmek-

tedir. TBMM üyelerinin seçim usulü ve Siyasal Partiler Kanunu bu bağlamda yeniden gözden geçirilebilir.

Yasama organı ile Cumhurbaşkanının karşılıklı olarak seçimleri yenilemesi yetkisi, ilk bakışta silahların eşitliği kuralına uyuyor gibi gözükse de, beşte üç çoğunluk sağlama kuralı, yasama organının eli ni zayıflatmaktadır.

Parlamentoların tekel niteliğindeki güçlerinden birisi bütçe yetki-sidir. Bu yetki, parlamentoların varlık sebeplerinin başında gelir. Par-lamentolar bütçe aracılığıyla yürütmeyi ve idareyi yönlendirir ve de-netler. Cumhurbaşkanlığı sisteminde TBMM'nin bu gücü önemli öl-çüde zayıflatılmıştır. TBMM'nin, Cumhurbaşkanının sunduğu bütçe-yi reddetmesi, yürütme ve Cumhurbaşkanı üzerinde bir tesir doğur-mamaktadır. Yasamanın bütçe aracılığı ile yürütme üzerindeki gücü yeniden tesis edilmelidir. Bir önceki yılın bütçesinin uygulanması kuralı, istisna olarak sınırlı ve acil durumlar için düşünülmalıdır.

Yüksek hâkimlerin (Anayasa Mahkemesi üyeleri ile Hâkimler ve Savcılar Kurulu üyelerinin) atamasında TBMM'nin onayının alınması, yasama organının yargı nezdinde saygınlığını artıracak, yüksek yargıç-lar atamalarını sadece Cumhurbaşkanına borçlu olmayacaklardır.²⁷

Bakanların atamasının TBMM'nin onayına sunulması, yasama or-ganını güçlendirme yollarından birisidir. Bu düzenleme ister istemez yasama ile yürütme arasında uzlaşma arayışlarını doğuracaktır.

Sadece bakanların değil, üst düzey bazı atamaların da TBMM onayına sunulması, yasama organının idare üzerindeki nüfuzunu artı-racaktır. Amerika örneğinde olduğu gibi, üst düzey atamalarda, TBMM'nin onayı öngörülmalıdır.

Ayrıca Amerikan Kongresi gibi TBMM'nin de, bürokrasi üzerinde güçlü bir denetim mekanizması kurması sağlanmalıdır. Amerika'da olduğu gibi (Peters 2012: 73) TBMM'nin organizasyonel yapısı, yü-

27. Farklı ülkelerdeki Anayasa Mahkemelerinde üyelerin atanması, üyeliğin sona ermesi, meşruiyet, bağımsızlık, tarafsızlık konuları ile ilgili bkz. Giegerich, 2010.

rütme üzerinde etkinlik sağlayacak şekilde dizayn edilmelidir. Bu ülkede yasama faaliyeti için oluşturulan sürekli komiteler gibi TBMM komisyonları da daha güçlü hale getirilmelidir.²⁸ Komisyonların güçlendirilmesiyle birlikte, siyasetçiler de idarenin işleyişine daha fazla ilgi duyarak bazı alanlarda ister istemez uzmanlaşacaklardır. İdari işleyleştikten haberdar, bürokrasiden anlayan, bürokrasiyi denetleyebilen uzman vekiller ortaya çıkacaktır. Bunun için ayrıca TBMM’de yeterli ve yetkin elaman istihdamı sağlanmalıdır.

TBMM, kendisine verilecek bu yetkileri kullanırken, idari gelenekleri ve bürokrasinin işleyişini göz önüne almalıdır. Böyle bir yapılanma, bürokrasinin de, yasama organına karşı kendini ifade etmesine, kendi işleyişini yasama organına anlatmasına imkân sağlayacaktır. Bu sayede bürokrasi, önceliklerini doğrudan yasama organına aktarabilecektir.

Diğer taraftan Amerika, Başkanın temsil ettiği merkezi gücü, eyaletler ve yerel yönetimler aracılığı ile dengelemişken, Türk yerel yönetimleri, özellikle belediyeler, merkezi idarenin gücünü dengelemekten yoksundur. Türkiye üniter geleneğini koruyarak, yerel yönetimleri güçlendirmelidir. Cumhurbaşkanlığı sistemiyle iyice güçlenen merkezi idarenin gücü, belediyelerle dengelenmelidir.

Şunu da kabul etmek gerekir ki, sistemin sağlıklı işlemesi biraz da zihniyetle ilgilidir. Yönetim zihniyet ve yönetim kültürü bakımından Türkiye sorunlu bir iklimde bulunmaktadır. Türk siyasal sistemi, zihniyet olarak, parlamenter sistemin ve başkanlık sisteminin yeşerdiği Anglo-Sakson yönetim dünyasından ziyade Kıta-Avrupası siyasal sistemine yakındır.²⁹

Türkiye, geçmişte parlamenter sisteme geçtiğinde, yönetim zihniyeti olarak İngiliz yönetim anlayışına yakınlaşmadığı gibi, başkanlık

28. Amerikan Senatosu’nda 17, Temsilciler Meclisinde ise 19 daimi komite mevcuttur. TBMM daimi (ihtisas) komisyonlarının sayısı ise 18’dir.

29 Kıta-Avrupası ile Anglos-Sakson yönetimi arasındaki fark için bkz. Wilson, 1961.

sistemine geçtiğinde de Amerikan yönetim zihniyetine kendiliğinden yaklaşılmayacaktır. Kıta-Avrupası ikliminde yeşerip gelişen Türk siyasal sistemi, Anglo-Sakson ikliminin bir ürünü olan parlamenter sistemi uygulamada çok başarılı olamadı. Denemeye çalıştığı Anglo-Sakson dünyasının ürünü olan başkanlık sisteminin başarılı olması için epey çaba sarf etmesi gerekir.

Sonuç olarak, Türk parlamenter sistemi, başarılı örnek olarak sunulan İngiliz parlamenter sistemi gibi işlemediği gibi, Türk usulü başkanlık (Cumhurbaşkanlığı) sistemi de, başarılı bir örnek olarak gösterilen Amerikan başkanlık sistemi gibi işleyeceği şüphelidir. Yukarıda değinildiği gibi sistem, önemli eksiklikler barındırmaktadır. Bu eksikliklerin giderilmesi gerekir.

Ayrıca tarihi şartlar, politik iklim, idari gelenekler ve bürokratik zihniyet, maalesef Türkiye'yi bu konuda sorunlu ülkeler kategorisine koymaktadır. İster parlamenter sistem, ister başkanlık sistemi olsun, Türkiye'nin başarılı bir yönetim modeli sergilemesi için, sistemi iyileştirmenin yanı sıra politik iklim, idari gelenekler, bürokratik zihniyet, kurumsal uzlaşma yöntemleri, müzakere kültürü, güç paylaşımı gibi konularda da daha fazla çaba harcaması gerekir. Tüm kurumlar gibi, başkanlık sisteminin de oturması ve istikrar sağlaması için zamana ve çabaya ihtiyaç vardır.

On the Presidential System: Parliament as the Weakest Link of the Presidential System

Abstract: In 2017, Turkey adopted the presidential system by ending the parliamentary system that had been in practice since 1876. The political, economic and social problems experienced during this period were presented as the reason for the transition to the presidential system. During the transition from the parliamentary system to the presidential system, though insufficiently, the issue was discussed. Like in many issues, two dominant views emerged on this issue too. Those

who favor the presidential system usually approached the issue on the outcomes of the then current parliamentary system in Turkey. On the other hand, those who favor the parliamentary system addressed the issue through the practices of the presidential system, particularly in South America. Now that the presidential system has been adopted, what are needs to be done is to focus on the weaknesses of the presidential system and shortcomings of the current presidency. This way the current system can become stronger and the problems arising from it can be resolved to some extent. Within this context, this study, after addressing the birth of government systems, the differences between them, their prevalence, will focus on the shortcomings of the current presidential system in Turkey by revealing the weaknesses of the presidential system. Accordingly, like the previous government system, the weakest link of the new government system is also the legislature. In this sense, Turkey, by strengthening the legislature, can overcome the potential issues.

Kaynaklar

- Akçakaya**, Murat ve Abdülkadir **Özdemir** (2018), “Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ve Siyasal İstikrar”, **Üçüncü Sektör: Sosyal Ekonomi**, 53 (3): 922-944.
- Akçalı**, Pınar (2007), “Siyasal İstikrar ve Başkanlık Sistemi: Amerika Birleşik Devletleri Örneği”, (ed.) İhsan Kamalak (2007), **Başkanlık Sistemi ve Türkiye: Ülkeler, Deneyimler ve Karşılaştırmalı Analiz**, İstanbul: Kalkedon Yayınları, *içinde*.
- Al**, Hamza (2004), “Kamu Yönetimi Temel Kanunu Tasarısı”, **Liberal Düşünce** (Kış 2004), Sayı 33.
- Alkan**, Haluk (2018), **Kurumsalcı Yaklaşım Işığında Yeni Siyasetin Analizi: Cumhurbaşkanlığı Sistemi**, Ankara: Liberte Yayınları.
- Aslan**, Ali (2015), **Türkiye İçin Başkanlık Sistemi: Demokratikleşme, İstikrar, Kurumsallaşma**, İstanbul: SETA Yayınları.
- Aslan-Akman**, Canan (2007), “Başkanlık Sistemlerinin Latin Amerika Deneyimi: Çok-Partili Sistemlerdeki Çelişkiler, Sorunlar ve Fırsatlar”,

(ed.) İhsan Kamalak (2007), **Başkanlık Sistemi ve Türkiye: Ülkeler, Deneyimler ve Karşılaştırmalı Analiz**, İstanbul: Kalkedon Yayınları, içinde.

Atalay, Faruk (2013), “Adalet ve Kalkınma Partisi’nin ‘Başkanlık Sistemi’ Önerisi Üzerine Değerlendirme”, **Alternatif Politika** (Aralık 2013), 5 (3): 266-294.

Ayman-Güler, Birgül (2003), **İkinci Dalga Siyasal ve Yönetimsel Liberalizasyon: Kamu Yönetimi Temel Kanunu**, Ankara: Türkiye Yol-İş Sendikası Yayınları.

Bağçe, H. Emre (2017), “Parlamentar ve Başkanlık Sistemiyle Yönetilen Ülkelerde Gelir Dağılımı Eşitsizliği ve Yoksulluk”, **İnsan ve İnsan** (K13 2017), 4 (11): 5-39.

Carey, John M. (2005), “Presidential versus Parliamentary Government”, in (eds.) Claude Menard ve Mary M. Shirley (2005), **Handbook of New Institutional Economics**, Dordrecht: Springer, pp.91-122.

Çınar, Özgür H. (2013), “Birleşik Krallık ’ta Hükümet Sisteminin Yapısı ve İşleyişi”, (eds.) Murat Aktaş ve Bayram Coşkun (2013), **Başkanlık Sistemi: Karşılaştırmalı Bir İnceleme ve Türkiye İçin Değerlendirmeler**, Ankara: Nobel Yayınları içinde.

Demir, Fevzi (2014), “Yarı Başkanlık Sistemi ve Türkiye”, **Yaşar Üniversitesi Dergisi**, Cilt 8.

Duverger, Murcie (1974), **Siyasal Rejimler**, Ankara: Gelişim Yayınları.

Erdoğan, Mustafa (1998), “Başkanlık Sistemini Doğru Tartışmak”, (eds.) Davut Dursun ve Hamza Al (1998), **Türkiye’de Yönetim Geleneği: Kurumlar, Sorunlar ve Yeniden Yapılanma Arayışları**, İstanbul: İlke Yayınları içinde.

Eyüboğlu, Ercan (2007), “Fransa: Parlamentar Bir VI. Cumhuriyet’e Doğru”, (ed.) İhsan Kamalak (2007), **Başkanlık Sistemi ve Türkiye: Ülkeler, Deneyimler ve Karşılaştırmalı Analiz**, İstanbul: Kalkedon Yayınları içinde.

Giegerich, Thomas (2010), “Anayasa Mahkemelerinde Üyelerin Atanması ve Üyeliğin Sona Ermesi: Meşruiyet, Kalite, Bağımsızlık ve Tarafsızlık Taleplerinin Uzlaştırılması İçin Benimsenen Usuller”, **Anayasa Mahkemesi’nin 48. Kuruluş Yıldönümü Nedeniyle Düzenlenen ‘Yargı Bağımsızlığı, Tarafsızlığı ve Sorumluluğu’ Konulu Bilimsel Toplantı Bil-**

dirisi,

https://www.anayasa.gov.tr/media/4531/prf_dr_thomas_giegerich.pdf.

Gözler, Kemal (1998), “Cumhuriyet ve Monarşi”, **Türkiye Günlüğü** (Kasım-Aralık 1998), Sayı 53, s.27-34.

Gözler, Kemal (2009), “İngiltere’de Parlamento Neden ve Nasıl Ortaya Çıktı: Malî Hukukun Anayasa Hukukundan Eskiliği Üzerine Bir Deneme”, **Prof. Dr. Mualla Öncel’e Armağan** (Cilt 1), Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları içinde, s.365-374.

Gözler, Kemal (2017), “Cumhurbaşkanlığı Sistemi mi, Başkanlık Sistemi mi, Yoksa Neverland Sistemi mi: 16 Nisan’da Neyi Oylayacağız”, <http://www.anayasa.gen.tr/gozler.htm>.

Gözler, Kemal (2000), **Türk Anayasa Hukuku**, Bursa: Ekin Kitabevi.

Gregorio, Jose de (2010), “Economic Growth in Latin America: From the Disappointment of the Twentieth Country to the Challenges of the Twenty-Firs”, in (eds.) Scott Mainwaring and Timothy R. Scully (2010), **Democratic Governance in Latin America**, California: Stanford University Press.

Gül, Hüseyin, İhsan Kamalak ve Songül Sallan-Gül (2017), “Amerikan Başkanlık ve Fransız Yarı-Başkanlık Sistemleri Işığında Türkiye’nin Yeni Cumhurbaşkanlığı Hükümeti Sistemi”, **Strategic Public Management Journal**, Volume 3, pp.101-120.

Heywood, Andrew (2017), **Siyaset** (Çeviri: Berat Özipek ve diğerleri), İstanbul: Adres Yayınları (18nci Baskı).

<http://cdn.constitutionreader.com/files/pdf/constitution/ch33.pdf>.

https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_system_of_government#Parliamentary_systems.

<https://fas.org/sgp/crs/misc/R44729.pdf>.

<https://m.bianet.org/bianet/siyaset/175933-baskanlik-rejimi-diktatorluge-nasil-donusur>

<https://teachingamericanhistory.org/library/document/notes-on-the-state-of-virginia-query-xiii/>.

<https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-38016306>.

<https://www.eiu.com/topic/democracy-index>.

İlal, Ersan (1968), “Magna Carta”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, 34 (1-4): 210-242.

- Jefferson**, Thomas (1907), “Notes on the State of Virginia, Query XIII: Constitution”, *in* (eds.) A. A. Lipscomb and A. E. Bergh, **The Writings of Thomas Jefferson** (Volume 2), Washington, DC: Thomas Jefferson Memorial Association, pp.160-67, 172-78.
- Kalaycıoğlu**, Ersin (2005), “Başkanlık Rejimi: Türkiye’nin Diktatörlük Tehidiyle Sınavı”, (ed.) Teoman Ergül (2005), **Başkanlık Sistemi**, Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayını *içinde*.
- Kılınç**, Zeynel Abidin (2015), “Başkanlık Sistemi ve Güçlü Tek Parti Hükümeti”, **Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi**, 1 (2).
- Kurt-Topuz**, Senem (2016), “Hükümet Sistemleri ve Devlet Şekillerinin Ülkelerin Demokrasi Seviyeleri Üzerinde Yarattığı Farklılığın Tespiti Üzerine Bir Çalışma”, **Ege Akademik Bakış** (Temmuz 2016), 16 (3): 461-476.
- Kuzu**, Burhan (1998), “Neden Başkanlık Sistemi”, (eds.) Davut Dursun ve Hamza Al (1998), **Türkiye’de Yönetim Geleneği: Kurumlar, Sorunlar ve Yeniden Yapılanma Arayışları**, İstanbul: İlke Yayınları *içinde*.
- Lijphart**, Arend (1994), “Presidentialism and Majoritarian Democracy Theoretical Observations”, *in* (eds.) Juan J. Linz and Arturo Valenzuela (1994), **The Failure of Presidential Democracy: Comparative Perspective** (Volume 1), Baltimore and London: The John Hopkins University Press.
- Lijphart**, Arend (2015), **Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries**, London: Yale University Press.
- Linz**, Juan J (1990), “The Perils of Presidentialism”, **Journal of Democracy** (Winter 1990), 1 (1): 51-69.
- Linz**, Juan J (1994), “Presidential or Parliamentary Democracy: Does it make a Difference”, *in* (eds.) Juan J. Linz and Arturo Valenzuela (1994), **The Failure of Presidential Democracy: Comparative Perspective** (Volume 1), Baltimore and London: The John Hopkins University Press.
- Linz**, Juan J. (1985), “Democracy: Presidential or Parliamentary Does it Make a Difference”,
<https://pdfs.semanticscholar.org/21e8/090d4d8e1cc275a5508d46239cda7d23d1c9.pdf>.
- Mainwaring**, Scott, Timothy R. **Scully** and Jorge Vargas **Cullel** (2010),

“Measuring Success in Democratic Governance”, *in* (eds.) Scott Mainwaring and Timothy R. Scully (2010), **Democratic Governance in Latin America**, California: Stanford University Press.

Mainwaring, Scott (1990), “Presidentialism, Multiparty Systems, and Democracy: The Difficult Equation”, **Working Paper 144**, Kellogg Institution (September 1990),

https://www.researchgate.net/publication/253966997_Presidentialism_multiparty_systems_and_democracy_the_difficult_equation.

Mainwaring, Scott and Matthew S. Shugart (1997), “Juan Linz, Presidentialism, and Democracy: A Critical Appraisal”, **Comparative Politics** (July 1997), 29 (4): 449-471.

Miş, Nebi, Ali Aslan, M. Erkut Ayvaz ve Hazal Duran (2016), **Dünyada Başkanlık Sistemi Uygulamaları: ABD, Brezilya, Arjantin, Meksika, Güney Kore, Şili**, Ankara: SETA Yayınları.

Onar, Erdal (2005), “Türkiye’nin Başkanlık veya Yarı Başkanlık Sistemine Geçmesi Düşünülmeli midir”, (ed.) Teoman Ergül (2005), **Başkanlık Sistemi**, Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayını içinde.

Özal, Korkut (1998), “Türk Siyasi-İdari Sisteminin Sorunları, Devletin Yeniden Yapılanma İhtiyacı ve Başkanlık Sistemi”, (eds.) Davut Dursun ve Hamza Al (1998), **Türkiye’de Yönetim Geleneği: Kurumlar, Sorunlar ve Yeniden Yapılanma Arayışları**, İstanbul: İlke Yayınları içinde.

Özbudun, Ergun (1968), “İngiltere’de Parlamento Egemenliği Teorisi”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 25 (1): 59-79.

Özbudun, Ergun (1985), “Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümet’inin Hukuki Niteliği”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi** (Mart 1985), 1 (2).

Özbudun, Ergun (2005), “Başkanlık Sistemli Tartışmaları”, (ed.) Teoman Ergül (2005), **Başkanlık Sistemi**, Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayını içinde.

Peters, B. Guy (2012), “The United States of America”, *in* (eds.) Koen Verhoest (2012), **Government Agencies: Practices and Lessons from 30 Countries**, New York: Palgrave Macmillan.

Polatoğlu, Aykut (2013), “Başkanlık Sistemi ve Türkiye’de Uygulanabilirliği Üzerine Düşünceler: ‘Egemenlik Kayıtsız Şartsız Başkanındır’ mı Olsun İsteniyor”, **YDÜ Sosyal Bilimler Dergisi** (Nisan 2013), 6 (1).

Rodriguez, Francisco (2010), “Does One Size Fit All in Policy Reform:

- Cross-National Evidence and its Implication for Latin America”, *in* (eds.) Scott Mainwaring and Timothy R. Scully (2010), **Democratic Governance in Latin America**, California: Stanford University Press.
- Sartori**, Giovanni (1994), “Neither Presidentialism nor Parliamentarism”, *in* (eds.) Juan J. Linz and Arturo Valenzuela (1994), **The Failure of Presidential Democracy: Comparative Perspective** (Volume 1), Baltimore and London: The John Hopkins University Press.
- Soysal**, Mümtaz (2007), “Türk Siyasal Sistemi Üzerine Görüşler”, (ed.) İhsan Kamalak (2007), **Başkanlık Sistemi ve Türkiye: Ülkeler, Deneyimler ve Karşılaştırmalı Analiz**, İstanbul: Kalkedon Yayınları *çinde*.
- Stepan**, Alfred and Cindy **Skach** (1994), “Presidentialism and Parliamentarism in Comparative Perspective”, *in* (eds.) Juan J. Linz and Arturo Valenzuela (1994), **The Failure of Presidential Democracy: Comparative Perspective** (Volume 1), Baltimore and London: The John Hopkins University Press.
- Şahin**, Köksal (2014), “Türkiye'deki Hükümet Sistemi Tartışmalarına Siyasi Kültür ve Demokrasi Eksenli Bir Yaklaşım”, **Sakarya İktisat Dergisi**, 3 (3): 29-71.
- Tekin**, Yusuf (2017), **Başkanlık Sistemi ve Kuvvetler Ayrılığı Tartışmaları**, İstanbul: Kesit Yayınları.
- “Theoretical Observations”, *in* (eds.) Juan J. Linz and Arturo Valenzuela (1994), **The Failure of Presidential Democracy: Comparative Perspective** (Volume 1), Baltimore and London: The John Hopkins University Press.
- Timur**, Taner (2017), **Mutlak Monarşi ve Fransız Devrimi**, İstanbul: Yordam (2nci Baskı).
- Turan**, İlter (2005), “Başkanlık Sistemi Sevdası: Zayıf Temelli Bir Özelem”, (ed.) Teoman Ergül (2005), **Başkanlık Sistemi**, Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayını *çinde*.
<http://tbbyayinlari.barobirlik.org.tr/TBBBooks/baskanlik-sistemi.pdf>.
- Turgut**, Mehmet (1998), **Başkanlık Sistemi Ordu ve Demokrasi**, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Türmen**, Rıza (2017), “10 Soruda Anayasa Değerlendirme Rehberi”, <https://t24.com.tr/yazarlar/riza-turmen/10-soruda-anayasa-degerlendirme-rehberi,16666>.

- Ulusoy**, Ali (2016), “Aralık 2016 Anayasa Teklifi Neler Getiriyor, Neler Götürüyor”, <http://www.anayasa.gen.tr/ulusoy-anayasa-degisikligi.pdf>.
- Uluşahin**, Nur (1999), **Anayasal Bir Tercih Olarak Başkanlık Sistemi**, Ankara: Yetkin Yayınları.
- Uzun**, Turgay ve Gözde M. **Gezgüç** (2013), “Başkanlık Sistemi ve Latin Amerika Deneyimleri”, (eds.) Murat Aktaş ve Bayram Coşkun (2013), **Başkanlık Sistemi: Karşılaştırmalı Bir İnceleme ve Türkiye İçin Değerlendirmeler**, Ankara: Nobel Yayınları *içinde*.
- Üskül**, Zafer (2007), “Giriş”, (ed.) İhsan Kamalak (2007), **Başkanlık Sistemi ve Türkiye: Ülkeler, Deneyimler ve Karşılaştırmalı Analiz**, İstanbul: Kalkedon Yayınları *içinde*.
- Vural**, İpek (2007), “Siyasal İstikrarın Parlamenter Kökenleri: İngiltere Örneği Üzerine Bir Deneme”, (ed.) İhsan Kamalak (2007), **Başkanlık Sistemi ve Türkiye: Ülkeler, Deneyimler ve Karşılaştırmalı Analiz**, İstanbul: Kalkedon Yayınları *içinde*.
- Wilson**, Woodrow (1961), **İdarenin İncelenmesi** (Çeviri: Nermin Abadan), İstanbul: Türk Siyasi İlimler Deneği Yayınları.
- Wilson**, Woodrow (2011), **Congressional Government: A Study in American Politics**, New York: Houghton Mifflin Company, <http://www.gutenberg.org/files/35861/35861-h/35861-h.htm>.
- Yarbay**, Ersönmez, (2017), **Cumhurbaşkanlığı Sistemi: Yağmurdan Kaçarken Doluya Tutulmak**, Bursa: Ekin Yayınları.
- Yazıcı**, Serap (2002), **Başkanlık ve Yarı-Başkanlık Sistemleri**, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Yazıcı**, Serap (2005), “Başkanlık Sistemleri: Türkiye İçin Bir Değerlendirme”, (ed.) Teoman Ergül (2005), **Başkanlık Sistemi**, Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayını *içinde*.

Küreselleşme Sürecinde Ekonomik Büyümenin İşsizlik Türleri Üzerindeki Etkisi

Musa Öztürk¹

Özet: İşsizlik bütün toplumların üstesinden gelmeye çalıştığı öncelikli ve önemli bir sorundur. İşsizlik, bir taraftan ülke ekonomisinin atıl kapasitede çalışıyor olmasını göstermesi diğer taraftan da psikolojik, sosyal, ekonomik ve politik yönler barındırıyor olması bakımından çok boyutlu bir kavramdır. Bu nedenle işsizlik ve etkileri çok farklı disiplinlerce sürekli incelenmektedir. Çalışma kapsamında, finansal liberalizasyon sonrasında Türkiye’de ekonomik büyümenin işsizlik türleri üzerindeki etkisi Okun Yasası ve istihdamsız büyüme hipotezi merkezinde incelenmektedir. Veriler Dünya Bankası veri tabanından derlenmiştir ve 1988-2018 yıllarını kapsamaktadır. İşsizlik oranları olarak; toplam, erkek, kadın, genç, genç-erkek ve genç-kadın verileri ele alınmaktadır. Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi Hatemi-J ve E. Roca tarafından geliştirilen asimetrik nedensellik testiyle incelenmektedir. Elde edilen sonuçlara göre; içsel ve dışsal nedenlerden kaynaklanan ekonomik şoklar işsizlik serilerinde yapısal kırılmalara neden olmakta ve da histeri etkisinin ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Değişkenler arasında asimetrik ilişki vardır. Ekonomik büyümenin artması, genel, genç ve kadın işsizlik oranlarında azalmaya neden olmaktadır ve Okun Yasası bu seriler için geçerlidir. Ekonomik büyümeden genel erkek ve genç erkek işsizlik oranları için istihdamsız büyüme yaklaşımı öne çıkmaktadır. Sonuç olarak; -diğer şeyler sabitken- Türkiye’nin bir taraftan histeri etkisini gidermek diğer taraftan da işsizlik oranlarını düşürmek için ekonomik büyümeyi destekleyici mahiyetteki makroekonomik politikalara yönelmesi gerektiği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Okun Yasası, İstihdamsız Büyüme, Histeri Hipotezi, Asimetrik Nedensellik.

1. Giriş

Ülkeler arasındaki sınırların büyük ölçüde esnediği ve etkileşimin arttığı küreselleşme sürecinde yaşanan değişme ve gelişmeler uluslararası rekabetin artmasına neden olmaktadır. Küreselleşme, özellikle 1970’lerden itibaren Bretton Woods sisteminin terki, yaşanan petrol şokları ve sonrasında varılan Washington Uzlaşısı ile hızlanmıştır. Bu süreçte ulaşım, iletişim ve bilişim alanlarında yaşanan gelişmelerin de etkisiyle büyük çaplı dönüşümler meydana gelmiştir. Washington uzlaşısında alınan kararlar neticesinde neoliberal politikalar ‘küreselleşme’ üst başlığı altında sunulmuş ve böylece ülkelerin IMF, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü çizgisinde dışa açık ve serbest piyasa yanlısı olmaları güdülenmiştir.

Sosyoekonomik ve politik boyutları bulunan küreselleşme, sistemin mimarlarından olan Henry Kissinger tarafından (1999) “küreselleşme, ABD’nin dünya üzerindeki baskın rolünün diğer adıdır” şeklinde tanımlanmaktadır (Ritzer, 2011: 35-36). Ülkeler arasındaki rekabetin sahasının tanımlandığı bu süreçte, gelişmiş ülkeler ekonomik büyüme, azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler de ekonomik büyüme ve kalkınma telaşına kapılmışlardır. Genellikle belirli bir sürede üretilen mal ve hizmet miktarının artması anlamında kullanılan ekonomik büyüme, toplumların yaşam standartlarının ve refah düzeyinin nicel olarak nasıl yüksel(til)eceği hakkındadır. İktisadi kalkınma ise gelişmenin sosyokültürel ve politik anlamda nitel yönlerini de içeren çok daha geniş kapsamlı bir kavramdır. İktisadi büyüme ile kalkınma kavramları arasında kalan ve ilişkinin seyri bakımından kritik öneme sahip olan kavramlardan biri işsizliktir.

Hâlihazırdaki istihdam edilenlerin toplam işgücünden az olması durumu olan işsizlik, ekonomik etkilerinin yanı sıra psikolojik, sosyolojik ve politik travmalara neden olabilmektedir. Bu nedenle başta ekonomik kalkınma yolundaki az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler olmak üzere bütün ülkelerde yakından takip edilmektedir (Üzar ve

Akyazı, 2018: 464). İşsizlik yapısı ve özellikler bakımından açık ve gizli işsizlik olarak ikiye ayrılmaktadır. Açık işsizlik başlığı altında; arızı, yapısal, teknolojik, konjonktürel, mevsimsel, coğrafi ve mesleki işsizlik türleri yer almaktadır (Yıldız, 2014: 2-4). Bunlarla birlikte kent, kır, genç, yaşlı, kadın, erkek gibi açılardan da işsizlik verisi incelenmektedir. Ekonomik açıdan işsizlik, bir taraftan ülkenin kaynakları tam ve etkin kullanmadığının bir göstergesi olarak diğer taraftan toplam talepteki daralmayı göstermektedir.

Bu bakımdan işsizlik sorunu sadece işsizlerin değil bütün toplumun ve ülkenin sorunu olmaktadır. Bu nedenle iktisadi düşüncenin şekillenmesi sürecinde istihdam ve işsizlik konuları önemli roller oynamıştır. Klasik iktisadi düşüncenin mimarı olan A. Smith'in kendisinden önceki, zenginliği değerli maden stokundaki artış olarak gören Merkantilistler ve doğal düzeni savunan Fیزیokratlara, itirazla ekonomik büyüme iş bölüşümü ve uzmanlaşma ile gerçekleşeceğini ifade etmesi, ekonomik büyüme ve istihdam arasındaki teorik ilişkinin öncü göstergelerindendir. Smith'in ardılı olan Ricardo'da işgücü verimliliğindeki artışın tasarrufları ve tasarruflarında yatırımları ve dolayısıyla ekonomik büyümeyi sağlayacağını ifade etmesi, klasik düşünürlere göre değişkenler arasındaki ilişkinin yönü ve işleyişi hakkında fikir vermektedir. Klasiklerin serbest piyasa ile görünmez el koordinasyonuna olan güvenlerinin 1929 Büyük Buhranı karşısında aciz kalması, Keynes'in eksik istihdama yönelik politika setinin gündeme gelmesini ve makroekonomik müdahalelerle işsizlik oranlarının etkilenebileceği, böylece toplam talebin yönetilebileceği ve bununla çarpan etkisiyle yatırımları ve ekonomik büyümeyi sağlayacağı düşüncesini muteber hale getirmiştir. Post-Keynesyen yaklaşım sermaye stokundaki artışa odaklanırken Solowgil büyüme modeli nüfus ve teknolojik gelişmeleri işaret etmiştir. Nihayet içsel büyüme teorileri işgücünün eğitilmesi durumunda üretimde azalan verimler kanununun geçerli olmayabileceğini ve durağan durum dengesine tabi olmayan ekonomik büyümenin bu şekilde sağlanabileceğini işaret etmektedir (Takım, 2010: 1-2). Görül-

düğü üzere ekonomik büyüme ile işsizlik arasındaki ilişki iktisadi doktrinlerin temel tartışma ve ayrışma konusudur. Genellikle ekonomik büyümenin işsizlik oranını düşüreceği düşünülse de bu durum her zaman geçerli olmamaktadır (Bayrak, 2019: 301-302). Diğer taraftan ekonomik büyüme de istihdamdaki değişimlerden etkilenebilmektedir. Bu nedenle siyasal otoritelerin istihdam düzeyini etkileyecek politikalar ve teşvikler uygulayarak ekonomik büyümeyi sağlamayı / sürdürmeyi hedefledikleri görülebilmektedir (Altuntepe ve Güner, 2013: 73). Tartışmalar genellikle ekonomik büyümenin işsizliği azaltacağını ifade eden *Okun Yasası* ve *İstihdamsız Büyüme* (Jobless Growth) kavramları üzerinden yürümektedir.

Günümüzde işsizlik tüm dünyanın öncelikli meselelerindedir ve küreselleşme sürecinin hızlandığı 1980'li yıllardan itibaren artış göstermektedir (Murat ve Yılmaz-Eser, 2013: 100). Bu süreçte özellikle hızlı nüfus artışına sahip olan gelişmekte olan ülkelerde işsizlik oranlarının dramatik düzeylere ulaştığı görülmektedir. Bu ülkelerde yüksek işsizliğin yanı sıra gelen sermaye yetersizliği, düşük teknoloji düzeyi ve benzeri yapısal sorunlar ekonomik büyüme sürecinin daha da sancılı geçmesine neden olmaktadır. Teknolojinin istihdamı artırıcı ve azaltıcı etkileri eşanlı gerçekleşebilmektedir ancak genellikle azaltıcı etkilerin daha fazla olduğu unutulmamalıdır (Aksu, 2017: 41). Bu etkinin yönü ve boyutu ülkenin gelişmişlik düzeyine göre değişebilmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerde teknolojik değişimler işsizlik oranlarında ciddi sorunlara neden olabilmektedir. Türkiye gibi, tarım sektörünün ağırlığı görece yüksek olan, sanayileşme potansiyelini gerçekleştirememiş ve yatırımların demografik dinamikleri karşılayamadığı bir ülke de işsizlik yapısal hale gelmektedir (Kanca, 2012: 4). Özellikle de genç nüfusun işgücü piyasasına hızla katıldığı, kırdan kente göçün hızlandığı, katma değerli üretime odaklanılmaya başlandığı ve küresel rekabet ortamının keskinleştiği günümüzde Türkiye'nin istikrarlı, kapsayıcı ve sürdürülebilir bir ekonomik büyümeyi sağlaması gerekmektedir. Bu açıdan ulusal istihdam politikasına olan ihtiyaç

her geçen gün artmaktadır (Kanalıcı-Akay ve diğerleri, 2016: 223). Son çeyrek asırda kaydedilen ekonomik büyümenin istihdam düzeyinde beklenen artışı sağlayamayışı ve canlılığını koruyamayışı (Abdioğlu ve Albayrak, 2017: 216), devletin nihai işveren olması (Üzar ve Akyazı, 2018: 475) ve/veya erken emeklilik, sosyal destekler, karşılıksız yardımlar ve benzeri kapsamdaki beklentileri arttırmakta, sosyoekonomik ve politik anlamda kırılmalara kapı aralamaktadır.

Dünya Bankası verilerine göre 2019 yılında dünya geneli işsizlik oranı ortalama yüzde 5,4, AB’de ortalama yüzde 6,6, ABD’de yüzde 3,6 ve Almanya’da yüzde 3, iken Türkiye’de yüzde 13,49 dolaylarında olması ülkenin kırılabilirliğinin ne denli yüksek olduğunu göstermektedir. Özellikle de 2020 yılının ilk yarısında tüm dünyayı etkisine alan Covid-19 salgını ve bu salgının başta işgücü piyasaları olmak üzere her alanda tetiklediği daralma süreci hesaba katıldığında, Türkiye’de istihdam ve işsizlik konulu çalışmaların daha da önem kazanacağı düşünülmektedir.

Küreselleşme sürecinde birbiri ardına gerçekleşen yenilikler neticesinde ülkelerin ekonomik büyüme performanslarında ilerleme kaydedilmektedir. Sağlanan ekonomik büyümeler kimi zaman istihdam sayesinde kimi zaman da istihdama rağmen gerçekleşmektedir ve bu durum ülkeden ülkeye değişmektedir. Ayrıca sergilenen ekonomik büyüme performansının istihdam türlerine olan etkisi homojen değildir, değişebilmektedir. Bu nedenle işsizlik oranlarının detaylı bir şekilde incelenmesi gerekmektedir. Çalışmanın devam eden bölümünde ilgili uygulamalı literatüre yer verilmekte, sonrasında metodoloji ve ampirik bulgular sunulmaktadır.

2. Literatür Özeti

Ekonomik büyüme ile işsizlik oranları arasındaki ilişki geniş teorik zemine sahip olmasına rağmen konuyla ilgili uygulamalı çalışmalar oldukça yeni sayılabilir. Bu noktada Arthur Okun’un (1962) değişkenler arasındaki ilişkiyi incelediği ve ekonomik büyümenin işsizlik oran-

larını azalttığı sonucuna eriştiği çalışma öne çıkmaktadır. *Okun Yasası* olarak anılan bu çalışma daha sonrasında birçok araştırmacı tarafından ele alınmış ve farklı ülke ve zaman aralıkları için sınanmıştır.

Tablo 1. Ekonomik Büyüme ve İşsizlik Oranı Nedensellik İlişkileri: Türkiye Üzerine Uygulamalı Literatür Özeti

	Dönem	Yöntem	Sonuç
Takım (2010)	1975-2008	Granger	EB $\Leftrightarrow$ İÖ
Akcan (2018)	2000Ç1- 2017Ç3	Granger	EB $\Leftrightarrow$ İÖ
Üzar ve Akyazı (2018)	2000-2016	Dumitrescu ve Hurlin (2012)	EB $\Leftrightarrow$ İÖ
Bayrak (2019)	2005Ç1- 2017Ç4	Maki (2012), Toda-Yamamoto (1995)	EB $\Leftrightarrow$ İÖ
Korkmaz ve Yılmaz (2010)	1997Ç1- 2009Ç3	Granger	EB $\Rightarrow$ İÖ
Kanca (2012)	1970-2010	Engle-Granger (1987) eş-bütünleşme, VECM, Granger	EB $\Rightarrow$ İÖ
Öztürk ve Sezen (2018)	2005Q1- 2017Q3	Engle-Granger (1987) eşbütünleşme ve Granger	EB $\Rightarrow$ İÖ
Göktaş Yılmaz (2005)	1978-2004	Granger	EB $\Leftarrow$ İÖ
Uysal ve Alptekin (2009)	1980-2017	VAR, Granger	EB $\Leftarrow$ İÖ
Uraz (2016)	2000-2014	Johansen (1988) Eşbütünleşme, Granger	EB $\Leftarrow$ İÖ
Muratoğlu (2011)	2000-2011	Engle-Granger (1987) eşbütünleşme ve Granger	EB $\nleftrightarrow$ İÖ
Arı (2016)	1980-2014	Bayer ve Hanck (2012), Hacker ve Hatemi-J (2006)	EB $\nleftrightarrow$ İÖ
Salman ve Kılıç (2019)	1980-2018	VAR, Granger	EB $\nleftrightarrow$ İÖ
Özdemir ve Yıldırım (2013)	2005.M01- 2013.M04	Granger, Hacker ve Hatemi-J (2012)	KD: EB $\nleftrightarrow$ İÖ OD: EB $\Leftrightarrow$ İÖ UD: EB $\nleftrightarrow$ İÖ

$\Leftrightarrow$ iki yönlü nedensellik ilişkisini, $\Rightarrow$ ve $\Leftarrow$ tek yönlü ilişkisi, $\nleftrightarrow$ ilişki olmadığını göstermektedir.

Türkiye için yapılan güncel çalışmalar yukarıdaki tabloda (1) özetlenmiştir. Görüldüğü çalışmalar birbirleriyle çakışan sonuçlar sunmaktadır. Heterojenlik gösteren bu çalışmalar $EB \Leftrightarrow \dot{I}O$, $EB \Rightarrow \dot{I}O$, $EB \Leftarrow \dot{I}O$ ve $EB \nRightarrow \dot{I}O$ olarak gruplanabilmektedir. Yapılan çalışmalarda değişkenlerin bütüncül olarak ele alınmış olması dikkat çekmektedir. Buna göre bulunan nedensellik sonuçları değişkenler arasındaki ilişkinin sadece varlığı ve yönü hakkında (örneğin “ekonomik büyümeden işsizliğe doğru nedensellik vardır ya da yoktur” şeklinde) fikir vermekte, ancak değişkenler arasındaki ilişkinin niteliği hakkında (doğru yönlü / ters yönlü) bilgi sunmamaktadır. Bu durum bulunan sonuçları teorik ve pratik açıdan tartışılmalı hale getirebilmektedir. İlave olarak Özdemir ve Yıldırım (2013), Murat ve Yılmaz-Eser (2013), Uslu (2020), ilişkinin zaman içinde değişebildiğini, Barışık ve diğerleri (2020) ise değişkenler arasındaki ilişkinin asimetrik olabileceğini işaret etmiştir.

Bu çalışmada öncelikle analize alınan serilerin niteliği araştırılmıştır. Sonrasında değişkenler arasındaki nedensellik ilişkilerinin varlığı, yönü ve işaretinin tespiti için, Barışık ve diğerlerinin (2020) yönlendirmesi ile asimetrik nedensellik testi kullanılmıştır.

3. Metodoloji

Çalışma kapsamında ele alınan değişkenlerin durağanlıkları öncelikle, ADF ve PP testleriyle ve yapısal kırılmalı olan Zivot ve Andrews birim kök testiyle sınanmaktadır. Ardından değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi Hatemi J ve E. Roca tarafından geliştirilen asimetrik nedensellik testiyle incelenmektedir.

Zivot-Andrews (1992) Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testi

Zivot ve Andrews (1992), serilerdeki kırılmaların birim kök sınamalarını etkilediği ve bu nedenle içsel olarak (önceden bilinmeyen) yapısal kırılmalara bakılması gerektiği noktasından hareketle, düzeyde (A), trendde (B) ve düzey + trendde (C) birim kök sınaması yapan testlerini geliştirmişlerdir. Modeller şöyledir:

$$\text{Model A: } y_t = \mu + \alpha y_{t-1} + \beta t + \theta_1 DU(\varphi) + \sum_{i=1}^k d_i \Delta y_{t-j} + e_t$$

$$\text{Model B: } y_t = \mu + \alpha y_{t-1} + \beta t + \theta_2 DT(\varphi) + \sum_{i=1}^k d_i \Delta y_{t-j} + e_t$$

$$\text{Model C: } y_t = \mu + \alpha y_{t-1} + \beta t + \theta_1 DU(\varphi) + \theta_2 DT(\varphi) + \sum_{i=1}^k d_i \Delta y_{t-j} + e_t$$

Burada $t = 1, 2, \dots, T$ zamanı, T_B kırılmayı, $\varphi = T_B / T$ kırılma tarihini vermektedir. DU ve DT sabit ve trenddeki yapısal değişimleri gösteren gölge değişkenlerdir. α 'nın $\min-t$ olduğu durumda kırılma tarihi tespit edilir ve t istatistiği ZA kritik değerlerle karşılaştırılır. Mutlak değer olarak küçük ise serinin durağan olduğuna dair alternatif hipotez reddedilir (Yılancı, 2009: 327-328).

Hatemi J ve E. Roca Asimetrik Nedensellik Testi

Granger ve Yoon (2002) değişkenler arasındaki ilişkiye dair yaptıkları çalışmada pozitif ve negatif şokların etkili olabileceğini (saklı ilişkilerin olabileceğini) işaret etmişler. Bu noktadan hareketle Hatemi-J (2012) serilerdeki şokları ayrıştırarak bunlar arasındaki nedensellik ilişkilerini (gecikme farklılıklarından kaynaklı sorunları giderebilen) Toda-Yamamoto (1995) testiyle incelemiştir. Hatemi J ve E. Roca (2014) da bu çalışmayı Efron (1979) tarafından geliştirilen bootstrap yaklaşımıyla güçlendirerek geliştirmişlerdir. Test, gecikme uzunluğunun tespiti, ilave gecikmelerin eklenmesi ve MWALD test istatistiğinin karşılaştırılması olmak üzere üç aşamadan oluşmaktadır (Yılancı ve Bozoklu, 2014: 214).

Serilerin $\varepsilon_{1t}^+ = \max(\varepsilon_{1t}, 0)$; $\varepsilon_{2t}^+ = \max(\varepsilon_{2t}, 0)$; $\varepsilon_{1t}^- = \max(\varepsilon_{1t}, 0)$ ve $\varepsilon_{2t}^- = \max(\varepsilon_{2t}, 0)$ şoklarına ayrıştırılmış halleriyle oluşan model;

$$P_{1t} = P_{1t-1} + \varepsilon_{1t} = P_{1,0} + \sum_{i=1}^t \varepsilon_{1i}^+ + \sum_{i=1}^t \varepsilon_{1i}^-$$

$$P_{2t} = P_{2t-1} + \varepsilon_{2t} = P_{2,0} + \sum_{i=1}^t \varepsilon_{2i}^+ + \sum_{i=1}^t \varepsilon_{2i}^-$$

şeklinde gösterilmektedir. Buradan hareketle oluşturulan VAR(p) modeli aşağıdaki gibidir. $P_t^+ = (P_{1t}^+, P_{2t}^+)$ Pozitif şoklar arasındaki nedensellik ilişkileri tespit etmek üzere tanımlandığında; denklem $P_t^+ = v + A_1 P_{t-1}^+ + A_2 P_{t-2}^+ + \dots + A_L P_{t-k}^+ + u_t^+$ şeklinde oluşmaktadır (Adıgüzel vd., 2016: 245). u_t^+ pozitif şoklardaki hata terimlerine ait vektör, A_r 'de parametre matrisidir. Değişkenlerdeki negatif şoklar içinde aynı denklem yeniden kurulur (Hatemi J ve Roca, 2014: 8). Kritik değerler, $|\widehat{\Omega}_f|$ k kovaryans matrisi, m VAR modeli eşitliği ve T gözlem sayısı ile kurulan $HJC = \ln(|\widehat{\Omega}_f|) + k2T^{-1}(m^2 \ln T + 2m \ln(\ln T))$ denklemiyle elde edilmektedir (Hatemi-J ve Roca, 2014: 9). MWALD test istatistiğinin HJC kritik değerlerinden küçük ise nedenselliğin olmadığını belirten boş hipotez kabul edilir, aksi durumda reddedilir.

4. Veri ve Ampirik Bulgular

Çalışmada kullanılan ve Türkiye'nin 1988-2018 yıllarına ait olan ekonomik büyüme (EB) ve işsizlik türleri verileri Dünya Bankası veri tabanından elde edilmiştir. İşsizlik türleri olarak genel işsizlik oranı (İÖ), erkek işsizlik oranı (EİÖ), kadın işsizlik oranı (KİÖ), genç işsizlik oranı (GİÖ), genç erkek işsizlik oranı (GEİÖ) ve genç kadın işsizlik oranı (GKİÖ) değişkenleri ele alınmıştır. Değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler aşağıdaki tabloda (2) sunulmaktadır.

Sonuçlara göre; Türkiye 1988-2018 yılları arasında ortalama yüzde 4,5 ekonomik büyüme sergilemiştir. Bu süreçte en yüksek ekonomik büyüme oranı 2011 yılında ve yüzde 11,11 dolayında gerçekleşmiştir. En düşük büyüme oranı ise Kara Çarşamba olarak da bilinen Bankacılık Krizinin yaşandığı 2001 yılındadır. Dönem ortalamalarına göre İÖ yüzde 9, EİÖ yüzde 8,7 ve KİÖ yüzde 9,6 olarak gerçekleşmiştir. GİÖ, GEİÖ ve GKİÖ ise ortalama yüzde 17 dolaylarındadır. Genel işsizlik oranları ile genç işsizlik oranları arasında farkın yüksek olması (yakla-

şik 8 puan) ülke ekonomisinin gençleri istihdam edecek yapısal özelliklere sahip olmadığı yorumunu akıllara getirmektedir. Genç işsizlik türleri arasında en büyük sapmaya sahip olan veri GKİO'dur. 31 gözlemden oluşan serilerden sadece ekonomik büyüme serisinin asimetrisi negatiftir. EİO ve GEİO verilerinde sapma yüksektir ve bu seriler normale göre sivridir. Diğer seriler ise normale göre basıktır. Bu durum erkek ve kadın istihdamının farklı karakter sergilediğini göstermesi bakımından önemlidir.

Tablo 2. Tanımlayıcı İstatistikler

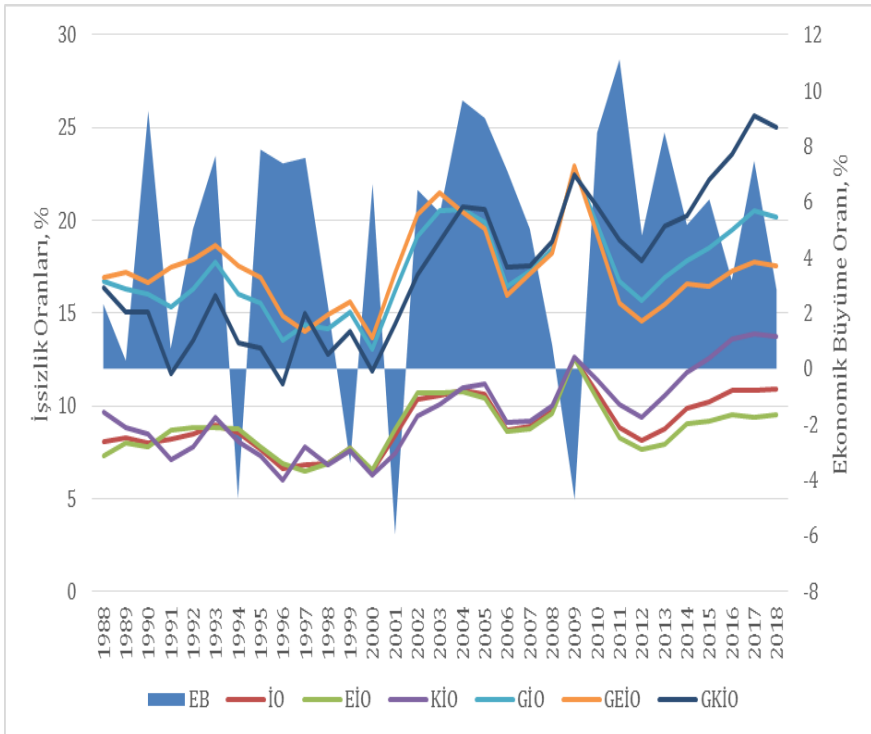
	Ortalama	Medyan	Max.	Min.	Çarpıklık	Basıklık	Olasılık	Gözlem
EB	4.504	5.608	11.114	-5.962	-0.902	2.930	0.122	31
IO	9.044	8.732	12.552	6.495	0.218	2.346	0.671	31
EIO	8.782	8.771	12.531	6.474	0.495	3.095	0.528	31
KIO	9.621	9.378	13.893	5.968	0.366	2.271	0.502	31
GIO	17.319	16.728	22.775	13.053	0.273	2.410	0.659	31
GEIO	17.282	17.164	22.934	13.663	0.649	3.303	0.318	31
GKİO	17.440	17.443	25.638	11.147	0.298	2.176	0.513	31

Analizde kullanılan bütün değişkenler Grafik 1'de birleşik olarak gösterilmektedir. Sol dikey ekseninde yer alan işsizlik oranlarına odaklanıldığında genel ve genç işsizlik oranlarının başlangıçtan itibaren farklı düzeyde oldukları ve grup olarak hareket ettikleri görülmektedir. Genel işsizlik oranlarına bakıldığında bunların 2000li yıllara kadar dar bir bantta salınım gösterdiği, 2001 kriziyle birlikte yükseldiği ve 2008 Küresel Finansal Krizle birlikte en yüksek seviyesine ulaştığı, ve büyüme rekorunun kırıldığı 2011 sonrasında artan eğimle seyrine devam ettiği görülmektedir. Genç işsizlik verilerinde ise salınım oldukça yük-

sektir. Özellikle genç kadın işsiz oranına bakıldığında serinin oldukça dalgalı bir seyir izlediği bununla birlikte 2004 yılına kadar genç erkek işsizlik oranından düşük seyrettiği dikkat çekmektedir. Sonrasında ise kadınlara ait serinin ayrılmaya başladığı ve yüzde 25 ile en yüksek işsizlik oranının burada olduğu göze çarpmaktadır. Genel kadın işsizliği de 2004 sonrası süreçte benzer tutum sergilemiştir.

Grafik 1. Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve İşsizlik Türlerinin Gelişimi (1988-2018)

Grafik sağ dikey eksen üzerinden okunduğunda, ekonomik büyüme oranlarının alan gösterimle sunulduğu görülmektedir. Burada Türkiye ekonomisinin 1994, 1999, 2001 ve 2009 yıllarında küçüldüğü dikkat çekmektedir. 1994 ve 1999 yıllarında yaşanan krizlerin işsizlik oranla-

rı üzerinde negatif bir etkilerinin olmadığı görülürken, 2001 ve 2009 yıllarında yaşanan krizlerin işsizlik oranları üzerinde ciddi dalgalanmalara neden olduğu göze çarpmaktadır.

Yapısal kırılmasız ADF ve PP birim kök testleri sonuçları aşağıdaki tabloda (3) sunulmaktadır. EB serisi iki teste göre de düzeyde durağandır. ADF testi sabite göre sadece EİÖ ve GEİÖ düzeyde durağandır. Sabit + trende göre KİÖ fark durağanken diğerleri düzeyde durağandır. Tam tersine PP testi sonuçlarına göre KİÖ düzeyde durağanken diğerleri birinci farkta durağan olmaktadır.

Tablo 3. Ekonomik Büyüme ve İşsizlik Türlerine Ait ADF ve PP Birim Kök Testi Sonuçları

		Sabit		Sabit & Trend				Sabit		Sabit & Trend	
		t-ist.	Olsk.	t-ist.	Olsk.	t-ist.	Olsk.	t-ist.	Olsk.	t-ist.	Olsk.
Augmented Dickey-Fuller	EB	-5.833	0.000 ^a	-5.881	0.000 ^a	d(EB)	-9.667	0.000 ^a	-9.503	0.000 ^a	
	İÖ	-1.893	0.331	-3.544	0.053 ^c	d(İÖ)	-4.542	0.001 ^a	-4.470	0.007 ^a	
	KİÖ	-0.903	0.773	-2.890	0.180	d(KİÖ)	-5.377	0.000 ^a	-5.631	0.001 ^a	
	EİÖ	-2.982	0.049 ^b	-3.324	0.082	d(EİÖ)	-4.598	0.001 ^a	-4.508	0.006 ^a	
	GİÖ	-1.990	0.289	-3.431	0.067 ^c	d(GİÖ)	-5.204	0.000 ^a	-5.100	0.002 ^a	
	GKİÖ	0.212	0.968	-3.462	0.064 ^c	d(GKİÖ)	-5.320	0.000 ^a	-5.379	0.001 ^a	
	GEİÖ	-3.533	0.014 ^b	-3.484	0.060 ^c	d(GEİÖ)	-4.518	0.001 ^a	-4.434	0.008 ^a	
Phillips - Perron	EB	-5.971	0.000 ^a	-7.509	0.000 ^a	d(EB)	-18.624	0.000 ^a	-18.122	0.000 ^a	
	İÖ	-1.768	0.388	-1.971	0.593	d(İÖ)	-7.121	0.000 ^a	-7.237	0.000 ^a	
	KİÖ	-0.827	0.797	-3.308	0.084	d(KİÖ)	-6.130	0.000 ^a	-8.288	0.000 ^a	
	EİÖ	-2.310	0.176	-2.328	0.407	d(EİÖ)	-7.662	0.000 ^a	-7.345	0.000 ^a	
	GİÖ	-1.798	0.374	-2.079	0.536	d(GİÖ)	-6.799	0.000 ^a	-6.792	0.000 ^a	
	GKİÖ	-0.430	0.892	-3.199	0.104	d(GKİÖ)	-7.777	0.000 ^a	-10.510	0.000 ^a	
	GEİÖ	-2.097	0.247	-2.014	0.571	d(GEİÖ)	-7.251	0.000 ^a	-6.947	0.000 ^a	

^a, ^b ve ^c sırasıyla %1, %5 ve %10 anlam düzeyini ifade eder.

ADF ve PP testlerinin birbirlerinden hemen hemen tamamen farklı sonuçlar sunuyor olması, yapısal kırılmaların göz önünde bulundurul-

ması gerekliliğini işaret etmektedir. Bu noktada tek içsel yapısal kırılmayı veren Zivot ve Andrews testi sonuçları aşağıdaki gibidir.

Tablo 4. Ekonomik Büyüme ve İşsizlik Türlerine Ait ZA Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testi Sonuçları

	Model A		Model B		Model C	
	ZA t. İst	Kırılma Tarihi	ZA t. İst	Kırılma Tarihi	ZA t. İst	Kırılma Tarihi
EB	-6.235	2003	-5.807	2000	-6.125	2003
İÖ	-4.791	2001	-3.708	1997*	-5.606	2001
KİÖ	-3.738	1994*	-4.058	1999*	-4.468	2001*
EİÖ	-5.42	2001	-3.576	2009*	-5.598	2001
GİÖ	-4.727	2001	-3.524	1997*	-5.289	2001
GKİÖ	-3.677	1994*	-3.387	1997*	-3.830	2001*
GEİÖ	-5.477	2001	-3.708	2009*	-5.634	2001
ZA- Kritik Değerler %10, %5, %1: Model A -4,58; -4,93; -5,34 Model B -4,11; -4,42; -4,80 Model C -4,82; -5,08; -5,57						

ZA Testi sonuçlarına göre EB düzeyde durağandır. Sabitteki değişimleri inceleyen Model A'ya göre KİÖ ve GKİÖ 1994 yılında yapısal kırılmaya uğramaktadır ve birim kök vardır. Trenddeki değişimleri ele alan Model B'ye göre işsizlik türlerinin tamamında birim kök vardır. Birim kökün varlığı işsizlik türleri için yaşanan şokların kalıcı etkide bulunduğunu işaret eden histeri etkisinin geçerli olduğunu işaret etmektedir. Yapısal kırılma tarihlerinin ekonomik kriz dönemlerine denk geliyor olması analiz yönteminin tutarlılığını göstermesi bakımından dikkat çekmektedir.

Değişkenler arasındaki asimetric nedensellik ilişkilerine dair sonuçlar aşağıdaki tablo 5'te sunulmaktadır. Buna göre ekonomik büyüme ile genel işsizlik oranı arasında asimptotik olasılık değerine göre tek yönlü ters anlamlı ($p < 0,05$) ilişki söz konusudur. Buradan hareketle Okun Yasası'nın Türkiye'de geçerli olduğu sonucuna ulaşılabilmektedir. Ayrıca genel işsizlik oranındaki artışlar ekonomik büyümeyi -

asimptotik olasılık değerine göre- arttırmaktadır ($p < 0,01$).

Ekonomik büyümedeki artışlar ile kadın işsizlik oranı arasında da ters yönlü $[(EB)^+ \rightarrow (KİO)^-]$ anlamlı ilişki MWALD ($p < 0,1$) ve asimptotik olasılık değerlerine ($p < 0,05$) göre söz konusudur. Ekonomik büyümeden erkek işsizlik oranına doğru bir nedensellik ilişki yoktur. Erkek işsizliğindeki artış ve azalışlar ekonomik büyümeyi arttırmaktadır ($p < 0,1$ ve $p < 0,05$). Kadın işsizlik oranından ekonomik büyümeye doğru bir nedensellik ilişkisi yokken erkek işsizlik oranından ekonomik büyümeye doğru bulanık ilişkinin söz konusu olması istihdam edilen erkek ve kadınların ekonomik gelişme ve işgücü piyasa dinamiklerinden daha farklı etkilendiklerini göstermektedir.

Tablo 5. Ekonomik Büyüme ve Genel, Erkek ve Kadın İstihdamı Asimetrik Nedensellik Testi Sonuçları

Nedensellik	MWALD (A. p-val)	Yüzde 1	Yüzde 5	Yüzde 10
$(EB)^+ \rightarrow (İO)^+$	0.304 (0.959)	16640.45	580.53	132.16
$(EB)^+ \rightarrow (İO)^-$	6.465 (0.039 ^b)	31.15	12.63	7.83
$(EB)^- \rightarrow (İO)^-$	0.772 (0.856)	26367.15	756.94	192.00
$(EB)^- \rightarrow (İO)^+$	0.012 (0.994)	30.85	12.43	7.56
$(EB)^+ \rightarrow (KİO)^+$	0.309 (0.578)	13.78	5.83	3.71
$(EB)^+ \rightarrow (KİO)^-$	4.571 ^c (0.033 ^b)	12.09	5.64	3.64
$(EB)^- \rightarrow (KİO)^-$	1.334 (0.721)	15969.14	622.98	170.70
$(EB)^- \rightarrow (KİO)^+$	1.967 (0.161)	13.24	5.68	3.67
$(EB)^+ \rightarrow (EİO)^+$	1.623 (0.203)	14.99	6.34	4.04
$(EB)^+ \rightarrow (EİO)^-$	0.025 (0.874)	12.10	5.53	3.59
$(EB)^- \rightarrow (EİO)^-$	1.952 (0.582)	13839.73	708.51	188.93

$(EB)^- \rightarrow (E\dot{I}O)^+$	0.378 (0.539)	13.44	5.73	3.70
Nedensellik	MWALD (A. p-val)	1%	5%	10%
$(\dot{I}O)^+ \rightarrow (EB)^+$	60.634 (0.000 ^a)	14193.83	556.72	158.35
$(\dot{I}O)^+ \rightarrow (EB)^-$	1.404 (0.236)	16.01	6.03	3.71
$(\dot{I}O)^- \rightarrow (EB)^-$	0.563 (0.905)	15142.65	594.13	142.92
$(\dot{I}O)^- \rightarrow (EB)^+$	0.198 (0.656)	14.63	5.74	3.62
$(K\dot{I}O)^+ \rightarrow (EB)^+$	0.226 (0.634)	13.05	5.76	3.70
$(K\dot{I}O)^+ \rightarrow (EB)^-$	0.671 (0.413)	12.64	5.28	3.57
$(K\dot{I}O)^- \rightarrow (EB)^-$	3.793 (0.285)	14646.17	623.29	147.39
$(K\dot{I}O)^- \rightarrow (EB)^+$	0.105 (0.746)	11.21	5.53	3.61
$(E\dot{I}O)^+ \rightarrow (EB)^+$	2.945 (0.086 ^c)	13.78	6.48	4.17
$(E\dot{I}O)^+ \rightarrow (EB)^-$	2.027 (0.567)	12295.65	488.39	133.39
$(E\dot{I}O)^- \rightarrow (EB)^-$	1.299 (0.729)	10907.71	425.56	127.38
$(E\dot{I}O)^- \rightarrow (EB)^+$	8.711 (0.033 ^b)	12332.43	588.23	144.95

Gecikme uzunlukları Hatemi-J Criterion (HJC)la tespit edilmiştir.

^a, ^b ve ^c sırasıyla %1, %5 ve %10 anlam düzeyini ifade eder.

Sonuçlar Gauss 2010 programıyla elde edilmiştir.

Tablo 6'da ekonomik büyüme ile genç işsizlik türleri arasındaki ilişkiler irdelenmektedir. Buna göre; ekonomik büyümeden genç işsizlik oranına doğru iki yönlü ters ilişki söz konusudur. Asimptotik olasılık değerlerinde göre ekonomik büyüme arttıkça genç işsizlik oranı düşmekte ($p < 0,01$), azaldıkça da artmaktadır ($p < 0,1$). Bu sonuçlar EB-GİO ilişkisinde Okun Yasası'nın geçerliliğini işaret etmektedir. Diğer taraftan genç işsizlik oranındaki artışların ekonomik büyümedeki karşılığı bulanıktır ve ekonomik büyümeyi arttırabildiği

gibi ($p < 0,01$) azalta da bilmektedir ($p < 0,1$).

Ekonomik büyümedeki artışlar genç kadın işsizlik oranını azaltmaktadır ($p < 0,1$) ve EB-GKİO ilişkisinde Okun Yasası geçerlidir. Genç kadın işsizlik oranından ekonomik büyümeye doğru bakıldığında herhangi bir nedenselliğin olmadığı görülmektedir. Aynı şekilde ekonomik büyümeden genç erkek işsizlik oranına doğru nedensellik ilişkisine de rastlanılamamıştır. Buna karşın genç erkek işsizlik oranlarındaki artışlar ekonomik büyümeyi arttırabilmekte ($p < 0,1$) veya azalta bilmektedir ($p < 0,1$).

Tablo 6. Ekonomik Büyüme ile Genç, Genç Erkek ve Genç Kadın İstihdamı Arasındaki Asimetrik Nedensellik Testi Sonuçları

Nedensellik	MWALD (A. p-val)	Yüzde 1	Yüzde 5	Yüzde 10
$(EB)^+ \rightarrow (GİO)^+$	2.384 (0.497)	13197.66	491.63	110.91
$(EB)^+ \rightarrow (GİO)^-$	178.615 ^c (0.000 ^a)	11604.44	488.77	121.73
$(EB)^- \rightarrow (GİO)^-$	0.344 (0.558)	15.97	6.17	3.80
$(EB)^- \rightarrow (GİO)^+$	7.415 (0.060 ^e)	16965.38	735.86	153.87
$(EB)^+ \rightarrow (GKİO)^+$	0.502 (0.479)	13.88	6.06	3.80
$(EB)^+ \rightarrow (GKİO)^-$	2.831 (0.092 ^e)	12.13	5.77	3.71
$(EB)^- \rightarrow (GKİO)^-$	2.077 (0.557)	10307.76	549.94	140.89
$(EB)^- \rightarrow (GKİO)^+$	1.256 (0.262)	13.59	5.74	3.70
$(EB)^+ \rightarrow (GEİO)^+$	1.374 (0.503)	34.47	12.53	7.73
$(EB)^+ \rightarrow (GEİO)^-$	1.026 (0.311)	11.86	5.54	3.57
$(EB)^- \rightarrow (GEİO)^-$	0.176 (0.675)	15.47	6.32	3.84
$(EB)^- \rightarrow (GEİO)^+$	0.639 (0.424)	13.40	5.80	3.70

Nedensellik	MWALD (A. p-val)	1%	5%	10%
$(G\dot{I}O)^+ \rightarrow (EB)^+$	148.138 ^c (0.000 ^a)	12441.42	553.97	139.78
$(G\dot{I}O)^+ \rightarrow (EB)^-$	3.007 (0.083 ^c)	12.16	5.62	3.43
$(G\dot{I}O)^- \rightarrow (EB)^-$	0.264 (0.607)	14.21	5.95	3.77
$(G\dot{I}O)^- \rightarrow (EB)^+$	0.121 (0.728)	13.71	5.56	3.55
$(GK\dot{I}O)^+ \rightarrow (EB)^+$	0.211 (0.646)	11.71	5.63	3.64
$(GK\dot{I}O)^+ \rightarrow (EB)^-$	0.236 (0.627)	12.57	5.40	3.60
$(GK\dot{I}O)^- \rightarrow (EB)^-$	2.382 (0.497)	27158.03	838.14	164.50
$(GK\dot{I}O)^- \rightarrow (EB)^+$	0.629 (0.428)	12.36	5.61	3.58
$(GE\dot{I}O)^+ \rightarrow (EB)^+$	6.409 (0.041 ^b)	48.49	16.92	10.68
$(GE\dot{I}O)^+ \rightarrow (EB)^-$	3.567 ^c (0.059 ^c)	14.46	5.62	3.65
$(GE\dot{I}O)^- \rightarrow (EB)^-$	0.363 (0.547)	12.38	5.50	3.51
$(GE\dot{I}O)^- \rightarrow (EB)^+$	0.131 (0.718)	13.87	5.74	3.60

Gecikme uzunlukları Hatemi-J Criterion (HJC)la tespit edilmiştir.

^a, ^b ve ^c sırasıyla %1, %5 ve %10 anlam düzeyini ifade eder.

Sonuçlar Gauss 2010 programıyla elde edilmiştir.

Tablo 5 ve tablo 6'daki sonuçlar karşılaştırıldığında; genel ve genç işsizlik oranlarının ve bunların kadın-erkek alt bileşenlerinin ekonomik büyümeyle ilişkilerinin hemen hemen simetrik olduğu görülmektedir. Başlıklar halinde karşılaştırma aşağıdaki gibi özetlenebilir.

▪ $(EB)^+ \rightarrow (\dot{I}O)^-$ ilişkisinin $(EB)^+ \rightarrow (G\dot{I}O)^-$ ye kıyasla daha düşük anlam düzeyinde olması ve genç işsizlikte $(EB)^- \rightarrow (G\dot{I}O)^+$ ilişkisinin de sağlanıyor olması ekonomik büyümedeki artış ve azalışların genç işsizliği daha çok etkidiğini -genç işsizliğin daha kırılğan olduğunu göstermektedir.

▪ $(EB)^+ \rightarrow (K\dot{I}O)^-$ ilişkisinin $(EB)^+ \rightarrow (GK\dot{I}O)^-$ ya kıyasla daha düşük anlam düzeyinde olması, ekonomik büyümeyle birlikte genç olmayan kadınların görece daha çok istihdam edildikleri yorumunu akıllara getirmektedir.

▪ $(EB) \rightarrow (E\dot{I}O)$ ve $(EB) \rightarrow (GE\dot{I}O)$ ilişkilerinde bir nedensellik ilişkisinin tespit edilememiş olması erkek istihdamının ekonomik büyümeden bağımsız olarak şekillendiği düşüncesini güçlendirmektedir.

▪ $(\dot{I}O)^+ \rightarrow (EB)^+$ ve $(G\dot{I}O)^+ \rightarrow (EB)^+$ ilişkileri eşdeğer anlam düzeyinde etkide bulunmaktadır. Ancak zayıf da olsa $(G\dot{I}O)^+ \rightarrow (EB)^-$ ilişkisinin varlığı genç işsizliğin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini bulanıklaştırmaktadır.

▪ $(K\dot{I}O) \rightarrow (EB)$ ve $(GK\dot{I}O) \rightarrow (EB)$ ilişkilerinde herhangi bir nedensellik ilişkisine rastlanılamamıştır. Bu durum kadın işsizlik oranlarının ekonomik büyümeye karşı duyarsız-etkinsiz olduğunu göstermektedir.

▪ $(E\dot{I}O)^+ \rightarrow (EB)^+$ ve $(GE\dot{I}O)^+ \rightarrow (EB)^+$ ilişkileri simetrik olarak yer almakla birlikte anlam düzeyleri farklıdır ($p < 0,1$ ve $p < 0,5$). $(E\dot{I}O)^- \rightarrow (EB)^+$ ve $(GE\dot{I}O)^+ \rightarrow (EB)^-$ ilişkilerinin de anlamlı ($p < 0,1$) olması ilişkilerin bulanıklaşmasını sağlamaktadır.

5. Değerlendirme ve Sonuç

İktisadi düşünce, teori ve politikalar temelde dört soruna odaklanarak değerlendirme yapmaktadır. Başlıklar halinde bu sorunlar; kaynakların tam kullanımı sorunu, etkin kullanım sorunu, paylaşımada adaletin tesisi ve sürdürülebilirlik olarak özetlenebilir. Kaynakların tam istihdamı üretim faktörlerinin hepsinin üretime koşulup koşulmadığıyla ilgilidir. Etkin kullanım ise bu faktörlerin tikel ve tümel olarak en verimli olacak şekilde donatılmalarına ve organize edilmelerine odaklıdır. Paylaşımada adalet ise üretime koşulan faktörler için nimet-külfet dengesinin varlığını ele almakta ve bu dengenin işleyişiyle ilgilenmektedir. Son olarak sürdürülebilirlik sorunu ise iktisadi işleyişin kapsayıcılığı ve özellikle de sonraki nesillerden çalmadan ilerleyebilmesi konusunu teşkil etmektedir. İstihdam ve işsizlik bu

dört temel sorunun merkezinde yer alan bir konudur. İşsizlik; eksik istihdamı göstermekte, piyasa dengesini bozarak etkinliği azaltmakta, emeğin istismarına kapı aralayarak nimet-külfet dengesinin bozulmasına ve sosyoekonomik ve politik alanda gerilimleri, çatışmaları ve buhranları tetikleyerek düzenin sürdürülebilirliğini etkilemektedir. Dolayısıyla bütün toplumlarda gündemin açık ve/veya örtük olarak merkezinde istihdam/işsizlik konuları yer almaktadır. Türkiye’de de işsizlik gündemin değişmez maddeleri arasındadır. Uzun yıllardır OECD ortalamasının oldukça üstünde seyreden bir işsizlik oranına sahip olunması, bir taraftan ülke ekonomisinin potansiyelinden uzaklaşmasına neden olurken diğer taraftan sosyoekonomik ve politik krizlerin ardışık olarak yaşanmasına neden olmaktadır. Bu nedenle işsizlik temalı konular yetkililerce sürekli takip edilmekte ve politikalar uygulanmaktadır.

Çalışma kapsamında, ekonomik büyüme ile işsizlik türlerine ait verilerdeki yapısal kırılmalar ve bunlar arasındaki nedensellik ilişkileri incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre (a) işsizlik serileri için şokların kalıcı etkide bulunduğunu ifade eden histeri hipotezi geçerlidir, (b) işsizlik serileri içsel ve dışsal ekonomik krizlerin yaşandığı 1994, 1997, 1999, 2001 ve 2009 yıllarında yapısal kırılmaya uğramaktadır, (c) ekonomik büyüme; genel işsizlik oranı, genç işsizlik oranı, kadın işsizlik oranı ve genç kadın işsizlik oranlarını düşürmektedir, bu seriler için Okun Yasası geçerlidir, (d) ekonomik büyümeden erkek işsizlik oranı ve genç erkek işsizlik oranına nedensellik ilişkisinin olmaması ‘istihdamsız büyüme’ tezini işaret etmektedir, (e) genel - genç kadın işsizlik oranları ekonomik büyümeye duyarsızdır.

Nedensellik analizi sonuçları ilgili literatürle birlikte değerlendirildiğinde Barışık ve diğerlerinin (2020) işaret ettiği gibi değişkenler arasında asimetrik ilişkinin yaygın görüldüğü tespit edilmiştir. Buna ilave olarak (tam karşılama ile birlikte) $EB \Rightarrow \dot{I}O$, $EB \Rightarrow K\dot{I}O$, $EB \Rightarrow G\dot{I}O$ ve $EB \Rightarrow GK\dot{I}O$ ilişkilerine ait sonuçlar; ekonomik büyümeden işsizlik oranlarına doğru bir ilişkinin işaret eden Korkmaz ve Yılgör (2010),

Kanca (2012) ve Öztürk ve Sezen (2018) ile ilişki yönü itibariyle ör-tüşmektedir. Ayrıca $\dot{I}O \Rightarrow EB$, $E\dot{I}O \Rightarrow EB$, $G\dot{I}O \Rightarrow EB$ ve $GE\dot{I}O \Rightarrow EB$ iliş-kilerine ait bulgular, işsizlik oranlarından ekonomik büyümeye doğru ilişkinin varlığını belirten Göktaş ve Yılmaz (2005), Uysal ve Alptekin (2009) ve Uraz (2016) ile kısmen (sadece ilişki yönü itibariyle) ben-zeşmektedir. Ekonomik büyüme ile genel ve genç işsizlik oranları ara-sında nedensellik ilişkileri (simetrik olmamakla birlikte) iki yönlü ($EB \Leftrightarrow \dot{I}O$ ve $EB \Leftrightarrow G\dot{I}O$) olarak söz konusudur. Bu sonuçlarda Takım (2010), Akcan (2018) ve Bayrak (2019) ile kısmen paralellik göster-mektedir. İki değişken arasında ilişkinin olmadığını ifade eden bir so-nuca ise rastlanılmamıştır.

Sonuç olarak; Türkiye’de yaşanan içsel ve dışsal şoklar sonrasında işsizlik oranlarının kendiliğinden dengeye gelmediği, histeri etkisinin geçerli olduğu, bu nedenle de makroekonomik müdahalelerde bulu-nulması gerektiği tespit edilmiştir. Ekonomik büyümenin genel an-lamda işsizlik oranlarını düşürdüğü yönündeki bulgular büyüme yanlı-sı makroekonomik politikaların uygulanabileceğini işaret etmektedir. Etkili politikalar uygulanması halinde (çarpan mekanizmasının da dev-reye girmesiyle) kendi kendisini besleyen bir büyüme süreci tetiklene-bilir. Bunun için uygulanacak olan politikalarda istihdam türlerine ve bunların ekonomik büyümeyle olan ilişkilerine özel önem verilmesi gerekmektedir.

The Effect of Economic Growth on Unemployment Types in Globalization Process

Abstract: Unemployment is a preferential and important problem for all societies to overcome. Unemployment causes loss in the economic potential and in addition to this, unemployment has psychological, so-cial, economic, and political aspects, so the problem becomes multi-dimensional. In this study, the effect of economic growth on the types of unemployment is examined in the scope of Okun’s Law and Jobless

Growth hypothesis. The data was compiled from the World Bank database and covers the years 1988-2018. As unemployment rates; total, male, female, youth, young-male, and young-female data are taken. After unit root tests, the causality relationship between the variables is examined with the asymmetric causality test developed by Hatemi-J and E. Roca. According to the results obtained; internal and external economic shocks cause structural breaks and so hysteresis effect becomes valid on the unemployment series. There is an asymmetrical relationship between the variables. Economic growth causes a decrease in general, youth, and female unemployment rates and Okun's Law is valid to these series. The Jobless growth approach applies for relations from economic growth to general-male and young-male unemployment rates. As a result; Turkey may/should apply macroeconomic policies focused on economic growth in order to eliminate hysteresis effect and reduce unemployment rates.

Keywords: Okun's Law, Jobless Growth, Hysteresis Hypothesis, Asymmetric Causality

Kaynaklar

- Abdioğlu, Z. ve N. Albayrak** (2017), "İstihdam Yaratmayan Büyüme: Alt Sektörler Bazında Bir Araştırma", **KTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi**, 7 (13): 215-228.
- Adıgüzel, U., T. Bayat ve S. Kayhan** (2016), "Petrol Fiyatları ve Döviz Kuru Arasındaki İlişkinin Ampirik Analizi: Asimetrik Nedensellik Analizi", **CÜ İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 17 (2): 241-252.
- Akcan, A. T.** (2018), "İstihdam Oluşturmayan Büyümenin Türkiye Ekonomisinde Geçerliliği", **Journal of Business Research Türk**, 10 (2): 171-183.
- Aksu, L.** (2017), "Türkiye'de İstihdam, Verimlilik ve İktisadi Büyüme İlişkilerinin Analizi", **İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi**, 4 (1): 39-94.
- Altuntepe, N. Ve T. Güner** (2013), "Türkiye'de İstihdam-Büyüme İlişkisinin Analizi: 1988-2011", **Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi**, 5 (1): 73-84.

- Arı, A. (2016), “Türkiye’deki Ekonomik Büyüme ve İşsizlik İlişkisinin Analizi: Yeni Bir Eşbütünleşme Testi”, **Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi**, 4 (2): 57-67.
- Barışık, S., E. İ. Çevik, ve N. Kırıcı-Çevik (2010), “Türkiye’de Okun Yasası, Asimetri İlişkisi ve İstihdam Yaratmayan Büyüme: Markov-Switching Yaklaşımı”, **Maliye Dergisi**, 159: 88-102.
- Bayer, C. and C. Hanck (2012), “Combining Non-Cointegration Tests”, **Journal of Time Series Analysis**, 34 (1): 83-95.
- Bayrak, S. (2019), “Ekonomik Büyüme, İstihdam ve İşsizlik İlişkisi: Geniş Tanımlı İşsizlik Oranları ile Türkiye Üzerine Bir Araştırma”, **Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 7 (6): 301-310.
- Dumitrescu, E. and C. Hurlin (2012), “Testing For Granger Non-Causality in Heterogeneous Panels”, **Economic Modeling**, 29 (4): 1450-1460.
- Efron, B. (1979), “Bootstrap Methods: Another Look At The Jackknife”, **Annals of Statistics**, 7 (1): 1-26.
- Engle, R. F. and C. W. Granger (1987), “Co-integration and Error Correction: Representation, Estimation, and Testing”, **Econometrica**, 55 (2): 251-276.
- Göktaş-Yılmaz, Ö. (2005), “Türkiye Ekonomisinde Büyüme ile İşsizlik Oranları Arasındaki Nedensellik İlişkisi”, **Ekonometri ve İstatistik**, (2): 11-29.
- Granger, C. W. J. and G. Yoon (2002), “Hidden Cointegration”, *Department of Economics Discussion Paper 2002-02*, University of California, San Diego, doi.org/10.2139/ssrn.313831
- Hacker, R. S. and J. A. Hatemi (2006), “Tests for Causality between Integrated Variables Using Asymptotic and Bootstrap Distributions: Theory and Application”, **Applied Economics**, 38 (13): 1489-1500.
- Hacker, R. S. and J. A. Hatemi (2012), “A Bootstrap Test for Causality with Endogenous Lag length Choice: Theory and Application in Finance”, **Journal of Economic Studies**, 39 (2): 144-160.
- Hatemi, J. A. and E. Roca (2014), “BRICs and PIGS in the Presence of Uncle Sam and Big Brothers: Who Drive Who? Evidence based on Asymmetric Causality Tests”, **Griffith Business School Discussion Papers Finance**.

- Johansen, S.** (1988), “Statistical Analysis of Cointegration Vectors”, **Journal of Economic Dynamics and Control**, 12: 231–54.
- Kanalıcı-Akay, H., N. A. Aklan ve M. Çınar** (2016), “Türkiye Ekonomisinde Ekonomik Büyüme ve İşsizlik”, **Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, 14 (1): 209-226.
- Kanca, O. C.** (2012), “Türkiye’de İşsizlik ve İktisadi Büyüme Arasındaki Nedenselliğin Ampirik Bir Analizi”, **ÇÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 21 (2): 1-18.
- Korkmaz, S. ve M. Yılğör** (2010), “2001 Krizinden Sonra Türkiye’de Büyüme ve İstihdam Arasındaki İlişki”, **Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, 8 (14): 169-176.
- Maki, D.** (2012), “Tests For Cointegration Allowing For an Unknown Number of Breaks”, **Economic Modeling**, 29 (5): 2011-2015.
- Murat, S. ve B. Yılmaz-Eser** (2013), “Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve İstihdam İlişkisi: İstihdam Yaratmayan Büyüme Olgusunun Geçerliliği”, **Emek ve Toplum**, 2 (3): 92-123.
- Muratoğlu, Y.** (2011), “Büyüme İstihdam Arasındaki İlişki Türkiye Örneği”, **International Conference On Eurasian Economies**, 167-173.
- Okun, A.** (1962), “Potential GNP: Its Measurement and Significance”, **Proceedings of the Business and Economic Statistics Section of the American Statistical Association**, 7 (1): 89-104.
- Özdemir, B. K. ve S. Yıldırım** (2013), “Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve İstihdam Arasındaki Nedensellik İlişkisinin Analizi: Özçıkırmalı Dalgacık Yaklaşımı”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 38: 97-116.
- Öztürk, S. ve S. Sezen** (2018), “Ekonomik Büyüme ile İşsizlik Arasındaki İlişkinin Analizi: Türkiye Örneği”, **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 15 (41): 1-14.
- Ritzer, G.** (2011), **Globalization: The Essentials**, Sussex: Wiley-Blackwell, A John Wiley and Sons.
- Salman, G. ve J. Kılıç** (2019), “Türkiye’de İşsizlik ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: 1980-2018 Dönemi İçin Ekonometrik Bir Uygulama”, **Ekonomi, İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi**, 1 (4): 305-334.
- Takım, A.** (2010), “Türkiye’de Ekonomik Büyüme ile İşsizlik Arasındaki İlişki: Granger Nedensellik Testi”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bi-**

limler Dergisi, 27: 1-8.

Toda, H. Y. and T. Yamamoto (1995), “Statistical Inferences in Vector Autoregressions with Possibly Integrated Processes”, **Journal of Econometrics**, 66: 225-250.

Uraz, Ö. (2016), “Türkiye Ekonomisindeki İstihdamsız Büyümenin Ekonometrik Analizi”, **Ekonometri ve İstatistik**, 24: 94-108.

Uslu, H. (2020), “İstihdam Yaratmayan Ekonomik Büyüme: Türkiye İçin Okun Yasası Çerçevesinde Ekonometrik Bir Analiz”, **Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi**, 7 (1): 101-126.

Uysal, D. ve V. Alptekin (2009), “Türkiye Ekonomisinde Büyüme – İşsizlik İlişkisinin VAR Modeli Yardımıyla Sınanması: 1980 – 2007”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 25: 69-78.

Üzar, U. ve H. Akyazı (2018), “Ekonomik Büyüme ve İşsizlik Arasındaki İlişkinin OECD Ülkeleri Düzeyinde Ekonometrik Bir Analizi”, **CÜ İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 19 (2): 463-479.

Yılancı, V. ve Ş. Bozoklu (2014), “Türk Sermaye Piyasasında Fiyat ve İşlem Hacmi İlişkisi: Zamanla Değişen Asimetrik Nedensellik Analizi”, **Ege Academic Review**, 14 (2): 211-220.

Yılancı, V. (2009), “Yapısal Kırımlar Altında Türkiye İçin İşsizlik Histerisinin Sınanması”, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, 10 (2): 324-335.

Yıldız, K. (2014), “İşsizlik Türleri, Her Bir İşsizlik Türünün Toplam İşsizlikteki Payı ve Çeşitli Demografik Parametrelerle İlişkisi”, **Akademik Bakış Dergisi**, 45: 1-26.

Zivot, E. and D. Andrews (1992), “Further Evidence on the Great Crash, the Oil Price Shock, and the Unit Root Hypothesis”, **Journal of Business and Economic Statistics**, 10 (3): 251-270.

Türkiye’de Yaşlılara Yönelik Güncel Sosyal Politikaların Analizi

Cihan Selek-Öz¹
Sinan Balta²

Özet: Dünya nüfusu hızla yaşlanmaktadır. 2019 yılı itibariyle dünyadaki yaşlı nüfus oranı yüzde 9,3’tür. Türkiye ise yüzde 9,1’lik yaşlı nüfus oranı ile dünya ortalamasına yaklaştığı durumdadır. TÜİK projeksiyonlarına göre Türkiye’de yaşlı nüfus oranının 2023 yılında yüzde 10,2’ye, 2030 yılında yüzde 12,9’a, 2040 yılında yüzde 16,3’e, 2060 yılında yüzde 22,6’ya, 2080 yılında ise yüzde 25,6’ya yükseleceği öngörülmektedir. Bu nüfus projeksiyonu hızla yaşlanan nüfusa yönelik sosyal politikaların önemini ortaya çıkarmaktadır. Bu bağlamda yaşlı nüfusa yönelik sosyal güvenlik, sosyal yardım ve sosyal hizmet politikalarına duyulan ihtiyaç artmaktadır. Bu çalışmada hızla yaşlanan Türkiye nüfusuna dikkat çekilerek, Türkiye’de yaşlılara yönelik uygulanan güncel sosyal politikalar analiz edilmekte ve bu yönde öneriler getirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yaşlı, Sosyal Politika, Sosyal Sigorta, Sosyal Yardım, Sosyal Hizmet

1. Giriş

Bir toplumda doğumda beklenen yaşam sürelerinin artması, bir başka deyişle ortalama ömürlerin uzaması ve doğurganlık oranlarının azalması o toplumun yaşlanması ile sonuçlanır. Toplum yaşlanması, toplum içerisindeki yaşlı nüfus oranının artmasıdır. Modern toplum

1. Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü.

2. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Yüksek Lisans Öğrencisi.

yapısında başta tıp alanı olmak üzere birçok alanda yaşanan teknolojik gelişmeler ve ilerlemeler insanların hayat standartlarının yükselmesini ve ortalama yaşam sürelerinin uzamasını sağlamıştır. Diğer yandan eğitim süresinin uzaması, kadınların çalışma hayatına girmesi ve insanların varoluşa ilişkin dünya görüşlerinin değişmesi neticesinde doğurganlık oranları azalmıştır. Bu süreci ilk tecrübe edenler gelişmiş ülkeler olmuştur. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra teknolojik gelişmeler, sağlık alanında yaşanan iyileşmeler, kadınların artan oranda istihdama katılması ve kitlesel ölümlere yol açan olayların azalması ile birlikte sanayileşmiş toplumlar yaşlanma sürecine girmişlerdir. Gerçekten de bugün Japonya yüzde 28,8 (TÜİK 2019c), İtalya yüzde 22, Almanya yüzde 21,5, Finlandiya yüzde 21, Fransa yüzde 20,1, İsveç yüzde 19,9 ve Birleşik Krallık yüzde 18,4 (Eurostat, 2019a) yaşlı nüfus oranına sahip ülkeler arasındadır.

Yaşlılığın her ne kadar biyolojik, psikolojik, ekonomik ve sosyolojik boyutları olsa da kronolojik olarak 65 yaş ve üzeri kimseler yaşlı olarak kabul edilmektedir (ayrıntılı bilgi için bkz. Hablemitoğlu ve Özmete, 2010: 18-21). Birleşmiş Milletler bazı kaynaklarında ve istatistiklerinde yaşlı nüfusu 60 yaş ve üzeri grup olarak ele alsa da, genel kabul gören 65 yaş ve üzeri yaş grubudur. Hatta ortalama ömürler uzadıkça “yaşlı” kategorisi de kendi içerisinde alt kademelere ayrılmaktadır. Örneğin bazı çalışmalarda 65-74 yaş arası “genç yaşlı” (young-old), 75-84 yaş arası “orta yaşlı” (middle-old), 85 ve üzeri “yaşlı yaşlı” (old-old) şeklinde sınıflandırılmaktadır. Yine bazı çalışmalarda ise 55-64 yaş arası “neredeyse yaşlı” (nearly-old) 65-74 yaş arası “genç yaşlı” (young-old), 75-84 yaş arası “orta yaşlı” (middle-old), 85-94 yaş arası “daha yaşlı” (older-old), 95 yaş ve üzeri ise “en yaşlı” (oldest-old) olarak tasnif edilmektedir. Hatta Atchley (2009), 95-104 yaş arasının “en yaşlı” (oldest-old), 105 yaş ve üzerinin ise “aşırı yaşlı” (hyper-old) olarak tanımlanmasını önermektedir.

Bu çalışmanın amacı Türkiye nüfusunun son derece hızlı bir şekilde yaşlandığına dikkat çekerek, yaşlılara yönelik sosyal politikaların

önemini ortaya koymaya çalışmaktır. Bu çerçevede öncelikle yaşlılara yönelik sosyal politikalara ihtiyaç duyulmasının nedenleri üzerinde durulacaktır. Bu nedenler demografik yapıda ve aile yapısında meydana gelen değişim ile ekonomik gerekler ve sosyal hukuk devleti ilkesi bağlamlarında ele alınacaktır. Daha sonra TÜİK'ten elde edilen güncel istatistiklerden yararlanarak Türkiye'nin demografik yapısı üzerinden hızla yaşlanan nüfusuna dikkat çekilecektir. Son olarak ise Türkiye'de günümüzde yaşlılara yönelik uygulanan sosyal politikalar sosyal sigortalar, sosyal yardımlar ve sosyal hizmetler kapsamında incelenecek, sorunlu alanlar tespit edilerek çözüm önerileri geliştirilmeye çalışılacaktır.

2. Yaşlılara Yönelik Sosyal Politikalara İhtiyaç Duyulmasının Nedenleri

Yaşlılara yönelik sosyal politika ihtiyacını ortaya çıkaran nedenler demografik değişim, aile yapısındaki değişim, ekonomik nedenler ve sosyal hukuk devleti olma gereği başlıkları altında ele alınmaktadır.

2.1. Demografik Değişim

Yaşlılara yönelik sosyal politikalara duyulan ihtiyacı ortaya çıkaran ana unsurlardan ilki nüfus yapısındaki değişimlerdir. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından yaşanan ekonomik, sosyal ve teknolojik gelişmeler yaşam koşullarına belli bir standart getirmiştir. Ayrıca sağlık alanındaki hizmetlerin kalitesi ve etkililiği ile birlikte bireylerin ortalama yaşam beklentisi artmıştır (Taşçı, 2010: 179). Kadınların çalışma hayatına girmesi, eğitim süresinin uzaması ve çocuk sahibi olmaya ilişkin düşüncelerin değişmesi sonucunda doğurganlık oranları da azalmıştır. Ortalama yaşam sürelerinin uzaması ve doğum oranlarının azalması tüm dünyada yaşlı nüfusun artmasına neden olmuştur. Nüfusun yaşlanması 20. yüzyılda, önce gelişmiş ülkelerin gündemine girmiş, daha sonra da tüm dünyanın odak noktası haline gelmiştir. Bugün küresel yaşlanma 21. yüzyılın en başta gelen konularından bi-

risidir (Kalkınma Bakanlığı, 2018: 11).

Türkiye’de de yaşlanma süreci gelişmiş ülkelere göre daha yavaş işlese de günümüzde tehlikeli boyutlara ulaşmıştır. Örneğin 1950’lerde 6’dan fazla olan toplam doğurganlık hızı (Mandıracıoğlu, 2010: 43) 2019 yılı itibariyle 1,88’e kadar düşmüş (TÜİK, 2020b), ortalama yaşam beklentisi ise 1950’li yıllardan günümüze yaklaşık olarak 25 yıllık bir artış göstererek (Mandıracıoğlu, 2010: 43) 2019’da 78,3’e ulaşmıştır (TÜİK 2020a). Bu koşullar altında Türkiye’de yaşlı nüfusun toplam nüfus içerisindeki payı 1950’lerde yüzde 3,3 iken, 2019’da yüzde 9,1’e kadar yükselmiştir (TÜİK, 2020a).

Ülke nüfuslarının yaşlanan bir yapıya sahip olması ekonomiyi, sosyal güvenlik harcamalarını, çalışan / üreten işgücüne bağımlı hale gelen yaşlı bireyleri, başka bir ifadeyle yaşlı bağımlılık oranlarını önemli ölçüde etkilemektedir. Bu doğrultuda nüfusu hızla yaşlanan ülkeler çeşitli sosyal politika düzenlemeleri ile ortaya çıkan sosyo-ekonomik sorunlara çözüm üretmeye çalışmaktadırlar.

2.2. Aile Yapısındaki Değişim

Dünyada meydana gelen ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel alandaki değişimler aile yapısını da dönüştürmüştür. Bu bağlamda geleneksel aile yapısı modernleşme süreci ile birlikte yerini çekirdek aileye bırakmıştır. Geleneksel geniş ailede yaşlıların durumu ve konumu teminat altına alınmıştır. Fakat sanayileşme ve kentleşme süreci sonucunda geleneksel geniş aile yapısının çekirdek aile yapısına evrilmesi ile birlikte yaşlılar aile içerisindeki itibarını ve konumunu kaybetmiştir. Diğer bir ifadeyle artık modernleşmiş toplum yapısında aile yaşlılar için bir sosyal güvenlik kurumu olma özelliğini yitirmiştir (Altan, 2007: 272).

Toplumların modernleşmesi geleneksel aile yapısında belli fonksiyonel değişikliklere sebep olmuştur. Ailelerin yaşam biçimini şekillendiren örf, adet, töre gibi değerler dizgisi bireyselliğin ve rasyonelliğin ön plana çıkarılması gibi farklı yaklaşımlarla karşılaşmıştır. Mo-

dernleşme sonucu ortaya çıkan çekirdek aile ebeveyn ve çocuklardan oluşup yaşlı bireyleri kapsamadığı için yaşlıların birçok ihtiyacı toplumsal değişim sebebiyle yerine getirilememeye başlamıştır (Doğan, 2014: 23).

TÜİK'in 2018'de yaptığı *Aile Yapısı Araştırması*'na göre Türkiye'de çekirdek aile hanehalkı oranı 2014'te yüzde 67,4 iken 2018'de yüzde 65,3'e, geniş ailelerden oluşan hanehalkı oranı ise 2014'te yüzde 16,7 iken 2018'de yüzde 16,1'e düşmüştür (TÜİK, 2019a). Kaldı ki 1960'lı yıllarda Türkiye'de geniş aile oranı yüzde 32'ler civarındaydı (Koç, 2018: 49). İstatistiklerde de görüldüğü gibi Türkiye'de de aile yapısında ciddi farklılaşma eğilimi olmakla birlikte, bir başka ifadeyle geniş aile yapısı çekirdek aile yapısına dönerken, yine de aile kurumu işlevsel olarak önemini korumaktadır. Örneğin; çocuk bakımında yardıma ihtiyacı olan bireylerin anne-babadan destek alması, yaşlı anne veya babanın bakımını yetişkin çocukların yerine getirmesi ülkemizde aile yapısının yapısal olarak olmasa da *işlevsel olarak* geniş aile özelliğini koruduğunu göstermektedir (Altan ve Şişman, 2003: 13).

2.3. Ekonomik Nedenler

Yaşlılara yönelik sosyal politika oluşturma ihtiyacının temelinde yatan unsurlardan birisi de ekonomik nedenlerdir. Çünkü özellikle gelişmiş ülkelerde nüfus artışı yavaşlamakta, hatta durma noktasına gelmektedir. Bu durum yaşlı bireylerin aktif nüfus açısından konumunu da olumsuz etkilemektedir. Başka bir ifadeyle yaşlı bağımlılık oranları artmaktadır. Yaşlı bağımlılık oranı, çalışma çağındaki yüz kişiye düşen yaşlı sayısını ifade etmektedir (Altan, 2007: 273; TÜİK, 2020a). Yaşlı bağımlılık oranları gelişmiş ülkelerde gelişmekte olan ülkelere göre daha yüksek seviyededir. Bu oran 2019 verilerine göre Finlandiya'da yüzde 35, Almanya'da yüzde 33,2, Fransa'da ise yüzde 32,5 seviyesindedir (Eurostat, 2020). Türkiye'de ise yaşlı bağımlılık oranı 2019 verilerine göre yüzde 13,4'tür. Ancak 2023 yılında bu

oranın yüzde 15,2'ye, 2030 yılında yüzde 19,6'ya, 2040 yılında yüzde 25,3'e, 2060 yılında yüzde 37,5'e, 2080 yılında ise yüzde 43,6'ya yükseleceği öngörülmektedir (TÜİK, 2020a).

Çalışma çağındaki nüfusa düşen yaşlı bireylerin yanı sıra çalışma hayatı içerisinde yer alan 65 yaş üstü bireyler de bulunmaktadır. Bu bağlamda OECD'den elde edilen verilere göre 2018'de yaşlıların işgücüne katılma oranı Almanya'da ve Danimarka'da yüzde 7 ve Finlandiya'da ise yüzde 11 seviyesindedir. Ülkemizde ise 65 yaş ve üstü bireylerin işgücüne katılma oranı 2018 yılı verilerine göre yüzde 12,5'tir. Bu oran kadınlarda yüzde 5,9 iken erkeklerde yüzde 20,9'dur (OECD, 2019; TÜİK, 2020a).

Yaşlı bağımlılık oranlarındaki artıştan dolayı aktif nüfustan elde edilen prim gelirlerinin yaşlılık sigortasını karşılama bakımından yetersiz kalmasının yanı sıra yaşlılık döneminin uzaması, refah artışına bağlı olarak sosyal talep ve ihtiyaçların çeşitliliği gibi nedenler kamu kaynaklarının önemli bir kısmının yaşlılığı finanse etmek için kullanılmasına neden olmaktadır (Acar ve Kitapçı, 2008: 81). Sosyal koruma harcamaları içerisinde emekli / yaşlı harcamalarındaki artış devletleri ekonomik olarak olumsuz etkilemektedir. Bu doğrultuda bilhassa gelişmiş ülkelerde sosyal güvenlik sistemlerinden yararlanan yaşlı bireylerin artması sosyal güvenlik sisteminin finansmanının sağlanmasını zorlaştırmakta ve devlet katkılarına gereksinim doğmaktadır (Altan ve Şişman, 2003: 14). Nitekim gelişmiş ülkelerin GSYİH'lerinin yaklaşık yüzde 30'unu sosyal koruma harcamaları oluşturmaktadır. Bu oran 2017'de Fransa'da yüzde 34, Finlandiya'da yüzde 30, Almanya'da ise yüzde 29,7 seviyesindedir. Yaşlılara yapılan sosyal koruma harcamalarının toplam sosyal koruma harcamaları içerisindeki payı ise 2018'de Almanya ve Danimarka'da yüzde 39 iken Lüksemburg'da yüzde 40 seviyesindedir (Eurostat, 2018; Eurostat, 2019b). Türkiye'de ise 2018 verilerine göre GSYİH içindeki payı yüzde 11,9 olan sosyal koruma harcamalarının yüzde 48,4'ünü emeklilere / yaşlılara yapılan harcamalar oluşturmaktadır (TÜİK, 2019b). Bu çerçevede özellikle gelişmiş

ülkelerde yaşlıları istihdama teşvik edecek ve temelinde yaşlı bağımlılık oranlarının düşürülmesinin amaçlandığı sosyal politikalar oluşturulmaktadır (Altan ve Şişman, 2003: 14).

2.4. Sosyal Hukuk Devleti Olma Gereği

Sosyal hukuk devletini, vatandaşlarına asgari bir gelir güvencesi veren, gelecekte karşılaşılmaması muhtemel sosyal risklere karşı sosyal güvence sağlayan, eğitim, sağlık, barınma ve tüm sosyal hizmetlerden adil bir şekilde yararlanılmasını garanti eden devlet şeklinde tanımlamak mümkündür (Selek-Öz, 2010: 10). Sosyal devlet anlayışında devlet sosyal sorumluluk üstlenerek, gelirden yeterince pay alamayan bireylerin temel ihtiyaçlarını karşılayacağına dair birtakım güvenceler vermektedir (Aydın ve Çakmak, 2017: 4). Bu güvenceleri vatandaşları arasında ayırım yapmaksızın ve adil bir şekilde yerine getirmesi ise hukuk devleti ilkesi olmanın gereğidir.

Sosyal hukuk devleti anlayışının yaygınlaşması yaşlılara yönelik sosyal politikalar açısından da büyük önem taşımaktadır. Nitekim bu anlayış çerçevesinde devlet yaşlı bireylerin sosyal ve ekonomik olarak bakım hizmetinden istihdama katılımına kadar birçok sorununu çözmeye çalışmaktadır (Altan, 2003: 16). Sosyal hukuk devleti ilkesini benimseyen Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 61. maddesinin *Sosyal Güvenlik Bakımından Özel Olarak Korunması Gerekenler* başlıklı B bendinde “*yaşlılar devletçe korunur, yaşlılara devlet yardımı ve sağlanacak diğer haklar ve kolaylıklar kanunla düzenlenir*” hükmü bulunmaktadır. Bu madde ile devlet sosyal hukuk devleti olmanın bir gereği olarak yaşlıları özel olarak korunması gereken gruplar arasında saymış ve onları koruma sorumluluğunu üzerine almıştır.

3. Türkiye’de Yaşlıların Demografik Görünümü

Yaşlanma günümüz dünyasının en önemli sorunlarından biridir. Doğum oranlarının düşmesi ve ortalama yaşam sürelerinin uzaması nüfusun yaşlanmasına neden olmaktadır. Nüfusun yaşlanması ile bir-

likte çocuk ve genç nüfusun toplam nüfus içerisindeki payı azalmakta, toplumun ortanca yaşı ile yaşlı bağımlılık oranları da yükselmektedir.

Tablo 1. Yaş Gruplarına Göre Türkiye’de Nüfusun Dağılımı, Ortanca Yaş ve Yaşlı Bağımlılık Oranı

Yıl	Toplam Nüfus	Yaş Grupları (Yüzde)			Ortanca Yaş	Yaşlı Bağımlılık Oranı
		0-14	15-64	65+		
1935	16.158.385	41,4	54,7	3,9	21,2	7,14
1940	17.820.950	42,1	54,3	3,5	19,6	6,51
1945	18.790.174	39,5	57,1	3,3	20,0	5,85
1950	20.947.188	38,3	58,4	3,3	20,1	5,66
1955	24.064.763	39,3	57,3	3,4	20,4	5,99
1960	27.754.820	41,2	55,2	3,5	20,3	6,40
1965	31.391.421	41,9	54,1	4,0	19,3	7,33
1970	35.605.176	41,8	53,8	4,4	19,0	8,17
1975	40.347.719	40,6	54,8	4,6	19,5	8,39
1980	44.736.957	39,1	56,1	4,7	19,9	8,45
1985	50.664.458	37,6	58,2	4,2	20,9	7,22
1990	56.473.035	35,0	60,7	4,3	22,2	7,06
2000	67.803.927	29,8	64,5	5,7	24,8	8,83
2010	73.722.988	25,6	67,1	7,2	29,2	9,57
2015	78.741.053	24	67,8	8,2	31	12,2
2016	79.814.871	23,7	68,0	8,3	31,4	12,3
2017	80.810.525	23,6	67,9	8,5	31,7	12,6
2018	81.867.223	23,5	67,8	8,7	32,0	12,9
2019	83.154.997	23,1	67,8	9,1	32,4	13,4
2023	86.907.367	22,6	67,2	10,2	33,5	15,2
2040	100.331.233	19,3	64,4	16,3	38,5	19,6
2050	104.749.423	17,8	62,0	20,2	40,5	25,3
2060	107.095.998	16,9	60,4	22,6	42,3	37,5
2080	107.100.904	15,7	58,7	25,6	45,0	43,6

Kaynak: TÜİK Yaş Grubuna Göre Nüfus ve Yaş Bağımlılık Oranı 1935-2000 ile TÜİK Nüfus Projeksiyonları 2018-2080 verilerinden derlenmiştir.

Tablo 1’de 1935 yılından günümüze Türkiye’de nüfusun yaş gruplarına göre dağılımı ile yaşlanmanın önemli göstergelerinden olan ortanca yaş ve yaşlı bağımlılık oranları verilmiş, ayrıca 2080 yılına kadar yapılmış olan projeksiyonlar da eklenmiştir.

Tablo 1’de geçmişten günümüze, hatta geleceğe Türkiye’de nüfusun yaşlanmasına ilişkin süreç açık bir şekilde gözlenmektedir. 1935 yılında 16.158.385 kişi olan Türkiye nüfusunun yüzde 41,4’ü çocuklardan, yüzde 54,7’si çalışma çağındaki nüfustan, yüzde 3,9’u ise yaşlılardan oluşmaktaydı. 2019 yılına gelindiğinde ise 83.154.997 olarak kaydedilen Türkiye nüfusunun yüzde 23,1’i çocuklardan, yüzde 67,8’i çalışma çağındaki nüfustan, yüzde 9,1’i ise yaşlılardan oluşmaktadır. Bu zaman aralığında Türkiye nüfusunda 0-14 yaş grubunun neredeyse yarı yarıya azalışı ile 65 ve üstü yaş grubunun iki buçuk kattan fazla artışı dikkat çekmektedir. Üstelik nüfus projeksiyonları çocuk popülasyonundaki azalış ile yaşlı popülasyonundaki artışın çok daha hızlı bir şekilde devam edeceğine işaret etmektedir. Tablo 1’de de görüldüğü üzere 2080 yılına kadar 0-14 yaş grubunun nüfus içerisindeki oranının kademeli olarak yüzde 15,7’ye düşmesi, 65 yaş ve üzeri grubun ise yüzde 25,6’ya yükselmesi beklenmektedir. 2050 yılında Türkiye nüfusu içerisinde her beş kişiden biri, 2080 yılında ise her dört kişiden biri 65 yaş ve üstü yaş grubu, bir başka ifadeyle yaşlı olacaktır.

Nüfusun yaşlandığını gösteren önemli göstergelerden biri de ortanca (medyan) yaştır. Ortanca yaş, nüfusu oluşturan kişilerin yaşları, küçükten büyüğe doğru sıralandığında ortada kalan kişinin yaşını ifade etmektedir. Buna göre nüfusun yarısı bu yaştan küçük, diğer yarısı da bu yaştan büyüktür. Ortanca yaşın ileri yaşlarda bir değer alması, o ülkenin daha yaşlı bir nüfusa sahip olduğunu göstermektedir. Ortanca yaşın genç yaş grubunda olması ise o ülkedeki çocuk ve genç nüfusunun fazla olduğunu göstermektedir (TÜİK, 2012). Buna göre Türkiye’de 1935 yılında 21,2 olan ortanca yaş 2019 yılında 32,4 yaşa yükselmiştir. Ortanca yaşın Türkiye’de 2030 yılında 35,6’ya, 2040 yılında 38,5’e, 2050 yılında 40,5’e, 2060 yılında ise 42,3’e

yükselmesi beklenmektedir. 2080 yılında ise ortanca yaşın 45 olacağı öngörülmektedir. Başka bir ifadeyle 2080 yılında Türkiye nüfusunun yarısının 45 yaşından küçük, diğer yarısının ise 45 yaşından büyük olacağı tahmin edilmektedir.

Tablo 2. Doğum Göstergeleri

	Çocuk Sayısı	Annenin Ortalama Yaşı			Çocuk Sayısı	Annenin Ortalama Yaşı
2001	2,38	26,7		2011	2,05	27,8
2002	2,17	26,8		2012	2,11	28,0
2003	2,09	27,0		2013	2,11	28,3
2004	2,11	27,0		2014	2,19	28,4
2005	2,12	27,0		2015	2,16	28,5
2006	2,12	27,1		2016	2,11	28,6
2007	2,16	27,2		2017	2,08	28,7
2008	2,15	27,3		2018	2,00	28,9
2009	2,10	27,4		2019	1,88	28,9
2010	2,08	27,7				

Kaynak: TÜİK, Doğum İstatistikleri 2019

Demografik yapıda meydana gelen değişimler nihayetinde çalışma çağındaki nüfusa (15-64 yaş) yansımaktadır. Çalışma çağındaki (15-64 yaş) her yüz kişiye düşen yaşlı (65 yaş ve üstü) sayısını ifade eden yaşlı bağımlılık oranı, Türkiye’de 1935 yılında yüzde 7,14 iken 2019 yılında yüzde 13,4’e yükselmiştir. Bir başka ifadeyle 1935’te 15-64 yaş grubu yüz kişiye 7,14 yaşlı düşerken, 2019 yılı itibariyle 13,4 yaşlı düşmektedir. TÜİK’in nüfus projeksiyonlarına göre Türkiye’de nüfusun yaşlanmasına paralel olarak yaşlı bağımlılık oranları da hızla yükselmektedir. 2023 yılında çalışma çağındaki her yüz kişiye 15,2, 2040

yılında 19,6, 2015 yılında 25,3, 2060 yılında 37,5, 2080 yılında ise 43,6 yaşlı düşmesi beklenmektedir. Yaşlı bağımlılık oranlarının yükselmesi ülke ekonomisine ve sosyal güvenlik sistemine etkisi bakımından büyük önem taşımaktadır.

Tablo 2’de nüfusun yaşlanmasına neden olan temel belirleyicilerden doğum göstergeleri yer almaktadır. Doğum göstergeleri 2001 yılından günümüze Türkiye’deki toplam doğurganlık hızı ve annenin ortalama yaşı çerçevesinde ele alınmaktadır. 2001 yılından günümüze toplam doğurganlık hızındaki düzenli azalış açıkça görülmektedir. Toplam doğurganlık hızındaki düzenli azalış açıkça görülmektedir. Toplam doğurganlık hızı, bir kadının doğurgan olduğu dönem olan 15-49 yaş grubunda doğurabileceği ortalama çocuk sayısını ifade etmektedir (TÜİK, 2020b). 1945-1950 yıllarında 6,85, 1965-1970 yıllarında 5,70, 1980-1985 yıllarında 4,11, 1990 yılında 3, 1995 yılında 2,80 (TTB, 2005: 28) olan toplam doğurganlık hızı 2019 yılı itibariyle 1,88’e düşmüştür. Bir başka ifadeyle günümüzde Türkiye’de bir kadının doğurgan olduğu dönem boyunca doğurabileceği ortalama çocuk sayısı 1,88’dir. Yine tabloda doğurganlığın yaş yapısındaki değişim dikkat çekmektedir. Bu bağlamda Türkiye’de doğurganlığın en yüksek olduğu yaş grubu yıllar itibariyle 20-24 yaş aralığından 25-29 yaş aralığına kaymış ve daha ileri yaşlardaki (30-34 yaş) doğurganlık artmıştır. Doğurganlık seviyesindeki düşüş, yüksek doğurganlık hızlarına sahip bir ülke olan Türkiye’de, gelişmiş ülkelerdekine kıyasla, oldukça hızlı yaşanmıştır (Kalkınma Bakanlığı, 2018: 22). Bu durumun temel nedenleri olarak gebelikten korunmanın yaygınlaşması, bebek ölümlerinin azalması, kadınların eğitim seviyesinin yükselmesi, kadınların artan oranda istihdama katılması, kentleşme ve sosyal güvenlik sistemlerinin gelişmesi gösterilmektedir (ASPB, 2013: 20-24).³

3. Türkiye’de 1. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele döneminde yaşanan nüfus kayıplarından ötürü Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren pro-natalist (nüfusu arttırmaya yönelik) politikalar desteklenmiştir. Ancak zaman içerisinde plansız nüfus artışının ortaya çıkardığı ekonomik ve toplumsal sorunlar 1960’ların başından itibaren pro-natalist politikalarından anti-natalist (nüfusu azaltmaya yönelik) politikalara geçişi be-

Tablo 3’te ise nüfusun yaşlanmasına neden olan temel belirleyicilerden bir diğeri olan ‘ortalama yaşam beklentisine’ ilişkin veriler yer almaktadır.

Tablo 1. Cinsiyete Göre Ortalama Yaşam Beklentisi

Yıllar	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Kadın	79,4	79,8	80,5	81,1	80,9	81,0	81,0	81,0	81,0
Erkek	74,2	74,4	74,8	75,4	75,4	75,4	75,4	75,4	75,6
Ortalama	76,8	77,1	77,6	78,2	78,1	78,2	78,2	78,2	78,3

Kaynak: TÜİK Haber Bülteni, Hayat Tabloları 2016-2018

Görüldüğü gibi Türkiye’de gerek kadınlar gerekse de erkekler için ortalama yaşam süreleri uzama eğilimi göstermektedir. Özellikle sağlık alanında gözlemlenen gelişmelerin bir yansıması olarak yaşam beklentisi sadece doğuşta değil, tüm yaşlarda önemli oranlarda artmaktadır.⁴ Türkiye’de doğuşta beklenen yaşam süresi 1950 yılında 40 yaş civarında iken (Kalkınma Bakanlığı, 2018: 23), 1982 yılında 59,1 yaşa, 1992 yılında 67,4 yaşa, 2000 yılında 71 yaşa, 2018 yılında ise 78,3 yaşa ulaşmıştır. 2018 yılı itibariyle kadınlar için 81, erkekler için 75,6 olan doğumda beklenen yaşam süresinin, 2050 yılında kadınlar için 81,4, erkekler için 78,7 olmak üzere ortalamada 80 yaşını geçeceği öngörülmektedir. Doğumda beklenen yaşam süresinin 2075

raberinde getirmiştir. Planlı ekonomiye geçiş süreciyle birlikte anti-natalist nüfus politikaları 1963’te yürürlüğe giren Birinci Kalkınma Planı’ndan 2014’te yürürlüğe giren Onuncu Kalkınma Planı’na kadar kendine sürekli yer bulmuştur (Özdemir, 2017: 68-69). Ancak doğurganlık oranlarındaki azalma ve nüfustaki hızlı yaşlanmadan ötürü Onuncu Kalkınma Planı ile tekrar pro-natalist politikalara dönüş yapıldığı gözlenmektedir (Özdemir, 2017: 73).

4. Yaş gruplarına göre ortalama yaşam beklentileri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. TÜİK (2019c), *Haber Bülteni: Hayat Tabloları 2016-2018*, Sayı: 30712.

yılında ise kadınlar için 85,8, erkekler için 83,1, ortalama olarak ise 84,5 yaşa ulaşması beklenmektedir (TÜİK, 2019c).

Yaşlı nüfusa ilişkin tüm bu göstergeler Türkiye'nin ciddi bir demografik değişim döneminde olduğuna işaret etmektedir. Yaşlanan nüfus beraberinde devletin harcamalarını ve yatırım ilkelerini de etkilemekte, bunun yanı sıra sağlığa ve emeklilere ayrılan harcamaları da önemli ölçüde etkilemektedir. Bu bağlamda birçok ülke emeklilik yaşını yükseltme yönünde düzenlemeler yapmaktadır (Erdönmez, 2007: 66).

4. Türkiye'de Yaşlılara Yönelik Uygulanan Sosyal Politikalar

Yaşlılara yönelik uygulanan sosyal politikalar sosyal sigorta uygulamaları, sosyal yardım uygulamaları ve sosyal hizmet uygulamaları şeklinde temellendirilebilir. Sosyal sigortalar kapsamında yaşlılık sigortası uygulaması, sosyal yardımlar kapsamında 65 yaş aylığı, evde bakım aylığı ve özel şartları bulunan yardım programları, sosyal hizmetler kapsamında ise kurumsal ve evde bakım hizmetleri ile sosyo-kültürel faaliyetler ele alınmaktadır. Türkiye'de sosyal sigortalar sistemi merkezi idare tarafından yönetilmektedir. Ancak sosyal yardımlar ve sosyal hizmetler alanında merkezi idarenin yanında yerel yönetimler ve sivil toplum örgütleri de önemli işlevler üstlenmektedir. Dolayısıyla sosyal yardım uygulamaları ve sosyal hizmet uygulamaları başlıkları altında belediyelerin ve sivil toplum örgütlerinin yaşlılara yönelik faaliyetlerine de yer verilmektedir.

4.1. Sosyal Sigorta Uygulamaları

Yaşlılık dönemindeki en önemli ve en yaygın desteklerden birisi çalışanlara bağlanan emekli aylıklarındır. Emekli aylığı alanların sağlık sigortaları da bulunmakta ve bu çerçevede sağlık hizmetlerinden de yararlanmaktadırlar. Ülkemizde emeklilik yaşının özellikle önceki dönemlerde düşük olması nedeniyle bütün emekliler yaşlı kategorisine girmemekle birlikte kimisi yaşlılık döneminde emekli olmakta, diğerleri de süreç içerisinde yaşlı kategorisine girmektedir. Önceleri me-

murlar Emekli Sandığı'ndan, işçiler Sosyal Sigortalar Kurumu'ndan, kendi hesabına veya bağımsız çalışanlar ise Bağ-Kur'dan emekli aylığı alırlarken 2006 yılında bu üç kurum da Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) çatısı altında birleştirilmiştir (Karakuş, 2018: 90).

5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu'na göre, kadınlarda 58, erkeklerde 60 olarak düzenlenen emeklilik yaşı 2035 yılından itibaren kademeli olarak 65 yaşına çıkarılacaktır (Kökeneç, 2018: 51). Bu çerçevede 5510 sayılı SSGSS Kanunu 4-1/a, 4-1/b, 4-1/c maddesi kapsamında yıllara göre yaşlılık aylığı bağlananların sayısı Tablo 4'te gösterilmektedir.

Tablo 4. Yıl İçinde Yaşlılık Aylığı Bağlanan Bireylerin Sayısı

Yıl	4a Kapsamında Yaşlılık Aylığı	4b Kapsamında Yaşlılık Aylığı	4c Kapsamında Yaşlılık Aylığı
2007	186.445	67.108	44.875
2008	219.113	76.698	63.360
2009	252.760	74.905	44.142
2010	241.973	47.294	32.512
2011	267.293	80.580	30.573
2012	259.614	44.607	27.731
2013	236.547	40.932	23.476
2014	252.149	37.370	39.861
2015	335.805	53.474	48.205
2016	319.201	27.748	57.254
2017	301.150	25.763	87.400
2018	323.034	37.365	57.926

Kaynak: SGK İstatistik Yıllıkları

Tablo 4'te 2007-2018 dönemi içerisinde 4a, 4b ve 4c düzeyinde, başka bir ifadeyle işçi statüsü (4a), kendi hesabına çalışanların statüsü (4b) ve memur statüsünde (4c) çalışanlar arasında yıl içinde yaşlılık

aylığı almaya hak kazananların dağılımı verilmiştir. 2018 yılı içerisinde 4a kapsamında yaşlılık aylığı bağlanan kişi sayısı 323.034 olup bu kişilerin sadece yüzde 3,39'u (10.971 kişi) 65 yaş ve üstüdür. Yine 2018 yılı içerisinde 4b kapsamında yaşlılık aylığı bağlanan kişi sayısı 37.365 olup bu kişilerin sadece yüzde 4,17'si (1560 kişi) 65 yaş ve üstüdür. Son olarak 2018 yılında 4c kapsamında yaşlılık aylığı bağlanan kişi sayısı 57.926 olup bu kişilerin ise sadece yüzde 11,47'si (6645 kişi) 65 yaş ve üstüdür (SGK, 2018).

Bu veriler doğrultusunda 2018 yılı içerisinde 65 yaş ve üstüne yaşlılık aylığı bağlanan bireylerin en fazla olduğu grup 4c kapsamı, başka bir ifadeyle memur statüsünde çalışanlardır.

4.2. Sosyal Yardım Uygulamaları

Ülkemizde sosyal yardımlar ulusal düzeyde Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü sorumluluğunda olup, yerel düzeyde ise illerde vali, ilçelerde kaymakamlar önderliğinde faaliyet gösteren Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları eliyle yürütülmektedir (Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2017). Bakanlık ve SYDV'lerin yanı sıra belediyeler ve çeşitli sivil toplum örgütleri de sosyal yardım alanında faaliyette bulunmaktadır.

Türkiye'de yaşlılara yönelik sosyal yardımlardan ilki 2022 sayılı 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkındaki Kanun kapsamında bağlanan yaşlı aylığıdır. 2022 aylığından 65 yaşını dolduran, nafaka bağlanmayan, sosyal güvenlik kurumlarından bir gelir veya aylık almayan, uzun vadeli sigorta kollarına tabi olacak şekilde çalışmayan, asgari ücretin aylık net tutarının 1/3'ünden az gelire sahip olan Türk vatandaşları yararlanabilmektedir (AÇSHB, 2020).

Tablo 5'te Türkiye'de yıllar itibariyle 65 yaş aylığından yararlanan kişi sayısı ve 65 yaş aylığına ayrılan bütçe gösterilmektedir. 2018 yılı itibariyle Türkiye'de 65 yaş aylığından yararlanan 709.590 kişi için

toplamda 2.900 milyon lira ayrılmıştır. Bu sayıya 2022 sayılı kanun kapsamında engelli aylığı alan vatandaşlar da dahil edildiğinde kişi sayısı 1.272.038’e, aktarılan tutar ise 4.130 milyon TL’ye ulaşmaktadır. 2022 sayılı kanun kapsamında yaşlı ve engelli aylığı alan vatandaşlar Türkiye nüfusunun yüzde 1,60’ını oluşturmaktadır (AÇSB, 2020).

Tablo 2. 65 Yaş Aylığından Yararlanan Kişi Sayısı ve Ayrılan Tutar

Yıllar	Kişi Sayısı	Tutar (Milyon TL)
2010	848.826	1.059
2011	797.426	1.055
2012	668.351	1.046
2013	632.407	1.009
2014	629.590	1.009
2015	608.513	1.250
2016	620.019	1.580
2017	618.162	1.766
2018	709.590	2.900

Kaynak: T.C Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü

Gerekli koşullar taşındığı takdirde Türkiye’de yaşlı vatandaşların evde bakım aylığından yararlanma hakkı da bulunmaktadır. Evde bakım aylığı, engelli bireylerin hayatlarının idamesini evde yürüten kişilere Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü tarafından ödenen sosyal yardım desteğidir. Bu çerçevede heyet raporu veren hastanelerden alınacak olan engelli sağlık kurulu raporunda en az yüzde 50 engelli ve ağır engelli/tam bağımlı durumu bölümünde “evet” ibaresi olan, her ne ad altında olursa olsun her türlü hane gelirleri toplamı esas alınmak suretiyle kendilerine ait veya bakmakla yükümlü olduğu birey sayısına göre kendisine düşen ortalama aylık gelir tutarı bir aylık net asgari ücret tutarının 2/3’ünden daha az olan,

başkasının yardımı olmadan hayatını devam ettiremeyecek şekilde bakıma muhtaç olan engelli yaşlıların evde bakım desteği alabilmesi mümkündür (AÇSHB, 2020).

Türkiye’de yaşlılara yönelik bir diğer sosyal yardım türü 3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu kapsamında yürütülen, valilikler ve kaymakamlıklar bünyesinde bulunan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları tarafından uygulanan özel şartları bulunan düzenli yardım programlarıdır. 3294 sayılı kanun kapsamında gıda, yakacak, barınma vb. yardımlardan, hanesinde sosyal güvenceli birey bulunmayan ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı tarafından muhtaç olarak değerlendirilen kişilere veya hane içinde sosyal güvenceli birey bulunmakla birlikte hane içinde kişi başına düşen geliri asgari ücretin aylık net tutarının 1/3’ünden az olan kişiler yararlanabilmektedir (AÇSHB, 2020).

Yaşlılara yönelik sosyal yardımların bir diğeri de belediyeler eliyle yürütülen yardımlardır. 2005 tarihli 5393 sayılı Belediye Kanunu’nda sosyal hizmetler ve sosyal yardımlar belediyelerin zorunlu görevleri arasında sayılmaktadır (madde 14/a). Pek çok belediye kendi sınırları içinde yaşayan yoksul, muhtaç ve bakıma muhtaç yaşlıya aynı ve nakdi yardım desteği sunmaktadır. Bu bağlamda gıda, barınma, ısınma, giyinme, ulaşım, sağlık ve kültür yardımları ön plana çıkmaktadır (Selek-Öz, 2010: 62-65). Belediyelerin yanı sıra çeşitli sivil toplum örgütleri de ihtiyaç sahibi yaşlılara yönelik sosyal yardım faaliyetlerinde bulunmaktadır.

4.3. Sosyal Hizmet Uygulamaları

Yaşlılar sosyal hizmete en fazla ihtiyaç duyan nüfus grupları arasında yer almaktadır. Türkiye’de yaşlılara yönelik sosyal hizmet uygulamalarının özellikle bakım hizmetleri etrafında toplandığı görülmektedir. Bakım hizmetlerini kendi içerisinde kurum bakım hizmetleri ve evde bakım hizmetleri olarak ikiye ayırmak mümkündür. Kurum bakımını hizmetleri çatısı altında “huzurevleri”, “yaşlı bakım ve rehabili-

tasyon merkezleri” ve “yaşlı yaşam evleri” bulunmaktadır. *Huzurevle-
rinde* 60 yaş üstü bireylere barınma, bireysel öz bakım, sağlık, sosyal
destek-danışmanlık, psikolojik destek-danışmanlık, rehabilitasyon,
sosyal aktivite, beslenme, temizlik gibi hizmetler sunulmaktadır. *Yaşlı
bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde* bedensel ve zihinsel gerileme-
leri nedeniyle süreli ya da sürekli olarak özel ilgi, desteğe, korunmaya
ve rehabilitasyona gereksinimi olan 60 yaş ve üzeri yaşlılara bakım ve
rehabilitasyon hizmeti sağlanmaktadır. *Yaşlı yaşam merkezleri* ise hu-
zurevlerine bağlı ek ünite olarak açılan, huzurevlerinde kalma koşulla-
rını taşıyan 3-6 arasında 60 yaş üstü yaşlının eşleriyle de birlikte kala-
bilecekleri, tercihen her yaşlının ayrı olarak kalabileceği bir oda, mut-
fak, banyo ve tuvaletten oluşan, her türlü hizmeti kuruluş müdürlü-
ğünce karşılanan evler ve apartmanlardır. Yaşlı yaşam evlerinde huzu-
revlerinde sunulan hizmetler verilmektedir (AÇSHB, 2020: 18-22).

Tablo 6. AÇSHB’ye Bağlı Huzurevi Sayısı,
Kapasitesi ve Bakılan Yaşlı Sayısı

Yıllar	Huzurevi Sayısı	Kapasite	Bakılan Yaşlı Sayısı
2009	81	8.126	7.220
2010	97	9.260	7.979
2011	102	9.783	10.590
2012	106	11.706	10.951
2013	115	12.241	11.293
2014	124	12.647	11.688
2015	132	13.488	12.299
2016	141	14.412	13.248
2017	144	14.793	13.692
2018	146	14.967	13.883
2019	148	15.107	13.894

Kaynak: T.C Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü

Yukarıdaki tabloda (6) 2009 yılından günümüze Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'na bağlı huzurevi sayısı, kapasitesi ve bakım hizmeti alan yaşlı sayısı gösterilmektedir. Görüldüğü gibi, Türkiye'de hızla yaşlanan nüfus ile doğru orantılı olarak 2009 yılından günümüze huzurevi sayısı sürekli artmış bulunmaktadır. Buna bağlı olarak huzurevlerinin kapasiteleri ve bakım hizmeti alan yaşlı sayısı da sürekli artmıştır.

Türkiye'de Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın yanısıra diğer kamu kuruluşlarına ve özel sektöre ait huzurevleri de bulunmaktadır. 2019 yılı itibarıyla Türkiye'deki huzurevlerinin sayısı, kapasitesi ve bakılan yaşlı sayısı Tablo 7'de gösterilmektedir.

Tablo 3. Kamu, Özel ve Diğer Kuruluşlara Ait Huzurevi Sayısı

YATILI BAKIM HUZUREVLERİ (2019)	Huzurevi Sayısı	Kapasite	Bakılan Kişi Sayısı
AÇSHB'ye Bağlı Huzurevleri	148	15.107	13.894
AÇSHB'ye Bağlı Darülaceze	1	503	458
Diğer Kamu Kuruluşlarına Ait Huzurevleri	23	3.468	9.447
Özel Huzurevleri	227	14.026	9.447
TOPLAM	399	33.104	26.246

Kaynak: T.C Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü

Tablo 8'de özel huzurevi sayısının ve kapasitesinin Bakanlık ile yarışacak düzeye gelmesi oldukça dikkat çekicidir. Türkiye'de özel huzurevi sayısı çok hızlı bir şekilde artmaktadır. Yaşlı nüfustaki artış ile birlikte yaşlı bakım hizmetleri çok hızlı gelişen apayrı bir sektör haline gelmektedir. Bu sektör içinde sadece kurumsal bakım hizmetleri değil, evde bakım hizmetleri de aynı yönde gelişme göstermektedir. Evde bakım hizmetleri bireylerin bakım gereksinimlerinin onları ev orta-

mından ayırmaksızın karşılanmasıdır. Bu yönüyle evde bakım ile bireylere kaliteli, ihtiyaca uygun ve düşük maliyetli bakım hizmetleri sunularak, onların bağımsızlıklarını sağlamak, yaşam kalitelerini yükseltmek böylece hem bir bütün olarak ailenin hem de tüm aile üyelerinin işlevselliğini artırmak amaçlanmaktadır. Türkiye’de evde bakım hizmetleri Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları, Sağlık Bakanlığı, belediyeler ve özel sektör tarafından verilmektedir. Evde bakım hizmetleri kapsamında hemşirelik bakımı, ilaç tedavisi, fizik tedavi ve rehabilitasyon gibi sağlık bakımı hizmetlerinin yanı sıra, öz bakım, ev işleri desteği, tamirat-tadilat gibi sosyal bakım hizmetleri de verilmektedir (Selek Öz, 2010: 66-77).

Yaşlılara yönelik sosyal hizmetler kapsamında bakım hizmetlerinin yanı sıra sosyal ve kültürel faaliyetler de ele alınabilir. Bu alanda özellikle belediyelerin faaliyetleri dikkat çekicidir. Belediyeler beceri ve hobi kursları, geziler, sosyal organizasyonlar ve kermesler düzenleyerek, lokaller açarak yaşlıların sosyalleşmesine önemli katkılar sağlamaktadır. Zaten 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu, “sağlık merkezleri, hastaneler, gezici sağlık üniteleri ile... yaşlılara, ...yönelik her türlü sosyal ve kültürel hizmetleri yürütmek, geliştirmek ve bu amaçla sosyal tesisler kurmak (madde. 7/v)” şeklindeki hükmü ile yaşlılara yönelik sağlık, kültür ve sosyal hizmetleri büyükşehir belediyelerinin görevleri arasında saymıştır (Selek-Öz, 2010: 62-64).

Türkiye’de yaşlılara yönelik sosyal hizmetler kapsamında Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün yoksullara yiyecek dağıtmak üzere kurduğu aşevlerinden de söz etmek gerekir. Çünkü aşevi hizmetinden sosyal güvencesi bulunmayan veya geliri net asgari ücret düzeyinden fazla olmayan, 2022 sayılı kanun kapsamında yaşlı aylığı alan yaşlılar da yararlanmaktadır (Kesgin, 2014: 180-181).

5. Sonuç

20. yüzyıl dünya nüfusunun yaş yapısında oluşan değişim bakımından insanlık tarihinde bir dönüm noktası olmuş ve yaşlı nüfus

özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başta gelişmiş ülkelerde olmak üzere hızlı bir şekilde artmaya başlamıştır (Hablemitoğlu ve Özmete, 2010: 28). Türkiye'nin yaş yapısında meydana gelen değişim ise özellikle 21. yüzyılın başından itibaren dikkat çekici olmaya başlamıştır. Doğurganlık oranlarının azalması ve ortalama yaşam sürelerinin uzaması sonucunda Türkiye bugün çocukların ve gençlerin sayısının azalma eğilimi içine girdiği, 15-64 yaş arası nüfusun yüzyılın ortasına kadar görece istikrar içinde olduğu ve yaşlı nüfusun ise artmakta olduğu bir demografik yapı içerisinde bulunmaktadır (Kalkınma Bakanlığı, 2018: 20). Yüzyılın başında yüzde 5,7 olan yaşlı nüfus oranı bugün itibariyle yüzde 9,1'e ulaşmış durumdadır. Üstelik nüfus projeksiyonları yaşlı nüfus oranının hızla artmaya devam edeceğine işaret etmektedir.

Yaşlılık yaşamın doğal bir evresi olarak doğum öncesinden başlayan bir süreç olduğundan en erken dönemden başlayarak tüm yaşam boyunca bireyi ve toplumu yaşlılığa hazırlayacak, yaşlılıkta koruyacak ve güçlendirecek politikalara gereksinim duyulmaktadır (Kalkınma Bakanlığı, 2018). Bu bağlamda öncelikle yaşlıların belli bir gelir güvencesine kavuşturulması büyük önem arz etmektedir. Türkiye'de sosyal sigortalar kapsamındaki yaşlılar için yaşlılık sigortası, kapsam dışındaki ihtiyaç sahibi yaşlılar için ise sosyal yardım niteliğindeki destekler bulunmaktadır.

Yaşlı nüfus yoksulluktan en çok etkilenen risk gruplarından biridir. Aktif çalışma dönemine göre yoksun kalınan gelir ve buna bağlı olarak yaşanan yoksulluk yaşlılıkta sıklıkla karşılaşılan bir sorundur. Yaşlı yoksulluğunun başlıca nedeni, sosyal güvenlik sistemindeki eksiklikler ve dolayısıyla gelir transferindeki adaletsizliklerdir. Özellikle kayıt dışı çalışmanın yaygın olması dolayısıyla sosyal sigorta uygulamasının çalışanların önemli bir bölümünü kapsam dışı bırakması, emekli aylıklarının ve yaşlı aylıklarının düşük olması yaşlı yoksulluğunun temel nedenleri olarak gösterilmektedir (Karadeniz ve Durusoy-Öztepe, 2013: 78-79). Yaşlı nüfustaki artış ile birlikte yaşlı

yoksulluğu ilerleyen yıllarda Türkiye'nin önemli sorunlarından biri haline gelecektir. Dolayısıyla şimdiden kapsamlı çalışmalar yapılarak gerekli tedbirlerin hayata geçirilmeye başlanması ileride yaşanacak muhtemel sorunların çeşitliliğini ve şiddetini azaltacaktır.

Türkiye'de yaşlılara yönelik sosyal hizmetler büyük oranda bakım hizmetleri çerçevesinde şekillenmektedir. Bu kapsamda yaşlılara gerek kurumda gerekse de evde bakım hizmetleri sunulmaktadır. Bakımın gerek bireyler gerekse de ülke ekonomisi üzerindeki yükünü hafifletmek için sosyal sigortalar sistemi içerisinde, gelişmiş ülkelerde olduğu gibi, bir bakım sigortasının kurulması gerekmektedir. Bakım sigortası ile toplumun önemli bir kısmı bakıma muhtaçlık riskine karşı sosyal güvenlik şemsiyesi altına alınmış olacaktır.

Sosyal politika açısından yaşlılara *gelir güvencesi sağlamak* ve *bakım* ihtiyaçlarını karşılamak tek başına yeterli değildir. Birleşmiş Milletler Yaşlı İlkeleri (1991) ile bu iki temel ihtiyaca ek olarak *katılım*, *kendini gerçekleştirme* ve *itibar* ihtiyaçlarından da bahsetmektedir: *Katılım ilkesi* yaşlıların içinde yaşadıkları toplumla ilişkilerini sağlıklı bir şekilde sürdürebilmeleri, bilgi ve becerilerini genç kuşaklarla paylaşabilmeleri ve kendilerini ilgilendiren politika üretme süreçlerine dahil olabilmeleri ile ilgilidir. *Kendini gerçekleştirme ilkesi* ile yaşlıların bilgi ve becerilerini geliştirebilecekleri her türlü eğitim ve kültür olanaklarından yararlanabilmeleri kastedilmektedir. *İtibar ilkesi* ise yaşlıların her türlü sömürden, fiziksel veya zihinsel istismardan uzak, güven içerisinde yaşama, gelir durumu, yaş, cinsiyet, ırk, etnik köken ve engel durumu ne olursa olsun herhangi bir ayrımcılıkla karşılaşmadan ihtiyaçlarının karşılanması ve değer görme hakkını kapsamaktadır (BM Yaşlı İlkeleri, 1991).

BM Yaşlı İlkeleri yaşlılara yönelik sosyal politikalar için evrensel bir rehber niteliği taşımaktadır. Beş yaşlı ilkesinin her biri son derece önemli olmakla birlikte özellikle itibar ve katılım ilkeleri, diğer üç ilkenin öncülü olarak görülmelidir. Çünkü yaşlıların içinde yaşadıkları toplumda değer görmeleri, özellikle genç kuşaklarla etkileşim içeri-

sinde olup aktif bir şekilde toplumsal hayatın içinde yer almaları (ekonomik) *bağımsızlık, bakım ve kendini gerçekleştirme* ilkelerini de beraberinde getirecektir.

Analysis of Current Social Policies for the Elderly in Turkey

Abstract: The population of the world is getting older at a fast pace. As of 2019, the older population is 9.3%. Turkey is getting closer to the world average with 9.1% older population. According to the calculations of TUIK, it is estimated that, the older population will increase to 10.2% in 2023, 12.9% in 2030, 16.3% in 2040, 22.6% in 2060 and 25.6% in 2080. This projection reveals the importance of social policies for fast aging population. In this respect, there is a growing need for social insurance, social assistance and social services for older population. In this study, by drawing attention to fast increasing older population in Turkey, current extent of social policies for elderly are analyzed and make suggestions in this direction.

Key Words: Elderly, Social Policy, Social Insurance, Social Assistance, Social Services

Kaynaklar

Acar, İ. A. ve İ. Kitapçı (2008), “Sosyal Güvenliğin Demografik Boyutu: Türkiye’deki Emeklilik Sistemindeki Değişim”, **Maliye Dergisi** (Ocak-Haziran 2008), Sayı 154, s.77-98.

AÇSHB: Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2020), **Yaşlılar İçin Bilgilendirme Rehberi III**, <https://ailevecalisma.gov.tr/media/45960/yasli-lar-icin-bilgilendirme-rehberi-3.pdf>, Erişim Tarihi: 02.05.2020

AÇSHB: Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2019), **Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni, 2019**, <https://ailevecalisma.gov.tr/media/9085/buelten-haziran2019-son.pdf> Erişim Tarihi: 10 Nisan 2020

- Altan, Ö. Z.** (2007), **Sosyal Politika**, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Altan, Ö. Z. ve Y. Şişman** (2003), “Yaşlılara Yönelik Sosyal Politikalar”, **Kamu-İş Dergisi**, Sayı 2, s.3-36.
- ASPB: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı** (2017), **Türkiye’nin Bütünlük Sosyal Yardım Sistemi**, Dünya Bankası ile Ortak Bütünlük Sosyal Yardım Hizmetleri Projesi, Ankara.
- ASPB: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı** (2013), **Türkiye’de Doğurganlık Oranlarının Düşmesi, Potansiyel Etkiler ve Sosyal Politika Önerileri**, Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü Araştırma ve Politika Serisi, No 18.
- Atchley, R. C.** (2009), **Spirituality and Aging**, Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Aydın, M. K. ve E. E. Çakmak** (2017), “Sosyal Devletin Temelleri”, **Bilgi Dergisi**, Sayı 34, s.1-19.
- Doğan, A. S.** (2014), **Türkiye’de Yaşlılara Yönelik Kamusal Sosyal Yardım ve Hizmetler** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erdönmez, P. A.** (2007), “Küresel Demografik Değişim Süreci ve Finansal Sektör Üzerindeki Etkileri”, **Bankacılar Dergisi**, Sayı 62, s.59-70.
- Eurostat** (2018), **Social Protection Expenditures**, <https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tps00098&plugin=1>. Erişim Tarihi: 05 Nisan 2020.
- Eurostat** (2019a), **Population: Structure Indicators**, <https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do> Erişim tarihi: 14.04.2020.
- Eurostat** (2019b), Social Protection in 2017 Share of EU GDP Spent on Social Protection Slightly Down, Newsrelease, 180/2019-22 November, <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/10246894/3-22112019-AP-EN.PDF/e1c0adb8-2e85-7a23-3965-c816861b713a> Erişim Tarihi: 10.05.2020
- Eurostat** (2020), **Old-age Dependency Ratio**, <https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tps00198&plugin=1>. Erişim Tarihi: 05 Nisan 2020.
- Hablemitoğlu, Ş. ve E. Özmete** (2010), **Yaşlı Refahı: Yaşlılar İçin Sos-**

yal Hizmet, Ankara: Kilit Yayınları.

Kalkınma Bakanlığı (2018), *Onbirinci Kalkınma Planı (2019-2023) Yaşlanma Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Ankara.

Karadeniz, O. ve N. Durusoy-Öztepe (2013), “Türkiye’de Yaşlı Yoksulluğu”, *Çalışma ve Toplum*, Sayı 38, s.77-102.

Karakuş, B. (2018), **Türkiye’de Yaşlılara Yönelik Hizmetler Kurumsal Yaşlı Bakımı ve Kurumsal Yaşlı Bakımında İllerin Durumu**, Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Yayınları.

Kesgin, B. (2014), **Kamu Sosyal Politikalarında Sosyal Yardım**, İstanbul: Açılım Kitap (2nci Baskı).

Koç, İ. (2018), “Türkiye’de Aile Yapısının Değişimi Sürecinde Tek Ebeveynli Ailelerin Oluşumu, Belirleyicileri ve Refah Durumu: 2006-2016”, **Türkiye Aile Yapısı İleri İstatistik Analizi 2018**, Ankara: Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayını içinde s.36-87.

Kökenek, Y. Y. (2018), **Türkiye’de Yaşlılara Yönelik Sosyal Hizmet Uygulamaları: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Örneği** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Mandıracioğlu, A. (2010), “Dünyada ve Türkiye’de Yaşlıların Demografik Özellikleri”, *Ege Tıp Dergisi*, 49 (3): 39-45.

OECD (2019), **Labor Force Participation Rate**,

<https://data.oecd.org/emp/labour-force-participation-rate.htm>. Erişim Tarihi: 06 Nisan 2020.

Özdemir, A. (2017), “Doğum Kontrol Teşviklerinden En Az Üç Çocuğa: Tarihsel Süreçte Türkiye’de Anti-natalist ve Pro-natalist Politikaların Seyri”, *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, 3 (3): 65-75.

Selek-Öz, C. (2010), **Sosyal Belediyecilik Bağlamında Evde Bakım**

Hizmetleri: İstanbul, Ankara ve Kocaeli Büyükşehir Belediyeleri

Örnekleri (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Sosyal Güvenlik Kurumu (2018), *Sosyal Güvenlik Kurumu İstatistik Yıllığı*,

http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/kurumsal/istatistik/sgk_istatistik_yilliklari Erişim Tarihi: 06 Nisan 2020.

- Taşçı, F.** (2010), “Yaşlılara Yönelik Sosyal Politikalar: İsveç, Almanya, İngiltere ve İtalya Örnekleri”, **Çalışma ve Toplum**, Sayı 24, s.175-202.
- TTB** (2006), **Türkiye Sağlık İstatistikleri 2006** (Yayına Hazırlayanlar: O. Hamzaoğlu ve U. Özcan), Ankara: Türk Tabipleri Birliği Yayınları.
- TÜİK** (2001), Yaş Grubuna Göre Nüfus ve Yaş Bağımlılık Oranı 1935-2000
- TÜİK** (2012), Haber Bülteni: Türkiye'nin Demografik Yapısı ve Geleceği, 2010-2050, Sayı 13140.
- TÜİK** (2018), *Haber Bülteni: Nüfus Projeksiyonları, 2018-2080*, Yayın No. 30567.
- TÜİK** (2019a), *Haber Bülteni: İstatistiklerle Aile 2018*, Sayı: 30726.
- TÜİK** (2019b), *Haber Bülteni: Sosyal Koruma İstatistikleri 2018*, Sayı: 30625.
- TÜİK** (2019c), *Haber Bülteni: Hayat Tabloları 2016-2018*, Sayı: 30712
- TÜİK** (2020a), *Haber Bülteni: İstatistiklerle Yaşlılar 2019*, Sayı: 33712.
- TÜİK** (2020b), *Haber Bülteni: Doğum İstatistikleri, 2019*, Sayı: 33706.

Ulusal Tez Merkezi'nde Bulunan Sosyal Güvenlik Alanında Yazılmış Tezlerin Bibliyometrik Analizi

Elif Kırdar¹

Abdurrahman Benli²

Özet: Sosyal güvenlik, insan yaşamıyla iç içe olması, tarihi ve önemi bakımından birçok alandan akademisyen ve uzman tarafından araştırılmaktadır. Bu araştırma türlerinden biri de lisansüstü düzeyinde yazılan tezlerdir. Bu tezler sosyal güvenliği çeşitli alanlardan ele almakta ve sosyal güvenlikle ilgili çeşitli bilgi ve uygulamalar içermektedir. Bu çalışmanın amacı ulusal tez merkezinde 1973 ile 2019 yılları arasında var olan sosyal güvenlik ile ilgili yüksek lisans ve doktora tezlerinin bibliyometrik özellikleri kapsamında incelenmesidir. Bu amaçla ulaşılabilen 424 lisansüstü tez bibliyometrik açıdan incelenmiştir. Araştırma sonucunda tezlerin yüzde 85'i yüksek lisans, yüzde 15'i doktora tezidir. Erişilebilirlik durumuna bakıldığında yüksek lisans tezlerinin yüzde 57,1'i izinli, doktora tezlerinin ise yüzde 10,4'ü izinlidir. Sosyal güvenlik ile ilgili lisansüstü tezinin en çok yazıldığı üniversiteler sırasıyla yüzde 15,3 ile Marmara Üniversitesi, yüzde 11,8 ile Gazi Üniversitesi, yüzde 10,6 oranıyla İstanbul Üniversite'sidir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Güvenlik, Bibliyometri, Tezler.

Giriş

Sosyal güvenlik, hiçbir ayırım gözetmeksizin bir ülkede yaşayan herkesin hakkıdır. Toplumla iç içe geçen bu kavramın tarihi, insanlık tarihi kadar eskidir. Devletler geliştikçe sosyal güvenlik ihtiyacı fark-

1. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Öğrencisi.

2. Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğretim Üyesi.

lı yöntemlerle karşılanmaya başlanmıştır. Günümüzde ise sosyal sigortalar, sosyal yardımlar ve sosyal hizmetler ile bu ihtiyaç giderilmeye çalışılmaktadır. Bu alanda aksaklıkların giderilmesi, var olan uygulamaların iyileştirilmesi ve yeni yöntemlerin bulunması için sistemi daha iyiye taşıyacak çalışmalar yapılmaktadır.

Bir bilim dalının ülkedeki gelişimini ve özelliklerini anlayabilmek için o alanda yapılmış olan her türlü yazılı literatür çalışmalarına bakılması herkes tarafından kabul görmektedir (Kozak, 2000: 16). Türkiye’de akademik alanda yazılan lisansüstü tezler bilim alanındaki önemli çalışmalar arasındadır. Sosyal güvenlik ise insanlığın var olmasıyla birlikte var olan, her toplum için çok önemli olan ve her çağda dinamikliğini koruyan bir kavramdır. Bu alanda yapılan çalışmaların nicel olarak ortaya konması yapılacak çalışmalara ışık tutacaktır.

Bu çalışmada bibliyometrik verilere dayanarak sosyal güvenlik ile alakalı literatürün genel özellikleri ve yapısının ortaya konulması amaçlanmıştır. Sosyal güvenlik alanında yazılan tezlerin bibliyometrik açıdan incelenmesi çalışmanın özgünlüğünü yansıtmaktadır. Sosyal güvenliğin hangi alanda daha çok işlendiği, hangi alanlarda kısır kaldığını göstermesi açısından literatüre katkı sağladığı düşünülmektedir.

Bibliyometrik Analiz ve Literatür İncelemesi

Bibliyometri terimi, 1969’da Pritchard tarafından kullanılmasına ve yeni sayılmasına rağmen kullanımı ve uygulanması 1890’lara dayanmaktadır (Osareh, 1996: 149). Bibliyometri ile ilgili en yaygın tanım Pritchard tarafından matematiksel ve istatistiksel yöntemlerin kitaplara ve diğer iletişim araçlarına uygulanması şeklinde yapılmıştır (Pritchard, 1969: 348). Günümüzde bibliyometri çeşitli alanlara uygulanmaktadır. Bu alanlar kısaca şöyledir (Okubo, 1997: 9):

- Araştırmacılar tarafından elde edilen sonuçlarda ortaya çıkan tarihsel hareketleri izleyerek, bilimsel disiplinlerin gelişimini aydınlatan bilimin tarihinde
- Bilimsel literatürü inceleyerek, belirli bir toplumdaki bilimsel toplu-

luk ve yapısının yanı sıra araştırmacıların motivasyonlarını ve ağırlarını analiz etmeyi temel aldığı sosyal bilimlerde

▪ Kütüphane başına düşen dergilerin sayısını sayabildiği ve bir disiplinin özünü, ikincil kaynaklarını ve çevresini oluşturan dergileri tanımlayabildiği belgelenmelerde (belirli bir bilim alanındaki bilgilerin yüzde 50'sini, yüzde 80'ini veya yüzde 90'ını kapsamaya gereken dergilerin miktarını analiz ederek)

▪ Verimliliği ve bilimsel kaliteyi ölçmek için göstergeler sağladığı ve böylece Ar-Ge'yi değerlendirmek ve yönlendirmek için bir temel oluşturulan bilim politikasında kullanılmaktadır.

Bibliyometrik teknikler zamanla gelişmiştir ve hala gelişmeye devam etmektedir. Ülkelere, kuruma ve yazara göre atfedilen kâğıtların sayılması; yayınlanmış çalışmanın bilim topluluğu üzerindeki etkisini ölçmek için yapılan alıntılarının sayılması; ortak atıfların sayılması (iki makalenin tek bir makalede bir araya getirilme sayısı) vb. Bu tekniklerin tümü daha ayrıntılı ve daha etkili ölçümler vermek için bir araya getirilmiştir. Sonuçlar, katılımcılar arasındaki ilişkileri göstermek ve analiz araçlarını genişletmek için haritalama gibi çeşitli şekillerde sunulmaktadır (Okubo: 1997, 9).

Türkiye'de ise Cahit Arf Bilgi Merkezi'nde bibliyometri için "Belirli bir alanda belirli bir dönemde ve belirli bir bölgede kişiler ya da kurumlar tarafından üretilmiş yayınların ve bu yayınlar arasındaki ilişkilerin sayısal olarak analizidir" şeklinde bir tanım yapılmıştır (<https://cabim.ulakbim.gov.tr>). Türkiye'de son yıllarda bibliyometriye duyulan ilgiye paralel olarak bu alanda yapılan çalışmalarda artış olmuştur. İlk bibliyometrik çalışma 1970 yılında Özönü tarafından Türkiye'nin temel bilimlerdeki durumunu incelemek üzere yapılmıştır (Al, 2008: 29). 1990'lı yıllara kadar alanda pek çalışma olmamıştır. 2000'li yıllardan itibaren alana gösterilen ilgi oldukça artmıştır.

Bornmann ve Mutz (2015) çalışmalarında modern bilimde yayın sayısına ve atıfta bulunan kaynaklara yönelik bibliyometrik analiz yöntemini büyüme oranlarını bulmaya çalışmışlardır. Çalışma sonu-

cunda bilim her önceki aşamaya göre üç kat daha fazla büyümüştür. Üç aşamaya ayrılan tarihlerde 18. yy'a kadar yüzde 1'den az, iki dünya savaşı arasında yüzde 2 ile 3 arasında ve 2012'ye kadar yüzde 8 ile 9 oranında büyüme gerçekleşmiştir.

Granados ve arkadaşları (2011) çalışmalarında sosyal girişimler ve sosyal girişimcilik konusuyla alakalı uluslararası veri tabanlarında 1991 ile 2010 yılları arasında yayınlanan 286 makalenin bibliyometrik özelliklerini incelemişlerdir. Çalışmada, son yıllarda bu konu ile ilgili bilimsel araştırmalarda, daha fazla işbirliği ve uluslararası araştırmalarla birlikte önemli bir artış olduğu belirlenmiştir.

Al ve Tonta (2004) tarafından yapılan çalışmada Hacettepe Üniversitesi Kütüphanecilik Bölümünde 1974-2002 yılları arasında yapılan 100 adet lisansüstü tezi bibliyometrik özellikleri açısından incelenmişlerdir. Birinci (2008) çalışmasında 1995-2007 yılları arasında Turkish Journal of Chemistry dergisinde yer alan 861 makaleyi bibliyometrik açıdan incelemiştir. Özel ve Kozak (2012) çalışmalarında 2000 - 2010 yılları arasında turizm pazarlaması alanında yayımlanan 286 makalenin bibliyometrik özelliklerini incelemişler ve atıf analizi yapmışlardır. Çalışma sonucunda makalelerde atıf yapılmaya kaynak türlerinde dergilerin ilk sırada olduğu ve daha çok yabancı kaynaklara yer verildiği görülmüştür. Hotamışlı ve Erem çalışmalarında (2014) yılında Muhasebe ve Finansman Dergisi'nde 2005-2013 yılları arasında basılmış 562 makalenin bibliyometrik özelliklerini incelemişlerdir.

Yöntem

Bu çalışmada Ulusal Tez Merkezi'nde yer alan sosyal güvenlik ile alakalı yüksek lisans ve doktora tezleri bibliyometrik analiz yöntemiyle incelenmiştir. Çalışmaya esas oluşturan tezler, Ulusal Tez Merkezi'nde arama kısmına “sosyal güvenlik” yazılarak ulaşılan tezlerdir. Tezlerin bibliyometrik özelliklerinin saptanması amacıyla belirlenen parametreler arasında; “tezin yazıldığı yıl”, “tezin yazıldığı üniversite”, “tezin yazıldığı enstitü”, “tezin yazıldığı anabilim dalı”, “tezin tü-

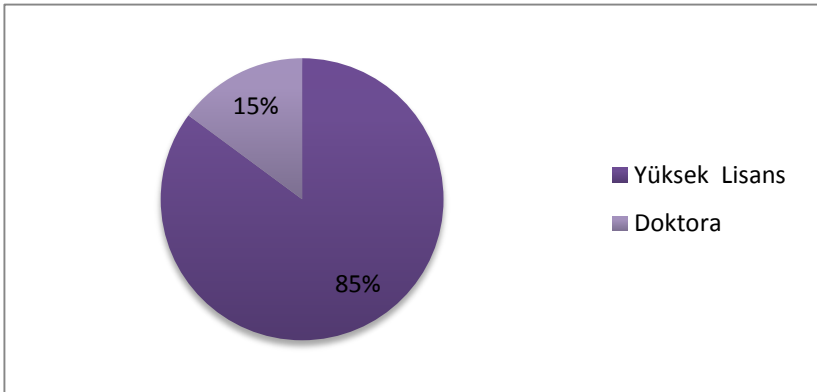
rü”, “tezin sayfa sayısı”, “tez danışmanının unvanı”, “tezin dili”, “tez izin durumu” yer almaktadır.

Tez taraması sonucunda 1973 – 2019 yılları arasında toplam 424 lisansüstü teze ulaşılmıştır. Tezlere ait veriler parametreler itibariyle excel’e aktarılmış, analizler excel programıyla gerçekleştirilmiştir.

Bulgular

2019 Kasım ayı sonu itibariyle Ulusal Tez Merkezi’nde sosyal güvenlik aramasıyla ulaşılan 424 adet tez bulunmaktadır. Bu tezlerin 361 tanesi yüksek lisans, 63 tanesi ise doktora tezidir. Oransal olarak bakıldığında yüzde 85’i yüksek lisans, yüzde 15’i ise doktora tezidir. Doktora programının yüksek lisansa göre daha yoğun ve meşakkatli olması bu oranı açıklar niteliktedir.

Grafik 1. Sosyal Güvenlik ile İlgili Lisansüstü Tezlerin Türüne Göre Dağılımı

Sosyal güvenlik ile ilgili yazılan tezlerin dil türü incelendiğinde en çok tercih edilen yazım dili 406 tez ile yüzde 95,8 oranıyla Türkçedir. İngilizce yazılan tezler 17 tanedir ve yüzde 4 oranındadır. 1 tane de Fransızca yazılmış tez bulunmaktadır.

Tablo 1. Sosyal Güvenlik ile İlgili Lisansüstü Tezlerin Dil Türü

Dil	Frekans	Dağılım
Fransızca	1	0.2
İngilizce	17	4.0
Türkçe	406	95.8
Toplam	424	100.0

Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nde kayıtlı bulunan sosyal güvenlik ile ilgili tezlerin erişilebilirlik durumuna bakıldığında doktora tezlerinin 44'ü yani yüze 10,4'ü izinli, tezlerin 19'u yüzde 4,5'i ise erişime kapalıdır. Yüksek Lisans tezlerinde ise tezlerin 242 tanesi yüzde 57,1'i izinli, 119 tanesi yüzde 28,1'i erişime kapalıdır. Erişime kapalı tezler daha çok eski yıllarda yapılan tezlerdir. 2007 yılından sonra sadece 5 adet yüksek lisans tezi, 5 adet doktora tezi erişime kapalıdır.

Tablo 2. Sosyal Güvenlik ile İlgili Lisansüstü Tezlerin Erişilebilirlik Durumuna Göre Dağılımları

	Erişilebilirlik	Frekans	Dağılım
Doktora	İzinli	44	10.4
	İzinsiz	19	4.5
Yüksek Lisans	İzinli	242	57.1
	İzinsiz	119	28.1
Toplam		424	

Sosyal güvenlik ile ilgili lisansüstü tezlerin danışman unvanına göre dağılımında 10 adet tezin erişime kapalı olması ve özet bilgisinde danışman kısmının boş olması nedeniyle tez danışmanına ulaşamamıştır. 414 tezin danışman unvanı dağılımlarına bakıldığında en çok 208 teze danışmanlık yapan unvan profesör unvanıdır ve yüzde 50 oranındadır. Onu 105 teze danışmanlık yapan unvan olarak takip eden Dok-

tor Öğretim Üyesi unvanıdır ve oranı yüzde 25,4'tür. Doçent unvanı ise yüzde 24,2 oranıyla 100 teze danışmanlık yapmıştır. Öğretim görevlisi unvanıyla danışmanlık yapılan 1 adet tez bulunmaktadır.

Tablo 3. Sosyal Güvenlik ile İlgili Lisansüstü Tezlerin Danışmanın Unvanına Göre Dağılımı

Danışmanın Unvanı	Frekans	Dağılım
Profesör	208	50,2
Doçent	100	24,2
Doktor Öğretim Üyesi	105	25,4
Öğretim Görevlisi	1	0,2

Sosyal güvenlik ile alakalı tezlerin yazıldığı danışman unvanına göre dağılımı; 208 teze danışmanlık yapan profesör, 100 teze danışmanlık yapan doçent ve 105 teze danışmanlık yapan doktor öğretim üyesi ve 1 teze danışmanlık yapan öğretim görevlisi unvanına sahiptir.

Tablo 4. Sosyal Güvenlik ile İlgili Lisansüstü Tezlerin Sayfa Sayısı Bilgileri

Sayfa Sayısı	Doktora	Dağılım	YL	Dağılım
0-100	-	-	41	11,4
100-200	13	20,6	270	74,8
200-300	27	42,9	38	10,5
300-400	14	22,2	7	1,9
400-500	5	7,9	5	1,4
500-600	2	3,2	-	-
600-700	2	3,2	-	-
Toplam	63	100.0	361	100.0

Sosyal güvenlik başlığı altında incelenen doktora tezlerinin yüzde 42,9'u 200-300 sayfa aralığındadır ve bu aralıkta 27 tane doktora tezi yazılmıştır. 0-100 sayfa arasında hiç doktora tezi yazılmamıştır. Yük-

sek lisans tezlerinin en fazla yazıldığı sayfa aralığı ise 100-200'dür. Bu aralıkta 270 tez yazılmış ve oranı yüzde 74,8'dir.

Tablo 5. Sosyal Güvenlik ile İlgili Lisansüstü Tezlerin Danışmanlarına Göre Dağılımı

Ali Rıza Okur	9	2.2	Osman Sarı	4	1.0
Ali Nazım Sözer	8	1.9	Güçkan Yapar	3	0.7
Kadir Arıcı	7	1.7	Murat Engin	3	0.7
Müjdat Şakar	6	1.4	Mustafa Öztürk	3	0.7
Aydın Başbuğ	5	1.2	İskender Gümüş	3	0.7
Hediye Ergin	5	1.2	Ahmet Aksoy	3	0.7
Sarper Süzek	5	1.2	Hakan Keser	3	0.7
Aziz Can Tuncay	4	1.0	Levent Akın	3	0.7
Haluk Hadi Sümer	4	1.0	Ömer Ekmekçi	3	0.7
Hüseyin Akyıldız	4	1.0	Sabahattin Zaim	3	0.7
Nurşen Caniklioğlu	4	1.0	Şükran Ertürk	3	0.7
Turgay Berksoy	4	1.0	Tuncay Kaplan	3	0.7
Yusuf Alper	4	1.0			

Sosyal güvenlik ile ilgili Ulusal Tez Merkezi'nde var olan tezlerin danışmanları incelenmiştir. Tabloda 3 ve 3'ten fazla teze danışmanlık yapan akademisyenlerin adları yer almaktadır. İlk sırada 9 teze danışmanlık yapan Ali Rıza Okur yer almaktadır. Ali Nazım Sözer 8 adet teze, Kadir Arıcı 7 adet teze, Müjdat Şakar 6 adet teze danışmanlık yapmıştır. Aydın Başbuğ, Hediye Ergin ve Sarper Süzek 5'er adet teze danışmanlık yapmıştır. Burada dikkat edilmesi gereken husus, akademisyenlerin sadece sosyal güvenlik ile ilgili danışmanlık yaptığı tez sayıları verilmiştir.

Sosyal güvenlik alanında yazılan tezlerin yazıldığı üniversiteler incelendiğinde Marmara Üniversitesi 65 tez ile yüzde 15,3 oranıyla ilk sırada yer alır. Gazi Üniversitesi 50 tez ile yüzde 11,8 oranıyla, İstanbul Üniversitesi 45 tez ve yüzde 10,6 oranıyla ve Dokuz Eylül Üniversitesi 31 tez ile yüzde 7,3 oranıyla ilk sıralarda yer almaktadırlar.

Tablo 6. Sosyal Güvenlik ile İlgili Lisansüstü Tezlerin Yazıldığı Üniversiteler

Üniversite Adı	Frekans	%	Üniversite Adı	Frekans	%
Marmara Üniversitesi	65	15,3	KTO Karatay Üniversitesi	2	0,5
Gazi Üniversitesi	50	11,8	Mersin Üniversitesi	2	0,5
İstanbul Üniversitesi	45	10,6	Namık Kemal Üniversitesi	2	0,5
Dokuz Eylül Üniversitesi	31	7,3	Polis Akademisi Başkanlığı	2	0,5
Ankara Üniversitesi	23	5,4	Sabancı Üniversitesi	2	0,5
Selçuk Üniversitesi	15	3,5	Yaşar Üniversitesi	2	0,5
Uludağ Üniversitesi	12	2,8	Afyon Kocatepe Üniversitesi	1	0,2
Hacettepe Üniversitesi	11	2,6	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	1	0,2
Sakarya Üniversitesi	11	2,6	Atılım Üniversitesi	1	0,2
Süleyman Demirel Üniversitesi	10	2,4	Aydın Adnan Menderes Üniversitesi	1	0,2
Anadolu Üniversitesi	9	2,1	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi	1	0,2
Beykent Üniversitesi	7	1,7	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi	1	0,2
Cumhuriyet Üniversitesi	7	1,7	Bülent Ecevit Üniversitesi	1	0,2
Atatürk Üniversitesi	6	1,4	Düzce Üniversitesi	1	0,2
Galatasaray Üniversitesi	6	1,4	Ege Üniversitesi	1	0,2
Orta Doğu Teknik Üniversitesi	6	1,4	Erciyes Üniversitesi	1	0,2
Bahçeşehir Üniversitesi	4	0,9	Erzincan Üniversitesi	1	0,2
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	4	0,9	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi	1	0,2
Karadeniz Teknik Üniversitesi	4	0,9	Gaziosmanpaşa Üniversitesi	1	0,2
Kırıkkale Üniversitesi	4	0,9	Gediz Üniversitesi	1	0,2
Kocaeli Üniversitesi	4	0,9	Giresun Üniversitesi	1	0,2
Niğde Üniversitesi	4	0,9	Harran Üniversitesi	1	0,2
Türk Hava Kurumu Üniversitesi	4	0,9	Hasan Kalyoncu Üniversitesi	1	0,2
Akdeniz Üniversitesi	3	0,7	İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi	1	0,2
Boğaziçi Üniversitesi	3	0,7	İnönü Üniversitesi	1	0,2
Celal Bayar Üniversitesi	3	0,7	İstanbul Gelişim Üniversitesi	1	0,2
Dumlupınar Üniversitesi	3	0,7	İstanbul Teknik Üniversitesi	1	0,2
Kırklareli Üniversitesi	3	0,7	İstanbul Ticaret Üniversitesi	1	0,2
Pamukkale Üniversitesi	3	0,7	Karabük Üniversitesi	1	0,2
Yalova Üniversitesi	3	0,7	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi	1	0,2
Yıldız Teknik Üniversitesi	3	0,7	Muğla Üniversitesi	1	0,2
Abant İzzet Baysal Üniversitesi	2	0,5	Nevşehir Üniversitesi	1	0,2
Başkent Üniversitesi	2	0,5	Ondokuz Mayıs Üniversitesi	1	0,2
Çukurova Üniversitesi	2	0,5	Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi	1	0,2
Dicle Üniversitesi	2	0,5	Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi	1	0,2
Fatih Üniversitesi	2	0,5	Trakya Üniversitesi	1	0,2
Gaziantep Üniversitesi	2	0,5	Turgut Özal Üniversitesi	1	0,2
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniv	2	0,5	Yeditepe Üniversitesi	1	0,2

Araştırmaya konu olan tezlerin yazıldığı enstitüler incelendiğinde, Sosyal Bilimler Enstitüsü 379 tez ile yüzde 89,4 oranıyla ilk sırada yer almaktadır. Sosyal güvenlik konusunun daha çok sosyal bilimler ile alakalı olması bu durumu açıklar niteliktedir. Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü ise 14 tez ve yüzde 3,33 oranıyla ikinci sırada yer almaktadır. Fen Bilimleri Enstitüsü'ne bağlı olarak 13 tez ve Sağlık Bilimleri Enstitüsü'ne bağlı 9 tez yazılmıştır (bkz. Tablo 7).

Tablo 7. Sosyal Güvenlik ile İlgili Lisansüstü Tezlerin Yazıldığı Enstitülere Göre Dağılımı

Enstitü	Frekans	Dağılım
Sosyal Bilimler Enstitüsü	379	89,4
Fen Bilimleri Enstitüsü	13	3,1
Sağlık Bilimleri Enstitüsü	9	2,1
Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü	14	3,3
Eğitim Bilimleri Enstitüsü	4	0,9
Güvenlik Bilimleri Enstitüsü	2	0,5
İşletme Enstitüsü	1	0,2
Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırma Enstitüsü	1	0,2
Bilişim Enstitüsü	1	0,2
TOPLAM	424	100.0

Sosyal güvenlikle alakalı yazılan tezlerin yazıldığı anabilim dalları incelemiştir. Erişim izni olmayan tezlerin künyesinde anabilim dalı yer almadığı için 106 tezin yazıldığı anabilim dalına ulaşamamıştır. Bu inceleme sonucu en çok tez 78 tane olmak üzere yüzde 24,5 oranıyla Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı'nda yazılmıştır. İkinci sırada ise 51 tez ile yüzde 16,0 oranıyla Özel Hukuk Anabilim Dalı yer almaktadır. En çok tez yazılan diğer anabilim dalları sırasıyla; 40 tez ile yüzde 12,6 ile İşletme Anabilim Dalı, 27 tez ile yüzde 8,5 Maliye Anabilim Dalı, 21 tez ile yüzde 6,6 oranıyla İktisat Anabilim Dalı yer almaktadır (bkz. Tablo 8).

Sosyal güvenlik ile ilgili yazılan tezlerin yıllara göre dağılımına bakıldığında özellikle 2000'li yıllardan sonra yazılan tez sayısında artış olduğu gözlenmektedir. 2019 yılında Aralık ayı eksik olmasına rağmen en çok tez bu yılda yazılmıştır. 29 tez yazılmış olup oranı 6,8'dir. 2010 yılında yüzde 6,4 oranıyla 27 lisansüstü tez yazılmıştır. 2015 yılında yüzde 6,1 oranıyla 26 tez, 2014 yılında ise 5,9 oranıyla 24 tez yazılmıştır. Doktora tezinin en çok yazıldığı yıllara bakıldığında; 2010 yılında yüzde 9,8 oranında 6 tez, 2018 yılında ise 8,2 oranıyla 5 tez

yazılmıştır. Yüksek lisans tezlerinin en çok yazıldığı yıllar ise yüzde 2019 yılında yüzde 7,5 oranıyla 27 tez, 2015 yılında yüzde 6,4 oranıyla 23 tez yazılmıştır (bkz. Tablo 9).

Tablo 8. Sosyal Güvenlik ile İlgili Lisansüstü Tezlerin Yazıldığı Anabilim Dallarına Göre Dağılımı

Anabilim Dalı	Frekans	%
Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı	78	24,5
Özel Hukuk Anabilim Dalı	51	16,0
İşletme Anabilim Dalı	40	12,6
Maliye Anabilim Dalı	27	8,5
İktisat Anabilim Dalı	21	6,6
Çalışma Ekonomisi Anabilim Dalı	11	3,5
İşletme Yönetimi Anabilim Dalı	8	2,5
Kamu Yönetimi Anabilim Dalı	7	2,2
Sigortacılık Anabilim Dalı	7	2,2
İstatistik Anabilim Dalı	5	1,6
Kamu Hukuku Anabilim Dalı	5	1,6
Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı	5	1,6
Hukuk Anabilim Dalı	4	1,3
Avrupa Birliği Anabilim Dalı	3	0,9
Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı	3	0,9
Ekonometri Anabilim Dalı	3	0,9
Sosyoloji Anabilim Dalı	3	0,9
Bankacılık Anabilim Dalı	2	0,6
Ekonomi Anabilim Dalı	2	0,6
Güvenlik Stratejileri ve Yönetimi Anabilim Dalı	2	0,6
Hastane İşletmeciliği Bilim Dalı	2	0,6
Sağlık Kurumları İşletmeciliği Anabilim Dalı	2	0,6
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler	2	0,6
Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı	2	0,6
Antropoloji Anabilim Dalı	1	0,3
Avrupa Birliği ve Uluslararası Ekonomik İlişkiler Anabilim Dalı	1	0,3
Avrupa Çalışmaları Anabilim Dalı	1	0,3
Çalışma İktisadı Anabilim Dalı	1	0,3
Eczacılık İşletmeciliği ve Mevzuatı Anabilim Dalı	1	0,3
Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı	1	0,3
Endüstri Mühendisliği Anabilim Dalı	1	0,3
Farmakoloji Anabilim Dalı	1	0,3
Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı	1	0,3
İnsan Kaynakları Yönetimi Bilim Dalı	1	0,3
İnşaat Mühendisliği Anabilim Dalı	1	0,3
İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku Anabilim Dalı	1	0,3
İşletme Eğitimi Bölümü Bankacılık Eğitimi	1	0,3
Orman Endüstri Mühendisliği Anabilim Dalı	1	0,3
Ortadoğu Ekonomi Politikası Anabilim Dalı	1	0,3
Sağlık Kurumları Yöneticiliği Anabilim Dalı	1	0,3
Sağlık Kurumları Yönetimi Programı	1	0,3
Sağlık Yönetimi Anabilim Dalı	1	0,3
Spor Yöneticiliği Anabilim Dalı	1	0,3
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı	1	0,3
Turizm İşletmeciliği Eğitimi Anabilim Dalı	1	0,3
Yönetim Bilişim Sistemleri Anabilim Dalı	1	0,3
Yönetim ve Organizasyon Anabilim Dalı	1	0,3

Tablo 9. Sosyal Güvenlik ile İlgili
Lisansüstü Tezlerin Yıllara Göre Dağılımı

Yıl	Doktora		Yüksek Lisans		Toplam	
	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%
1973	1	1,6	-	-	1	0,2
1981	1	1,6	-	-	1	0,2
1984	-	-	1	0,3	1	0,2
1985	1	1,6	1	0,3	2	0,5
1986	-	-	1	0,3	1	0,2
1987	2	3,3	1	0,3	3	0,7
1988	1	1,6	3	0,8	4	0,9
1990	1	1,6	1	0,3	2	0,5
1991	-	-	6	1,7	6	1,4
1992	1	1,6	5	1,4	6	1,4
1993	-	-	6	1,7	6	1,4
1994	-	-	10	2,8	10	2,4
1995	-	-	7	1,9	7	1,7
1996	2	3,3	4	1,1	6	1,4
1997	3	4,9	10	2,8	13	3,1
1998	-	-	10	2,8	10	2,4
1999	-	-	7	1,9	7	1,7
2000	2	3,3	10	2,8	12	2,8
2001	2	3,3	7	1,9	9	2,1
2002	-	-	7	1,9	7	1,7
2003	2	3,3	13	3,6	15	3,5
2004	2	3,3	8	2,2	10	2,4
2005	-	-	12	3,3	12	2,8
2006	2	3,3	22	6,1	24	5,7
2007	3	4,9	11	3,0	14	3,3
2008	4	6,6	10	2,8	14	3,3
2009	2	3,3	13	3,6	15	3,5
2010	6	9,8	21	5,8	27	6,4
2011	1	1,6	14	3,9	15	3,5
2012	2	3,3	11	3,0	13	3,1
2013	3	4,9	15	4,2	18	4,2
2014	4	6,6	21	5,8	25	5,9
2015	3	4,9	23	6,4	26	6,1
2016	2	3,3	15	4,2	17	4,0
2017	3	4,9	12	3,3	15	3,5
2018	5	8,2	16	4,4	21	5,0
2019	2	3,3	27	7,5	29	6,8
Toplam	63	100,0	361	100,0	424	100,0

Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışma ile Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nde bulunan sosyal güvenlik ile ilgili lisansüstü tezlerin türleri, erişilebilirlik durumu, yazıldığı üniversite ve enstitü gibi çeşitli özellikleri dikkate alınarak bibliyometrik özellikleri ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Elde edilen sonuçlarla alanın gelişim düzeyine, hangi alanda güçlü ve zayıf olduğunun ortaya çıkmasına katkı sağlanmıştır.

Çalışma sonucuna bakıldığında 1973 ile 2019 yılları arasında 424 tez yazılmıştır. Bunların 63 tanesi doktora, 361 tanesi yüksek lisans tezidir. Bu tezlerin en çok yazıldığı dil türü 406 tez ile Türkçedir. 17 tez İngilizce, 1 tane tez Fransızca yazılmıştır. Tezlerin erişilebilirlik durumuna bakıldığında ise 286 tez izinli, 138 tez ise erişime kapalıdır. Erişime kapalı tezler daha çok 2000 yılından önce yazılan tezlerdir. Tezlerin yazıldığı sayfa aralığı ise; doktora tezlerinde en çok sayfa aralığı 200-300 arasında tez bulunmakta, yüksek lisans tezlerinde ise en çok 100-200 sayfa aralığında tez bulunmaktadır. 0-100 sayfa arasında doktora tezi, 500'den fazla sayfa sayısı bulunan yüksek lisans tezi yoktur.

En çok sosyal güvenlikle alakalı tezin yazıldığı üniversite 65 tez ile Marmara Üniversitesi'dir. Marmara Üniversitesi'ni takiben 50 tez ile Gazi Üniversitesi, 45 tez ile İstanbul Üniversitesi, 31 tez ile Düzce Üniversitesi, 23 tez ile Ankara Üniversitesi sıralamada yer almaktadır. Sosyal Bilimler Enstitüsü sosyal güvenlikle ilgili yazılan tezlerin 379 teze en çok yazıldığı enstitüdür. Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü yazılan 14 tez ile Fen Bilimleri Enstitüsü yazılan 13 tez ile enstitüler arasında yer almaktadır. Tezlerin en çok yazıldığı anabilim dalları ise 78 tez ile Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, 51 tez ile Özel Hukuk Anabilim Dalı, 40 tez ile İşletme Anabilim Dalı, 27 tez ile Maliye Anabilim Dalı, 21 tez ile İktisat Anabilim Dalı'dır.

Sosyal güvenlik ile alakalı tezlerin yazıldığı danışman unvanına

göre dağılımı; 208 teze danışmanlık yapan profesör, 100 teze danışmanlık yapan doçent ve 105 teze danışmanlık yapan doktor öğretim üyesi ve 1 teze danışmanlık yapan öğretim görevlisi unvanına sahiptir. Tezlere danışmanlık yapan akademisyenlerin danışmanlık yaptığı tez sayılarına bakıldığında; Ali Rıza Okur 9 teze, Ali Nazım Sözer 8 adet teze, Kadir Arıcı 7 adet teze, Müjdat Şakar 6 adet teze danışmanlık yapmıştır.

Abstract: Social security has been researched by academics and experts from many fields in terms of its being intertwined with human life, its history and importance. One of these types of research is the theses written at graduate level. These theses deal with social security from a variety of areas and include various information and practices related to social security. The aim of this study is to examine the master's and doctoral theses related to social security, which existed between 1973 and 2019, within the scope of bibliometric properties. 424 graduate theses that can be reached for this purpose have been examined bibliometrically. As a result of the research, 85 percent of these are masters and 15 percent are doctoral theses. Considering the availability, 57.1 percent of master's theses are accessible, and 10.4 percent of doctoral theses are also accessible. The universities where post-graduate theses related to social security are written most are Marmara University with 15.3 percent, Gazi University with 11.8 percent and Istanbul University with 10.6 percent respectively.

Keywords: Social Security, Bibliometrics, Theses

Kaynaklar

- Al, Umut (2008), **Türkiye'nin Bilimsel Yayın Politikası: Atıf Dizinlerine Dayalı Bibliyometrik Bir Yaklaşım.** (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Al, Umut ve Yaşar **Tonta** (2004), "Atıf Analizi: Hacettepe Üniversitesi Kütüphanecilik Bölümü Tezlerinde Atıf Yapılan Kaynaklar", **Bilgi**

Dünyası, 5 (1): 19-47.

Birinci, Hatice G. (2008), "Turkish Journal of Chemistry'nin Bibliyometrik Analizi", **Bilgi Dünyası**, 9 (2): 348-369.

Bornmann, L. and R. **Mutz** (2015), "Growth Rate of Modern Science: A Bibliometric Analysis Based on the Number of Publications and Cited References", **Journal of the Association for Information**, Number 66, pp.2215-2222.

Granados, M., V. **Hlupic**, E. **Coakes** and S. **Mohamed** (2011), "Social Enterprise and Social Entrepreneurship Research and Theory: A Bibliometric Analysis", **Social Enterprise Journal**, 7 (3): 198-218.

Hotamışlı, Mustafa ve Işıl **Erem** (2014), "Muhasebe ve Finans Dergisi'nde Yayımlanan Makalelerin Bibliyometrik Analizi", **Muhasebe ve Finans Dergisi**, s.1-19.

Kozak, Nazmi (2000), "Türkiye' de Akademik Turizm Literatürünün Gelişim Süreci Üzerine Bir İnceleme", **DAÜ: Turizm Araştırmaları Dergisi**, 1 (1): 15-55.

Okubo, Yoshiko (1997), "Bibliometric Indicators and Analysis of Research Systems: Methods and Examples", OECD Science, Technology and Industry Working Papers, 1997/01, OECD Publishing, Paris.

Osareh, Farideh (1996), "Bibliometrics, Citation Analysis and Co-Citation Analysis: A Review of Literature I", **Libri** (46), p.149-158.

Özel, Çağıl H. ve Nazmi **Kozak** (2012), "Turizm Pazarlaması Alanının Bibliyometrik Profili (2000-2010) ve Bir Atıf Analizi Çalışması", **Türk Kütüphaneciliği**, 26 (4): 715-733.

Pritchard, Alan (1969), "Statistical Bibliography or Bibliometrics", **Journal of Documentation**, 25 (4): 348-349.

Cahit Arf Bilgi Merkezi, Bibliyometri Nedir, Erişim tarihi: 27.11.2019.
<https://cabim.ulakbim.gov.tr/bibliyometrik-analiz/bibliyometrik-analiz-sikca-sorulan-sorular/>

Öğrencilerin Girişimcilik Niyetleri ve İslami Finans Algı Düzeylerine Yönelik Bir Araştırma: Düzce Üniversitesi Örneği

Özkan Şahin¹
Elyesa Yılmaz²

Özet: Girişimcilerin en temel sorunlarından olan finansal kaynağa erişim konusunda geleneksel bankacılık kadar katılım bankacılığı da önemli bir yer tutmaktadır. İslami finans kurumları geleneksel bankacılığa alternatif olabilecek araçlarla çalışmalarına devam etmektedirler. İslami Finans araçları, girişimcilerin ihtiyacı olan kaynakları İslami hassasiyetlere dikkat ederek temin noktasında önem arz etmektedir. Bu çalışmada İslami finans araçlarının girişimcilik niyeti üzerine etkisi araştırılmıştır. Söz konusu çalışma Düzce Üniversitesi öğrencileri ile anket tekniği kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonucunda İslami finans araçlarının girişimcilik niyeti üzerinde anlamlı etkisi olduğu tespit edilmiştir. Öğrencilerin girişimcilik niyeti ile gelir - eğitim düzeyleri ve girişimcilik eğitimleri arasında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İslami Finans, Girişimcilik, Girişimcilik Niyeti

1. Giriş

Adam Smith'in de öne sürdüğü üzere bireysel anlamda faydasını maksimizasyonu makro anlamda da fayda maksimizasyonunu sağlamaktadır. Bu yüzden girişimcilerin ülkelerinin kalkınması ve gelişmesinde payı büyüktür.

Richard Cantillon, en yaygın kabul gören girişimcilik ve girişimci tanımını 1755'te yapmıştır. Bu tanımda girişimci, kâr etmek ve işletmeyle ilgili tüm riskleri üstlenmek için işi düzenleyen kişi olarak

1. Dr. Öğretim Üyesi, Düzce Üniversitesi, İşletme Fakültesi.

2. Bu makale Elyesa Yılmaz'ın yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

tanımlanır (Korkmaz, 2012). Diğer bir ifade ile girişimcilik kavramı, bir girişimcinin yaklaşımı ve girişimsel süreci ise; ‘ne ile uğraştığı’ olarak tanımlanabilir (Doğan, 2010).

Schumpeter (1934) ise girişimciyi “yeni kombinasyonlar” yaratmak fonksiyonunu yenilikçilik faaliyetleriyle yürüten, yani bütün kaynak ve güçlerin arasından “değişik ya da aynı şeyleri farklı metotlarla üreten” bir birey şeklinde tanımlamıştır. Yine tanım olarak girişimciyi yenilikçi olarak ifade ederek, işletme ve teknoloji dinamiklerini bütünleştirmiştir. Schumpeter’e göre girişimcilik, ekonomideki, temel ekonomik yapıları oluşturan ve ortadan kaldıran bir kavramdır.

1990’lı yıllarda yapılan girişimcilik kavramına ilişkin tanımların anlam ve ifade olarak birtakım kelime gruplarında birleştiği görülmüştür. Bulmak, başlatmak, yeni bir iş kurmak, yeni ürün, üretim, inovasyon, satın alma, izleme olanakları, belirsizlik, risk alma, kişisel menfaat, kar, işletme, yönetim, liderlik, yetki ve sorumluluk, değişimi savunma, büyüme, gelişme ve strateji oluşturma olarak sıralanabilirler (Bilge ve Bal, 2012).

Girişimciliğin birçok yönden farklı türleri bulunmaktadır. Girişimcilik, mal ve hizmet üretimi, mal ve hizmetlerin pazarlama durumu, işletmenin çevresel büyüklüğü, sermaye sahipliği ve işletme şekli değişiklik gösterir. Bunlar: Bağımsız Girişimcilik, Yenilikçi Girişimcilik, Fırsat Girişimciliği, Girişimci Girişimciliği, Takipçi Girişimcilik, Kamu Özel ve Karma Girişimcilik, Sanal Girişimcilik, Çevresel Girişimcilik, İç Girişimcilik, Kadın Girişimciliği ve Sosyal Girişimcilik olarak sıralanabilir (Akpınar, 2009).

Girişimcilik üzerine yapılan çalışmalara bakıldığında, girişimciliği etkileyen unsurlar literatürde üç şekilde değerlendirilmiştir. Bunlar bireysel, çevresel ve firma yaklaşımlarıdır. Girişimciliği kişinin psikolojik özelliklerinin ve demografik durum özelliklerinin etkilediğini beyan eden bireysel yaklaşımda, cinsiyet, yaş, medeni hal, eğitim durumu, ailede girişimci varlığı ile ailenin gelirini açıklamaktadır. Girişimciliği belirlemede etkili olan diğer bir faktör de kişinin psikolojik

yapısıdır (Korkmaz, 2012).

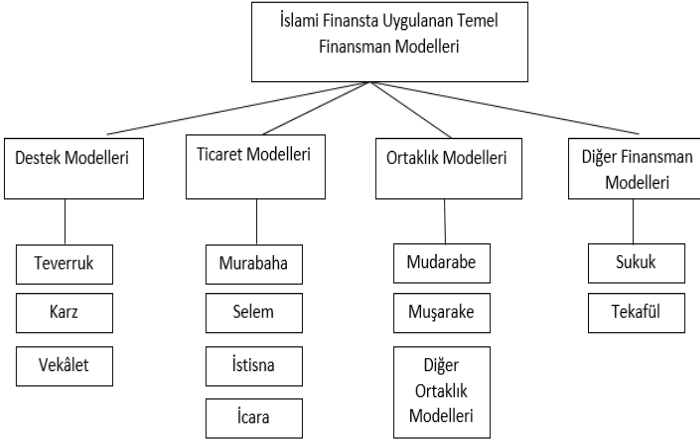
Çalışmanın bir diğer kavramı olan İslami finans ise İslam ekonomisi düşüncesinden ortaya çıkmıştır ve bu anlayış çerçevesinde sürekli gelişmekte olan İslami ekonomik faaliyetler, beraberinde muhtelif finansal sistemlerin olumlu yönde ivme kazanmasına ve geleneksel bankacılığın karşısında alternatif bankacılık sistemi olarak çıkmasında etkili olmuştur. Bu süreçte, İslami bankacılığın konvansiyonel finansal sisteminin dışında kalmadan faaliyetlerini sürdürülebilmesi için dünyanın birçok ülkesinde geleneksel finansman yöntemlerine alternatif olabilecek İslami finansa uygun finansal yöntemler ve risk yönetim sistemleri geliştirilmektedir (Yakar ve diğerleri, 2013).

İslamiyet, Müslümanların günlük yaşantılarını, psikolojik yapılarını, kültürel zeminlerini, çalışma şekillerini, alışkanlıklarını, tüketimini, üretimini ve dahi harcamalarını kısaca, insanlarla ilgili her şeyi etkiler ve yönlendirir. Bu nedenle girişimcilik kavramı dinlere göre şekillenebilmektedir. Dini kurallar içinde yer alan ve ticari hayatı etkileyen kurallar bireylerin girişimciliği algılama ve uygulamalarında farklılıklara neden olabilmektedir. Din ve girişimcilik arasında çok yönlü bir ilişki mevcuttur. Dodd ve Seaman (1998) 'ın yapmış oldukları çalışmalara göre din, inanç sahibi insanların girişimcilik faaliyetlerini, girişimcilik kararlarını, girişimsel yönetimlerini ve içerisinde buldukları çevreyi etkilemektedir. Bu kapsamda, dinin insanlar için hem gündelik yaşamda hem de çalışma hayatlarında ne derece etkili ve önemli olduğu aşikârdır.

Geleneksel finans parayı bir mal olarak görür. Bu durumda, gelir sadece ilgili yatırımın zaman değeri ile orantılı olur. Ancak, İslami finans varlık temelli bir sistemdir ve parayı klasik finanstaki mantık gibi bir meta olarak görmez. Sosyal refahı artırmak amaçlı üretken faaliyetlerde para kullanmak esastır. Bu manada İslami finans, vade farkını meşru olarak görmektedir. Paranın yatırıma dönüştürülmesi, maddi imkânın ekonomik mülkiyetine fiziksel sahiplik yoluyla katkıda bulunma şeklidir (Cox ve diğerleri, 2005).

Literatürde gerçekleştirilen çalışmalar incelendiğinde dinin insanların yaşam tarzları ve davranışlarını etkilediği belirlenmiştir. Autredsh ve diğerleri (2007) gerçekleştirdikleri çalışmada farklı dinlere mensup insanların dinlerinin de etkisiyle farklı girişimcilik özelliklerinde bulunduğunu belirlemiştir. İslamiyet'te ise girişimciliğe ayrı bir bakış açısı söz konusudur. İslam Hukuku uzmanlarına göre, insanlar ihtiyaç sahiplerine yardımda bulunurken onlara bağış veya direkt maddi destek yerine onlara iş vererek yardımcı olabilirler. Bu yaklaşım tarzı İslamiyet'te bir öneriden ziyade bir zorunlu bir toplumsal yargı olarak karşımıza çıkmaktadır (Er ve Mutlu, 2017). Bu sebeple girişimcilik kavramı bu açıdan ele alındığında İmam Gazali Bu çerçeveden bakıldığında İmam Gazzali girişimcilik yapan bir Müslümanın amacının yalnızca kendi karı değil aynı zamanda da İslamiyet'in hükmettiği zorunlu görevleri yerine getirebilme amacının da etkili olduğunu belirtmektedir (Ghazanfar ve Islahi, 1997).

Türkiye'de katılım bankacılığı sektöründe 2019 yılında toplamda 215,45 milyon Amerikan doları fon toplanmıştır. Toplanan bu fonların 149,47 milyon doları kredi olarak kullanılmıştır (TTKB, 2019). Sukuk olarak adlandırılan ve katılım bankacılığı sisteminin finansal enstrümanları olan ürünlerin son beş yıldaki gelişimi miktar olarak şu şekildedir; Dünya üzerinde 2014 yılında toplamda 299 milyar dolar sukuk ürünleri işlemi gerçekleştirilirken bu rakam 2015 yılında 342 milyar dolar, 2016 yılında 345 milyar dolar, 2017 yılında 426 milyar dolar ve 2018 yılında ise 470 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Türkiye'de katılım bankalarının sektör içindeki payı ise yüzde 6,3 seviyesindedir. Sürekli artan bir grafik sergileyen sukuk ürünlerinde uluslararası alanda 2018 yılında en çok tercih edilen enstrüman ise yüzde 50'lik bir oran ile Wakala'dır. İkinci sırada en çok tercih edilen ürün yüzde 17'lik bir oran ile İcara ve üçüncü sırada yüzde 7'lik bir oran ile Wakala ve Muraba karışımı olan ürün gelmektedir. İslami finans sisteminin İslam hukukuna bağlı olarak geliştirilen modeller toplu olarak şekil 1'de gösterilmektedir.

Şekil 1. İslami Finansta Uygulanan Temel Finansman Modelleri

Kaynak: Sili ve Çürük, 2013

Şekil 1’de olduğu gibi İslami finasta uygulanan modelleri dört kısım da inceleyebiliriz. Bunlar: ortaklık modelleri, ticaret modelleri, diğer finansman modelleri ve destek uygulamalarıdır.

İslami finans, 1960’lı yıllarda bazı Arap ülkelerinde finansal sektörün küçük bir parçası olarak ortaya çıkmış ve İslam hukukuna uygun uygulamaları nedeniyle kendisini geleneksel rakiplerinden ayırmıştır (Ahmad, 2010). Türkiye’de ise Faisal Finans ve Al Baraka Türk 1985 yılında bankacılık sektörüne faizsiz hizmet veren ilk kurumlar olarak piyasada hizmet vermeye başlamışlardır (TKBB, 2018). 2005, Türkiye’nin İslami finans alanında değişim açısından dönüm noktası olmuştur. Bu aşamalarla birlikte Borsa İstanbul bünyesinde kurulan Katılım Endeksi yine bu yıllarda meydana gelen gelişmelerdendir (Yıldız, 2015). Ayrıca 2015 yılında Ziraat Katılım Bankası faaliyete başlamış ve Türk finansal sisteminde ilk kamu katılım bankası olmuştur. Bu gelişmelerin devamında ise Vakıf Katılım Bankası faaliyetlerine başlayarak iki kamu bankasının da Türkiye’de İslami finans sisteminin güç kazanmasına ve bu konudaki gelişmelere de öncülük etmişlerdir.

Bu kapsamda ele alınan çalışma sonuçları ile İslami finans araçlarının bilinirliği, bu araçların girişimciler için bir sermaye olabilirliği ve İslami finans araçlarının girişimcilerin niyetinde etkili olup olmadığı hususunda gerek öğrencilere gerekse İslami finans araçları ile hizmet veren İslami finans kurumlarına yol göstermek amaçlanmıştır. Bu amaç çerçevesinde Düzce Üniversitesi'nde öğrenim gören öğrencilerin girişimcilik eğilimlerine yönelik durumları ile bu niyeti oluşturan etkenler arasında İslami finansta kullanılan İslami finans araçlarının etkisi incelenmiştir. Bu sayede hem öğrencilerin girişimcilik ve İslami finans ile alakalı bilgilerine dikkat çekilecek hem de İslami finans araçları ile işlem yapan kuruluşlara fikir verecek bir netice ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

2. Literatür

Konvansiyonel finans kavramının İslami açıdan beklentileri karşılamaması üzerine gelişen İslami finans kavramının en önemli temel taşlarından birisi de girişimcilik kavramıdır. İslam dini girişimciliğe ayrı bir önem vermiş ve hadislerle de rızkın büyük bir bölümünün ticarette olduğu belirtilmiştir. Bu süreçte gerek girişimcilik ekosistemi gerekse İslami finans üzerine literatürde birçok araştırma yapılmıştır.

Inceoğlu ve Aytar (1987), üniversite öğrencileri üzerinde yaptığı çalışmada cinsiyetin, girişimcilik niyetine etkisi olmadığını ve yaşı küçük olan öğrencilerin daha girişimci olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Wang ve Wong (2004) Singapur Ulusal Üniversitesi'nde (National University) bilgisayar, fen ve mühendislik bölümlerinde öğrenim gören öğrenci üzerinde girişimcilikle ilgili yaptıkları çalışmada, cinsiyet, ailenin iş deneyimi ve eğitim düzeyinin girişimciliği etkilerken ailenin gelir durumu, etnik köken ve vatandaşlık gibi faktörlerin girişimcilik üzerinde etkisi olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Aynı zamanda erkek öğrencilerin kız öğrencilere nispeten daha girişimci olduklarını da tespit etmişlerdir.

Kristiansen ve Indarti (2004)'nin Norveçli ve Endonezyalı öğren-

ciler üzerine yaptıkları araştırmada, her iki ülkede de erkek öğrencilerin, kız öğrencilerden daha yüksek girişimcilik niyetleri olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Balaban ve Özdemir (2008) tarafından yapılan “Girişimcilik Eğitimlerinin Girişimcilik Eğilimi Üzerindeki Etkisi: Sakarya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Örneği” adlı çalışmada Sakarya Üniversitesinin İşletme bölümündeki öğrenciler üzerinde çalışmışlardır. Çalışma sonucunda üniversite de verilen girişimcilik eğitimlerinin bireyin girişimcilik potansiyelini keşfetmesini hızlandırdığı ve yeteneklerini geliştirip başarı şansını artırmasına yardımcı olduğu tespit edilmiştir.

Yılmaz ve Sünbül (2009) Selçuk Üniversitesi’nde farklı bölümlerde okuyan öğrenciler üzerinde yapmış oldukları çalışmada cinsiyetin, girişimcilik niyetine etkisi olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Negiz ve diğerleri (2009) Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme, İktisat, Kamu Yönetimi, Maliye ve Çalışma Ekonomisi bölümlerinde öğrenim gören öğrenciler üzerinde araştırma yapmışlardır. Araştırma sonuçlarına göre; öğrencilerin “girişimcilik özellikleri” açısından erkek öğrencilerin bayan öğrencilere göre; yaratıcılık, yenilik, risk alabilme, sosyal statü kazanma isteği gibi özellikler açısından daha yatkın oldukları belirlenmiştir.

Akın ve Zor (2009) altı kamu üniversitesi ve üç vakıf üniversitesinde öğrencileri üzerinde yapmış oldukları araştırma neticesinde erkek öğrencilerin kız öğrencilerden daha girişimci olduklarını ve finans eğitiminin kız ve erkek öğrencilerin girişimci niteliklerini etkilediği sonucuna varmışlardır.

Gürel ve diğerleri (2010) tarafından Türkiye ve İngiltere’de 409 turizm öğrencisi üzerinde gerçekleştirilen araştırma neticesinde öğrencilerin aylık gelirlerinin girişimcilik niyetlerine pozitif yönlü etkisi olduğunu ve eğitimin girişimci tutumlar ve niyetler üzerinde geliştirici ve iyileştirici çok önemli bir rol oynamadığı sonucuna varmışlardır.

Şeşen ve Basım (2010) dört ayrı üniversitede spor bilimleri alanında

öğrenim gören 185 öğrenci üzerinde araştırma yapmışlardır. Yapmış oldukları araştırmaya göre; erkek öğrencilerin girişimcilik niyetleri kadın öğrencilerden yüksektir, ailesinin toplam geliri yüksek olan öğrencilerin, maddi destek sağlayabilme beklentisi doğrultusunda, aile geliri düşük öğrencilerden daha yüksek girişimcilik niyeti taşıdıkları görülmektedir. Yine diğer bir sonuç ise; yaşı büyük olan öğrencilerin girişimcilik niyetlerinin, düşük olanlardan daha yüksek olmasıdır.

Korkmaz (2012), Bülent Ecevit Üniversitesi'nde yaptığı araştırmada girişimci kişiliğin meydana gelmesinde girişimcilik eğitimi önemli bir role sahiptir ve girişimcilik eğitiminin girişimci kişilik özelliklerini arttırmaya yönelik pozitif etkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Kılıç ve diğerleri (2012) Bandırma İİBF İşletme Bölümü öğrencileri üzerinde yapmış oldukları bir araştırmada öğrencilerin aylık gelirleri arttıkça genel manada girişimcilik özelliklerinin de arttığını tespit etmişlerdir.

Sezer (2013) Sakarya Üniversitesi'nde öğrenim gören ve seçmeli girişimcilik dersi alan işletme bölümü öğrencileri üzerinde yapmış olduğu araştırmada girişimcilik eğitimleri ile almış oldukları girişimcilik dersleri arasında pozitif yönlü bir etkinin olduğu sonucuna varmıştır.

Uluyol (2013) Gölbaşı Meslek Yüksekokulu öğrencilerine yapmış olduğu araştırmaya göre; öğrencilerin yüksek düzeyde girişimcilik potansiyeline sahip oldukları ortaya çıkmıştır. Fakat öğrencilerin görmüş oldukları finans ve girişimcilik derslerinin, istatistiksel olarak girişimcilik seviyelerini arttırmaya yönelik bir etkisi bulunmamıştır.

Ele alınan bu çalışmada literatürde Balaban ve Özdemir (2008), Keat vd. (2011), Bozkurt vd. (2011), Korkmaz (2012) ve Sezer (2013)'ün girişimcilik eğitimi ile girişimcilik niyeti üzerine gerçekleştirdikleri çalışmaya paralel olarak eğitim alan öğrencilerin niyetlerinde artış olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yine benzer bir şekilde İslami finans ve araçları hakkında alınan eğitim ile öğrencilerin girişimcilik niyetleri ile arasındaki bağ Akın ve Zor (2009)'un çalışması

ile Uluyol (2013)'un yaptığı çalışmaya benzer sonuçlar vererek zayıf da olsa bir bağ olduğu tespit edilmiştir. Girişimcilik ile cinsiyet arasındaki bağın sorgulandığı kısımda sonuçlar İnceoğlu ve Aytaç (1987), Yılmaz ve Sünbül (2009) ile ters orantılı Wong (2004)'un çalışması ile doğru orantılı olarak belirlenmiştir ve cinsiyet ile girişimcilik arasında anlamlı bir bağ olmadığı gözlemlenmiştir. Yaş faktörü dikkate alındığında ise yaşı büyük öğrencilerin girişimcilik niyetlerinin, yaşı küçük olanlardan daha yüksek olduğunu belirten Şeşen ve Basım (2010), Korkmaz (2012)'in çalışmasında belirlenen sonucun aksine ele alınan bu çalışmada yaş ile girişimcilik niyeti üzerinde herhangi bir istatistiksel anlamlılık tespit edilmemiştir. Diğer bir faktör olan gelir düzeyi ile girişimcilik niyeti arasındaki bağ Avşar (2007), Akın ve Zor (2009), Gürel ve diğerleri (2010) ve Kılıç ve diğerleri (2012) ile paralellik göstererek gelir düzeyi yüksek olan öğrencilerin girişimcilik niyetleri de yüksek olduğu görülmüştür. Sonuç olarak ele alınan bu çalışma literatürde yer alan bazı yargıların genellenebilirliğinin öğrencilerin içinde bulunduğu fiziksel ve ailevi şartlara göre değişiklik gösterebildiğini belirlemiştir.

3. Yöntem

Bu çalışmada girişimcilik dersi alan öğrencilerin girişimcilik niyetlerinde İslami finans araçlarının etkisi araştırılmaktadır. Araştırma kapsamında öğrencilerin İslami finans araçları algı düzeylerinin girişimcilik niyetleri üzerinde istatistiksel olarak anlamlılığı, öğrencilerin demografik özelliklerinin girişimcilik niyetleri üzerinde istatistiksel olarak anlamlılığı, öğrencilerin demografik özelliklerinin İslami finans algı düzeyleri üzerindeki istatistiksel olarak anlamlılığı, öğrencilerin girişimcilik niyetleri ile girişimcilik eğitimleri arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık olup olmadığı, öğrencilerin girişimcilik niyetleri ile İslami finans bilgileri arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık olup olmadığı, öğrencilerin İslami finans araçları algı düzeyleri ile girişimcilik eğitimi arasında istatistiksel olarak anlamlı farklı-

lık olup olmadığı analiz edilmiştir.

Çalışmanın amacı çerçevesinde çalışmanın evrenini, Düzce Üniversitesi öğrencileri oluşturmaktadır. Düzce Üniversitesi Öğrenci İşleri Daire Başkanlığı'ndan 15.05.2019 tarihinde alınan bilgiler doğrultusunda 2018-2019 yılında Düzce Üniversitesi merkez kampüste bulunan fakültelerde ve enstitülerde öğrenim görmekte olan 16.835 lisans/lisansüstü öğrenci olduğu saptanmıştır. Araştırmanın örnekleme, evrenden kolayda örnekleme yöntemi ile seçilmiştir. Buna göre evreni temsil yeterliliği olan bir örneklem topluluğu oluşturulmuştur. Bu çerçevede araştırma için uygun olmayan anketler veri setine dâhil edilmemiş olup 400 tanesi uygun bulunmuştur.

Araştırmada veriler anket tekniği ile toplanmıştır. Ankette, öğrencilere yönelik değişkenlerle ilgili kırk dört, demografik özelliklerle ilgili yedi olmak üzere toplamda 51 soru yöneltilmiştir. Ankette yer alan 51 soru üç ana grup altında toplanmıştır. Birinci bölümde anketi dolduran öğrencilerin demografik özellikleri belirleyen yedi soru bulunmaktadır. Anketin ikinci bölümünde bağımsız değişken olan 'Girişimcilik Niyeti' ile ilgili yirmi beş soru bulunmaktadır. Anketin üçüncü ve son bölümünde ise; bağımlı değişken olan İslami finans ile alakalı 19 soru yer almaktadır. Anketin ikinci ve üçüncü bölümünde 5'li Likert ölçeği kullanılmıştır. Ankete katılanlardan her bir ifade için 1 ile 5 arasında katılma derecelerini gösteren (1=Hiçbir zaman, 2=Nadiren, 3=Bazen, 4=Sık sık, 5=Çok sık) seçeneklerden kendilerine en uygun şıkkı işaretlemeleri istenmiştir. Buna göre anket formuna verilen cevaplar sonrasında alınabilecek en yüksek puan 5, en düşük puan ise 1 olmaktadır. Böylece, ifadelerden elde edilen puanlar ile katılımcıların girişimcilik niyetleri hakkında genel bir bakış açısı ortaya konulmaktadır. Araştırmada Düzce Üniversitesi 2018-2019 öğretim yılı öğrencilerinden toplamda 419 kişiye ulaşılmış ve anket uygulanmıştır. Anketlerden 323 tanesi birebir dağıtılmış ve anket uygulandıktan sonra elden toplanmış olup, 96 tanesi ise çevrimiçi anket olarak uygulanmıştır. Gerek birebir ve gerekse elektronik or-

tamda hazırlanmış olan anketlerin uygulandıktan sonra kullanıma uygun olmayan 19 anket değerlendirilmeye alınmamıştır.

Verilerin geçerliliği doğrulayıcı faktör analizi ile test edilmiştir. Verilerin analizinde SPSS istatistik paket programı kullanılmıştır. Analizlerde; demografik özellikler frekans dağılımı, verilerin normal dağılım özellikleri Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilks testleri, gruplar arası farklılıkların tespiti için Mann-Whitney U, Kruskal-Wallis testleri, bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkinin tespiti için Spearman rho Korelasyon Analizi yapılmıştır.

4. Bulgular

Ankette kullanılan ölçeklerin geçerlilik ve güvenilirliğini test etmek için, AMOS paket programı ile ölçeklere doğrulayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Doğrulayıcı faktör analizi neticesinde ölçeklerin geçerli uyum indeksi içerisinde oldukları tespit edilmiştir.

Doğrulayıcı faktör analizi ile gözlenen değişkenlerin faktör yapısının teori ve önceki ampirik bulgular ile ne derece uyumlu olduğu irdelenmektedir (In'nami ve Koizumi, 2013). Bu analiz, ölçek boyutlarının onaylanmasında kullanılmaktadır (Bagozzi ve Yi, 2012). Bu doğrultuda keşfedici faktör analizi ile ölçeklere ilişkin belirlenen yapılar doğrulayıcı faktör analizi ile onaylanmıştır. Doğrulayıcı faktör analizi yapısal eşitlik modellemesinin uyum indekslerine tabidir.

Tablo 1, Yapısal Eşitlik Modellemesinde en sık kullanılan uyum iyiliği indekslerine ait mükemmel uyum ve kabul edilebilir uyum değerlerini içermektedir. Tablo 2'deki değerlere göre uyum iyiliği değerleri kabul edilebilir düzeyde oldukları görülmekte ve ölçeğin örnekleme için uygun olduğu anlaşılmaktadır.

Araştırmanın bulguları elde edilmeden ve hangi tür (parametrik ya da non-parametrik) testlerin yapılacağına karar vermeden önce araştırmanın bağımlı değişkeninin (Girişimcilik Niyeti) normal dağılım gösterip göstermediği incelenmiştir. Normallik varsayımlarında $n > 50$ ise Kolmogrov Smirnov testinin $p > 0,05$ olması halinde dağılımın

normal olduğu varsayılır ve parametrik testler uygulanır. Aynı şekilde basıklık ve çarpıklık (skewness ve kurtosis) değerlerinin kendi hata katsayılarına bölümlerinden elde edilen değerlerin $\pm 1,96$ aralığının içinde olması halinde de parametrik testlerden devam edilir. Buna göre çalışmadaki bağımlı değişkenin Kolmogrov-Smirnov testi p değerinin 0,05'ten küçük olduğu belirlenmiştir. Ayrıca çarpıklık ve basıklık katsayılarının standart hata katsayısına bölümünden elde edilen değerlerin (bağımlı değişken: çarpıklık için $-0,656 / 0,122 = -5,37$; basıklık için $0,080 / 0,160 = 0,5$) $\pm 1,96$ aralığının dışında olduğu tespit edilmiştir. Hem Kolmogrov Smirnov testi sonuçları hem de Q-Q histogramı, verilerin normal dağılmadığını göstermektedir. Bu kapsamda verilerin analizinde non-parametrik testler tercih edilmiştir.

Tablo 1. Yapısal Eşitlik Modeli Uyum İndeksleri

Uyum İndeksleri	Mükemmel Uyum Değerleri 1	Kabul Edilebilir Uyum Değerleri 2
χ^2/df	$0 \leq \chi^2/df \leq 2$	$2 \leq \chi^2/df \leq 5$
GFI	$.95 \leq GFI \leq 1.00$	$.80 \leq GFI \leq .95$
CFI	$.95 \leq CFI \leq 1.00$	$.80 \leq CFI \leq .95$
NFI	$.95 \leq NFI \leq 1.00$	$.80 \leq NFI \leq .95$
TLI	$.95 \leq TLI \leq 1.00$	$.80 \leq TLI \leq .95$
RMSEA	$.00 \leq RMSEA \leq .05$	$.05 \leq RMSEA \leq .10$

Kaynak: (χ^2/df , RMSEA* Schermelleh-Engel, Moosbrugger and Muller, 2003: 52; NFI, GFI, CFI, TLI* Hooper, Coughlan and Mullen, 2008: 58; $2(\chi^2/df$, GFI, TLI* Simon ve diğerleri, 2010: 239; RMSEA* Marsh, 2012: 785; CFI* Kline, 2011: 208; NFI* Hooper ve diğerleri, 2008: 55)

Tablo 2. Doğrulayıcı Faktör Analizi Bulguları

Uyum Değerleri	X ² /df	RMSEA	GFI	CFI	RMR
IF - GN Uyum Değerleri	2,229(p<,001)	0,055	0,801	0,856	0,071

Yapılan araştırma kapsamında elde edilmiş olan verilere göre öğrencilerin demografik özellikleri şu şekildedir; araştırmaya katılan öğrencilerin büyük bir kısmı (n=243, % 60,8) erkek, kalan kısmı da (n=157, % 39,2) kadındır. Medeni durumlar yönünden dağılıma bakıldığında zaman 37 kişinin (%9,2) evli, 363 kişinin (%90,8) ise bekâr olduğu görülmektedir. Yaş durumları yönünden bakıldığı zaman 18-20 arası yaş grubunda 56 öğrenci (%14), 21-22 yaş aralığında 171 öğrenci (%42,8), 23-24 yaş aralığında 101 öğrenci (%25,1), 25-26 yaş aralığında 31 öğrenci (%7,8) ve 26 yaş ve üzeri olan 41 öğrenci (%10,3) görülmektedir. Eğitim durumları yönünden baktığımızda çoğunun (n=380, %95) lisans öğrencisi olduğu, geriye kalan 20 öğrencinin (%5) lisansüstü öğrencisi olduğu görülmektedir. Gelir yönünden ele aldığımızda, 0-1000 TL aralığında gelire sahip 237 (%59,3) öğrenci, 1001-2000 TL aralığında 61(%15,3) öğrenci, 2001-3000 TL aralığında 48 (%12) öğrenci, 3001-4000 TL aralığında 25(%6,2) öğrenci ve 4000 TL üzeri ise 29 (%7,2) öğrenci görülmektedir. Girişimcilik eğitimi alma durumlarına bakıldığında; 129 (%32,3) öğrencinin eğitim aldıkları ve 271 (%67,7) öğrencinin ise girişimcilik eğitimi almadığı görülmektedir. İslami Finans Eğitimi alıp almama durumlarına bakıldığında ise; 51 (%12,8) öğrenci eğitim almışken, öğrencilerinin çoğunun (n= 349, %87,2) eğitim almadığı görülmüştür.

4.1. Öğrencilerin Girişimcilik Niyetleri Düzeylerine İlişkin Bulgular

Araştırmada kullanılan anketin ikinci bölümünde yer alan öğrencilerin girişimcilik niyetlerini belirlemeye yönelik yöneltilen soruların aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri şu şekilde gerçekleşmiştir. En yüksek aritmetik ortalamaya sahip olan maddenin “Görevimin son derece zor olduğu zamanlarda elimden gelenin en iyisini yaparım” (Ort=4,01) olduğu görülmektedir. İkinci en yüksek değer olarak “İşimi severek ve azimle yaparım” (Ort =4,00) gelmektedir. Üçüncü en yüksek değer olarak ise “Bir işte ya da uygulamada liderliği ele

almaktan çekinmem” (Ort =3,94) değeri yer almaktadır. En düşük aritmetik ortalamaya sahip üç yargı ise; birinci sırada “Geçmişte başkaları tarafından kullanılmamış yeni yöntemlerle çalışmayı denerim” (Ort =3,56), “Üzerinde çalıştığım bir konuda hata yapmaktan çekinmem” (Ort =3,46) ve “İstedğim şeyi elde ettiğim zaman bunun sebebini genellikle kendi yeteneklerim olduğu düşünürüm” (Ort =3,39) şeklinde belirlenmiştir. Genel ortalamaya bakıldığında ise öğrencilerin girişimcilik niyet düzeyi ortalamasının (Ort =3,73) ortalama ile ortalama sınır olan (Ort =2,50’nin) üstünde gerçekleştiği görülmektedir.

Tablo 3. Girişimcilik Niyeti ile Demografik Değişkenler Arasındaki Farklara İlişkin Mann Whitney-U Testi Sonuçları

Değişken	Cinsiyet	n	Sıra Ort.	Sıra Top.	U	p
Girişimcilik Niyeti	Kız	157	209,51	32892,50	17661,50	0,15
	Erkek	243	194,68	47307,50		
Değişken	Medeni Durum	n	Sıra Ort.	Sıra Top.	U	p
Girişimcilik Niyeti	Evli	37	218,04	8067,50	6066,50	0,27
	Bekâr	363	198,71	72132,50		
Değişken	Eğitim Düzeyi	n	Sıra Ort.	Sıra Top.	U	p
Girişimcilik Niyeti	Lisans	380	198,28	75347,50	2957,50	0,45
	Lisansüstü	20	242,63	4852,50		
Değişken	Girişimcilik Eğitimi	n	Sıra Ort.	Sıra Top.	U	p
Girişimcilik Niyeti	Aldı	129	220,73	28474,00	14870,00	0,00
	Almadı	271	190,8	51726,00		
Değişken	İslami Finans Bilgi	n	Sıra Ort.	Sıra Top.	U	p
Girişimcilik Niyeti	Var	51	224,86	11468,00	7657,00	0,06
	Yok	349	196,94	68732,00		
Değişken	Yaş Aralığı	n	Sıra Ort.	Sd	χ^2	p
Girişimcilik Niyeti	18-20 yaş	56	201,88	4	6,711	0,152
	21-22 yaş	171	189,99			
	23-24 yaş	101	200,71			
	25-26 yaş	31	210,44			

	26+ yaş	41	234,45			
Değişken	Gelir Düzeyi	n	Sıra Ort.	Sd	χ^2	p
Girişimcilik	0-1000 TL	237	181,14	4	19,247	0,001
Niyeti	1001-2000 TL		219,93			
		1				
	2001-3000 TL		210,71			
		8				
	3001-4000 TL		221,86			
		5				
	4001+ TL		258,03			
		9				

Tablo 3'e bakıldığında öğrencilerin girişimcilik niyetleri ile çeşitli demografik değişkenleri arasındaki farkı gösteren Mann Whitney-U testi sonuçları bulunmaktadır. Tabloya göre öğrencilerin *girişimcilik niyeti* ile *öğrencilerin cinsiyetleri* arasında, öğrencilerin *girişimcilik niyeti* ile *medeni durumları* arasında, öğrencilerin *girişimcilik niyeti* ile *İslami finans ile ilgili bilgilerinin olup olmama durumları* arasında, *öğrencilerin girişimcilik niyetleri* ile *yaşları* arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir. Ayrıca cinsiyet açısından farklılıklar ele alındığında kız öğrencilerin ortalamasının (Ort: 209,51) erkek öğrencilerin ortalamasından (Ort:194,68) daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Medeniyet durumu baz alındığında evli öğrencilerin (Ort: 218,04) bekar öğrencilerin ortalamasından (Ort: 198,71) yüksek olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada yer alan öğrencilerden İslami finans araçları ile ilgili bilgisi olan öğrencilerin (Ort: 224,86) İslami finans araçları ile ilgili bilgisi olmayan öğrencilerin ortalamasından (Ort: 196,94) yüksek olduğu görülmektedir. Öğrencilerin yaşları temel alındığında zaman en yüksek ortalamasının 26 yaş ve üzerinde olan öğrencilerde (Sıra ort: 234,45) ve en düşük ortalamasının ise 21-22 yaş aralığında olan öğrencilerde (Sıra ort: 189,99) olduğu görülmektedir.

Fakat öğrencilerin *girişimcilik niyeti* ile *eğitim düzeyleri* arasında, öğrencilerin *girişimcilik niyeti* ile *girişimcilik eğitimi alıp almama du-*

rumları arasında, *öğrencilerin girişimcilik niyetleri* ile *gelir düzeyleri* arasında anlamlı farklılıklara rastlanmıştır. Ayrıca eğitim açısından farklıklar ele alındığında lisansüstü öğrencilerinin (Ort: 242,63) lisans düzeyindeki öğrencilerin ortalamasından (Ort: 198,28) daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Öğrencilerin girişimcilik eğitimi alıp almalarının girişimcilik niyetine etkisi incelendiğinde zaman girişimcilik eğitimi alan öğrencilerin (Ort: 220,73) girişimcilik eğitimi almayan öğrencilerin ortalamasından (Ort: 190,8) yüksek olduğu görülmektedir. Öğrencilerin gelirleri ile girişimcilik niyetleri arasındaki bağlantıda farkın kaynağına ilişkin Bonferroni düzeltmesi sonrası yapılan tüm ikili karşılaştırma testlerinin sonuçlarında p değerine (Adjusted Sigma) göre gelir düzeyi 0-1000 TL olan öğrenciler ile 4001+ TL olanlar arasında anlamlı fark vardır ve 4001+ TL geliri olan öğrencilerin girişimcilik niyeti anlamlı şekilde daha yüksektir.

Araştırma sonuçları cinsiyet açısından değerlendirildiğinde; araştırmada cinsiyetin girişimcilik niyetine etkisi olmadığı saptanmıştır. İnceoğlu ve Aytar (1987), Yılmaz ve Sünbül (2009) yapmış olduğu çalışmada da aynı sonucu elde etmiştir. Bu bağlamda araştırma bu yönüyle paralellik göstermiştir. Ancak Wang ve Wong (2004)'un çalışma neticesine göre cinsiyetin girişimcilik ilgilerini etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Aynı zamanda erkek öğrencilerin kız öğrencilere nispeten daha girişimci olduklarını da tespit etmiştir. Kristiansen ve Indarti (2004), Negiz ve diğerleri (2009) ve Kılıç ve diğerleri (2012) yapmış oldukları çalışmalarda da erkeklerin kadınlara göre daha girişimci olduğu tespit edilmiştir. Ancak çalışmamız neticesinde kızların erkeklerden daha girişimci olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Yine Bayram'ın (2014) çalışmasına göre de kadın girişimcilerin sayısının her geçen gün arttığını görmekteyiz.

Analizler sonuçlar yaş grupları açısından değerlendirildiğinde; erken yaşlarda olan girişimlerin ilerleyen yaş gruplarının yapmış oldukları girişimlerden daha verimli olduğu muhakkaktır (Gürol 2006; 26). Yaşı büyük öğrencilerin girişimcilik niyetlerinin yaşı küçük olanlardan daha

yüksek olduğunu belirten Şeşen ve Basım (2010), Korkmaz'dır (2012). Çalışmamızda ise yaş düzeyleri ile girişimcilik niyetleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir etki çıkmamış olsa bile 26 yaş ve üzeri olan öğrencilerin, yaşı küçük olan öğrencilere göre daha girişken oldukları tespit edilmiştir. Yaşı büyük olan öğrencilerin hayata atılma konusundaki endişeleri ve bilgi düzeylerine bağlı olarak girişimcilik potansiyellerinin bu bağlamda daha çok olduğu belirlenmiştir.

Yapılan analizler gelir düzeyleri açısından değerlendirildiğinde; gelir düzeyi yüksek olan öğrencilerin girişimcilik niyetleri de yüksek olduğu görülmüştür. Literatüre baktığımızda Avşar (2007), Akın ve Zor (2009), Gürel ve diğerleri (2010) ve Kılıç ve diğerleri (2012) ile paralellik göstermektedir.

4.2. Öğrencilerin İslami Finans Araçları Algı Düzeylerine İlişkin Bulgular

Araştırma kapsamında ölçülmek istenen üç temel algı mevcuttur. Bunlardan birincisi öğrencilerin girişimcilik eğitimi alıp almadığıdır. Girişimcilik eğitimi alan öğrencilerin girişimcilik niyetlerinin ölçüldüğü ikinci algıyı yine öğrencilerin İslami finans sistemine yönelik algı ve bilgi düzeyleridir. Böylece girişimcilik eğitimi alan öğrencilerin girişimcilerine gerek kaynak bulurken gerekse girişimlerinden elde ettikleri getirileri değerlendirirken başvurabilecekleri alternatif finansal sisteme yönelik bilgi ve farkındalık seviyeleri de ölçülmüş olacaktır. Bu kapsamda öğrencilere İslami finans kanalları ve enstrümanları ile ilgili sorular araştırmanın bu incelenmiştir. Bu bölümünde yer alan öğrencilerin İslami finans araçlarının algı düzeylerine yönelik yöneltilen soruların aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri şu şekilde gerçekleşmiştir. En yüksek ortalamanın “İslami bir banka ile çalışmayı düşünürüm” (Ort=3,16) olduğu görülmektedir. İkinci sırada en yüksek ortalamanın “İslami bankacılık ve geleneksel bankacılık arasında bir tercih yapmak durumunda kalırsam İslami bankacılığa yatırım yapmayı tercih ederim” (Ort =3,06) ve üçüncü sırada ise “İslami bankacılığın be-

nim için faydalı olacağına inanıyorum” (Ort =3,02) olduğu görülmektedir. En düşük aritmetik ortalamaya sahip üç yargı ise; “İslami bankacılıkla ilgili bilgi düzeyimi yeterli bulmaktayım” (Ort =2,70), “Vadeli hesap kullanımındaki ana amacım elde edeceğim faiz geliridir” (Ort =2,66) ve “İslami bankacılıkla ilgili reklam veya ilanlarla sık sık karşılaşırım” (Ort =2,51) şeklinde belirlenmiştir. Genel ortalamaya bakıldığında ise öğrencilerin İslami finans araçları algı düzeyi ortalamasının (Ort =2,89) ortalama sınırı olan (Ort =2,50)’nin üstünde gerçekleştiği görülmektedir.

Tablo 4. İslami Finans Araçları Algı Düzeyi ile Demografik Değişkenler Arasındaki Farklara İlişkin Mann Whitney-U testi Sonuçları

Değişken	Cinsiyet	n	Sıra Ort.	Sıra Top.	U	p	
İslami Finans Araçları	Kız	157	203,62	31968,50	18585,50	0,664	
	Erkek	243	198,48	48231,50			
Değişken	Medeni Durum	n	Sıra Ort.	Sıra Top.	U	p	
İslami Finans Araçları	Evli	37	204,20	7555,50	6578,50	0,838	
	Bekâr	363	200,12	72644,50			
Değişken	Eğitim Düzeyi	n	Sıra Ort.	Sıra Top.	U	p	
İslami Finans Araçları	Lisans	380	199,83	75936,00	3546,00	0,614	
	Lisansüstü	20	213,20	4264,00			
Değişken	Girişimcilik Eğitimi	n	Sıra Ort.	Sıra Top.	U	p	
İslami Finans Araçları	Aldı	129	201,24	25959,50	17384,50	0,930	
	Almadı	271	200,15	54240,50			
Değişken	İslami Bilgi	Finans	n	Sıra Ort.	Sıra Top.	U	p
İslami Finans Araçları	Var		51	229,49	11704,00	7421,00	0,46
	Yok		349	196,26	68496,00		

Değişken	Yaş aralığı	n	Sıra Ort.	Sd	χ^2	p
İslami	18-20 yaş	56	193,29	4	1,844	0,764
Finans	21-22 yaş	171	203,35			
Araçları	23-24 yaş	101	193,63			
Algı	25-26 yaş	31	195,15			
Düze yi	26+ yaş	41	219,41			
	Toplam	400				
Değişken	Gelir Düzeyi	n	Sıra Ort.	Sd	χ^2	p
İslami	0-1000 TL	237	197,11	4	3,465	0,483
Finans	1001-2000 TL		208,66			
Araçları		1				
Algı	2001-3000 TL		206,76			
Düze yi		8				
	3001-4000 TL		172,16			
		5				
	4001+ TL		225,09			
		9				

Tablo 4' de öğrencilerin İslami finans araçları algı düzeyleri ile çeşitli demografik değişkenleri arasındaki farkı gösteren Mann Whitney-U testi sonuçları bulunmaktadır. Analiz sonuçlarına göre; *İslami finans araçları algı düzeyi* ile *öğrencilerin cinsiyetleri* yönünden, *öğrencilerin İslami finans araçları algı düzeyleri* ile *medeni durumları* arasında, *öğrencilerin İslami finans araçları algı düzeyleri* ile *eğitim düzeyleri* arasında, *öğrencilerin İslami finans araçları algı düzeyleri* ile *girişimcilik eğitimi alıp almama durumları* arasında, *öğrencilerin İslami finans araçları algı düzeyi* ile *yaşları* arasında, *öğrencilerin İslami finans araçları algı düzeyi* ile *gelir aralıkları* arasında anlamlı farklılıklar bulunmamaktadır. Ayrıca İslami finans araçları ile algı düzeyleri arasında; cinsiyet açısından kız öğrencilerin ortalamasının (Ort: 203,62) erkek öğrencilerin ortalamasından (Ort:198,48) daha yüksek olduğu, evli öğrencilerin (Ort: 204,20) bekâr öğrencilerin ortalamasından (Ort: 200,12) yüksek olduğu, lisansüstü öğrencilerin (Ort: 213,20) lisans düzeyindeki öğrencilerin ortalamasından (Ort:

199,83) yüksek olduğu, girişimcilik eğitimi alan öğrencilerin (Ort: 201,24) girişimcilik eğitimi almayan öğrencilerin ortalamasından (Ort: 200,15) yüksek olduğu, 26 yaş ve üzerinde olan öğrencilerde (Sıra ort: 219,41) ve en düşük ortalamanın ise 18-20 yaş aralığında olan öğrencilerde (Ort: 193,29) olduğu, gelirleri açısından en yüksek ortalamanın 4001+ TL geliri olan öğrencilerde (Sıra ort: 225,09) ve en düşük ortalamanın ise 3001-4000 TL aralığında geliri olan öğrencilerde (Ort: 172,16) olduğu görülmektedir.

Öğrencilerin *İslami finans araçları algı düzeyleri* ile *İslami finans araçları bilgilerinin olup olmama* durumları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık vardır ($U=7421,00$; $p<0,05$). Genel ortalamalarına bakıldığı zaman İslami finans araçları ile ilgili bilgisi olan öğrencilerin (Ort: 229,49) İslami finans araçları ile ilgili bilgisi olmayan öğrencileri ortalamasından (Ort: 196,26) yüksek olduğu görülmektedir. Farklı bir söylemle anlamlı farklılık İslami finans araçları ile ilgili bilgi sahibi olan öğrencilerin lehinedir.

Araştırmada, öğrencilerin İslami finans araçları hakkındaki algı düzeylerine baktığımızda en yüksek ortalamanın ‘İslami bir banka ile çalışmayı düşünürüm.’ olduğu görülmektedir. Bundan sonra ‘İslami bankacılık ve geleneksel bankacılık arasında bir tercih yapmak durumunda kalırsam İslami bankacılığa yatırım yapmayı tercih ederim.’ yargısı ortalama olarak yüksek puana sahiptir. Dolayısıyla öğrencilerin İslami bankacılık yaklaşımları pozitif yönde olduğu görülmektedir. Yani öğrencilerin faizsiz sistem olarak bilinen İslami finansal sistem ve katılım bankacılığına rağbetleri vardır. Bunlarla birlikte yapılan araştırmada katılımcıların ‘İslami bankacılıkla ilgili bilgi düzeyimi yeterli bulmaktayım’ ve ‘İslami bankacılıkla ilgili reklam veya ilanlarla sık sık karşılaşırım.’ maddelerinin puan ortalamalarının azlığı Toroman ve diğerlerinin (2015) çalışması ile paralellik göstermektedir.

Yapılan analizler İslami finans bilgisi açısından değerlendirildiğinde; araştırmaya katılan öğrencilerin çok az bir kısmının İslami finans ve araçları hakkında eğitim aldıklarından dolayı araştırma neti-

cesinde değişkenler arasında anlamlı bir ilişki olduğu, ancak etkisinin zayıf olduğu tespit edilmiştir. Literatüre baktığımızda Akın ve Zor (2009)'un yapmış oldukları çalışmada da aynı sonuca ulaşılmıştır. Uluyol (2013)'un yapmış olduğu çalışmada ise öğrencilerin almış oldukları finans eğitimlerinin girişimcilik niyetine etkisi saptanmıştır.

4.3. Korelasyon ve Regresyona Sonuçları

Çalışma kapsamında elde edilen veriler sonucu gerçekleştirilen analizler neticesinde İslami finans araçları ile girişimcilik niyeti arasındaki Spearman Korelasyon analizi sonuçlarına göre Öğrencilerin İslami finans araçları puanları ile girişimcilik niyetleri arasında anlamlı, [$r=0,18$; $p<0,01$] pozitif yönlü, düşük düzey bir ilişki söz konusudur. Farklı anlatımla, öğrencilerin İslami finans araçları algı düzeyleri arttıkça girişimcilik niyetlerinde de artma söz konusu olmaktadır.

İslami finans araçları algısı ile girişimcilik niyetin arasındaki basit regresyon analizi sonuçlarına göre ise bağımsız değişkenlerle bağımlı değişken arasındaki ikili ve kısmi korelasyon incelendiğinde İslami finans araçları ile girişimcilik arasında düşük düzeyde ve pozitif ($r=0,17$) bir ilişkinin olduğu görülmektedir, $R=0,176$; $R^2=0,031$; $p<0,1$. Bağımsız değişken, bağımlı değişken olan girişimcilik niyetini % 3 civarında açıklamaktadır.

5. Sonuç

Gerçekleştirilen bu çalışmada İslami finans araçlarının girişimcilik niyeti üzerine etkisi öğrencilerin demografik özellikleri, girişimcilik niyetleri ve algısı İslami finans araçlarına yönelik algı düzeyleri ile ölçülmüştür.

Gerçekleştirilen analizler sonucunda öğrencilerin girişimcilik eğitimi almaları ile girişimcilik niyetleri arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Elde edilen sonuç ülke olarak girişimcilik eğitimlerinin başta yükseköğretim olmak üzere eğitim seviyelerin her kademesinde olmasına bağlıdır. Ülkemiz, dünyada girişimcilik po-

tansiyeli ve eğilimi yüksek olan ülkeler arasında yer almaktadır. Bu potansiyellerin gelişimi büyük ölçüde eğitim sistemimizin doğasına ve kalitesine bağlıdır. Eğitim sistemlerinin en önemli kurumlarından olan üniversitelerde öğrencilerinin girişimci potansiyellerinin olması önem arz etmektedir. Önemli bir model olarak, girişimci öğrenci profili, yenilikçi bir toplum için büyük önem taşımaktadır. Söz konusu girişimcilik potansiyelini artırmak adına üniversitelerde girişimcilik üzerine hizmet içi eğitim, seminer ve konferanslar düzenlemek ve yenilikçiliği destekleyen bir anlayışla öğretim uygulamaları düzenlemek faydalı olacaktır. Araştırmanın ana konusu olan İslami finans bilgisinin girişimcilik niyeti üzerine etkisi incelendiğinde araştırmaya katılan öğrencilerin küçük bir oranının İslami finans ve araçları konusunda bilgi sahibi olduğu ve eğitim aldıkları tespit edilmiştir. Az da olsa alınan bu eğitim ile girişimcilik niyetleri arasındaki ilişki ise anlamlı olmakla birlikte düşün seviyede etkili olarak belirlenmiştir. Araştırmanın girişimcilik eğitimi ile girişimcilik niyeti arasındaki soncuna bağlı olarak İslami ekonomi ve İslami finans alanında eğitimlerin artırılmasının İslami finans ürünlerinin tanıtımı ve kullanım alanlarını artıracak ve dolayısıyla öğrencilerin girişimcilik eğilimlerinin artacağı öngörülmektedir. Dünyanın muhtelif ülkelerinde olduğu gibi ülkemizde de İslami finans eğitimleri son dönemde artış göstermeye başlamıştır. Bu sebeple İslami finans sadece bankalardan oluşan bir yapı üzerinde değildir. Dolayısıyla İslami finansın yapısal sistemi, işleyişi, ilkelerinin öğretildiği, tanıtıldığı ve uygulama alanlarının oluşturulmaya çalışıldığı lisans ve lisansüstü programlara tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de artırılması faydalı olacağı belirlenmiştir. Ayrıca İslami finansal sistemin Türkiye’de uygulayıcısı konumunda olan katılım bankaları gerek kendi kurumlarında çalışacak personelini yetiştirmek gerekse küresel bazda yaşanabilen ekonomik krizlere karşı geleneksel bankacılığın iyi bir alternatifi olmasından dolayı bu tür eğitim ve programlara öncülük etmeleri hem makro açıdan hem de sektörel olarak faydalı olacağı öngörülmektedir. Araş-

tırmadan çıkan bir diğer sonuç ise yaş ile girişimcilik niyeti arasındaki bağlantıdır. Yaş ilerledikçe girişimcilik niyetinde de bir artış meydana gelmektedir. Bu da öğrencilerin girişimcilik üzerine aldıkları eğitimlerin büyük bir bölümünün üniversite yıllarında almasından dolayı eğitim ile girişimcilik niyeti arasındaki anlamlı ve pozitif etkinin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yüzden girişimcilik eğitimleri ne kadar fazla ve erken dönemlerde başlanırsa girişimcilik potansiyelinin ortaya çıkması o denli fazla olacaktır.

Araştırmadan çıkan bir diğer sonuç ise İslami girişimcilik konusunda finansman kaynağı olarak görülen katılım bankalarıdır. İslami ekonomik kurallara göre faaliyette bulduklarını belirten kalkınma bankaları hem yatırımcılara hem de tüketiciler bu anlamda alternatif bir kapı olarak karşımıza çıkmaktadır. İslami bankacılık sistemi, gerek dünyada gerekse ülkemizde geleneksel bankacılığın bir alternatifi olarak görülmektedir. Fakat bu sistem içerisinde gelişmelerin artması, mevcut müşterilerin devamlılığı ve yeni müşterilerin algısı, söz konusu olan bankaları tercih etmelerinde belirleyici unsur olmaktadır. İslami finans araçlarının sunucusu konumunda kalkınma bankalarının girişimcilik niyeti olan bireyler üzerinde ne denli bilindiğinin, diğer bir deyişle farkındalıklarının ne denli ön planda olduğunu belirlemek amacıyla sorulan sorularda öğrencilerin büyük bir çoğunluğunun kalkınma bankaları ile çalışmaya niyetli oldukları belirlenmiştir. Ayrıca öğrencilerin katılım bankaları ile konvansiyonel bankalar arasında bir seçim yapmak durumunda olsalar tercihlerini katılım bankalarından yana kullandığı belirlenmiştir. Yani öğrencilerin faizsiz sistem olarak bilinen İslami finansal sistem ve katılım bankacılığına rağbetleri vardır. Bu kapsamda İslami finansal sistem üzere çalışan bankaların reklam ve tanıtımlarını artırarak, bilgi eksikliğini giderme hususunda ki çalışmalarına hız vermeleri, İslami bankacılığın geleneksel bankacılık karşısında alternatif olma yolunda katkı sağlayacaktır.

Sonuç olarak girişimcilik eğitimlerine yapılan yatırımların karşılığı

olarak ülkede girişimcilik ekosisteminin gelişimim göstereceği ve ortaya çıkan bu ekosistem meydana getireceği katma değer ile makro açıdan ülke ekonomisine ve istihdamına katkı sağlayacağı bir gerçektir. Bu çerçevede girişimcilik eğitimlerinin artırılması önerilmektedir. Ayrıca ekonomik olarak İslami hassasiyetleri olan bireylerin alternatif olarak gördükleri katılım bankalarının pazarda daha çok yer alabilmeleri adına hem eğitime destek olmaları hem de görünürlüklerini artırmaları yine çalışmadan çıkan diğer bir sonuçtur.

A Study on Students Entrepreneurship Intentions and Islamic Finance Perception Levels: The Case of Düzce University

Abstract: As Adam Smith argues, the maximization of benefit in the individual sense provides the benefit maximization in the macro sense. Therefore, entrepreneurs have a great role in the development of their countries. Islamic financial institutions continue to work with alternative means to traditional banking. Islamic Finance tools are important in providing the resources that entrepreneurs need by paying attention to Islamic sensitivities. In this study, the effect of Islamic financial instruments on the point of being a source of financing for entrepreneurs was investigated. The study was conducted with Düzce University students using questionnaire technique. As a result of the study, it has been determined that Islamic finance instruments have a significant effect on entrepreneurship intention. Significant differences were found between entrepreneurship intention and income levels, education levels and students entrepreneurship trainings.

Keywords: Islamic Finance, Entrepreneurship, Entrepreneurship Intentions.

Kaynaklar

Ahmad, A. (2010), “Global Financial Crisis: An Islamic Finance Perspective”, **International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance**

and Management, 3 (4): 306-320.

Akpınar, S. (2009), **Girişimciliğin Temel Bilgileri**, Kocaeli: Umuttepe Yayınları.

Akın, A. ve İ. Zor (2009), “İşletmecilik Eğitiminin Bireyin Girişimci Niteliklerinin Geliştirilmesine Etkileri”, **ISGUC The Journal of Industrial Relations and Human Resources**, 11 (1): 113-138.

Avşar, M. (2007), **Yükseköğretimde Öğrencilerin Girişimcilik Eğilimlerinin Araştırılması: Çukurova Üniversitesinde Bir Uygulama**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bagozzi, R. P. and Y. Yi (2012), “Specification, Evaluation, and Interpretation of Structural Equation Models”, **Journal of the Academy of Marketing Science**, 40 (1): 8-34.

Balaban, Ö. ve Y. Özdemir (2008), “Girişimcilik Eğitiminin Girişimcilik Eğilimi Üzerindeki Etkisi”, **Araştırma Makaleleri**, 3 (2): 133-147.

Bayram, G. N. (2014), **Girişimcilik Eğitiminin Girişimcilik Eğilimi Üzerine Etkisinin İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep: Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bilge, H. ve V. Bal (2012), “Girişimcilik Eğilimi: Celal Bayar Üniversitesi Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2012-2 (16): 131-148.

Bozkurt, Ö., Z. Aslan ve M. Görül (2011), “Yükseköğretimde Verilen Girişimcilik Eğitiminin Öğrencilerin Girişimcilik Eğilimine Etkisi: Teknik Program ve Sosyal Program Karşılaştırmalı Bir Araştırma”, **Uluslararası Yükseköğretim Kongresi: Yeni Yönelişler ve Sorunlar**, 27-29 Mayıs 2011, İstanbul.

Doğan, S. (2010), **Avrupa Birliği'nin Girişimcilik Politikası: KOBİ Yaklaşımı ve Türkiye**, İstanbul: İTO Yayınları.

Dood, S. D. and P. T. Seaman (1998), “Religion and Enterprise: An Introductory Explanation”, **Entrepreneurship, Theory and Practice**, 23 (1): 71-86.

Er, Bünyamin ve M. Mutlu (2017), “İslam ve Girişimcilik: Girişimci Adayları Üzerine Bir Araştırma”, **Türk ve İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 4 (2): 33-50.

- Ghazanfar, S. M. and A. A. Islahi** (1997), “Economic Thought of al-Ghazali”, **Islamic Economics Research Series**, Jeddah: King Abdulaziz University, 450-505 A.H. / 1058-1111 A.D.
- Gurel, E, L. Altınay ve R. Daniele** (2010), “Tourism Students’ Entrepreneuria Intentions”, **Annals of Tourism Research**, 37 (3): 646–669.
- Gürol, M.** (2006), **Küresel Arena’da Girişimci ve Girişimcilik**, Ankara: Gazi Kitabevi.
- İnceoğlu, D. ve G. Aytar** (1987), “Bir Grup Ergende Atılan Davranış Düzeneyi Araştırması”, **Psikoloji Dergisi**, 6 (21): 23-24.
- İn’namı, Y. and R. Koizumi** (2013), “Structural Equation Modeling in Educational Research: A Primer”, in (ed.) M. S. Khine (2013), **Applications of Structural Equation Modeling in Educational Research and Practice**, Rotterdam: Sense Publishers.
- Kılıç, R., B. Keklik ve N. Çalış** (2012), “Üniversite Öğrencilerinin Girişimcilik Eğilimleri Üzerine Bir Araştırma: Bandırma İİBF İşletme Bölümü Örneği”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 17 (2): 423-435.
- Korkmaz, (2012)**, “Üniversite Öğrencilerinin Girişimcilik Eğilimlerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma: Bülent Ecevit Üniversitesi Örneği”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi**, 2 (14): 210.
- Kristiansen, S. ve N. Indarti** (2004), “Entrepreneurial Intention among Indonesian and Norwegian Students”, **Journal of Enterprising Culture**, 12 (1): 55-78.
- Negiz, N., K. Özdaşı, G. Özkul ve A. M. Alparıslan** (2009), “Girişimcilik Özellikleri ve Tipleri Açısından Cinsiyet Farklılıkları: SDÜ-İİBF Araştırması”, **Uluslararası - Disiplinlerarası Kadın Çalışmaları Kongresi**, 5-7 Mart 2009, Sakarya, Türkiye.
- Schermelleh-Engel, K., H. Moosbrugger and H. Muller** (2003), “Evaluating the Fit of Structural Equation Models: Tests of Significance and Descriptive Goodness-Of-Fit Measures”, **MPR-Online**, 8: 23-74.
- Sezer, C.** (2013), “Kariyer Olarak Girişimcilik ve Girişimcilik Niyetini Etkileyen Faktörlerin İçerik Analizi İle Belirlenmesi”, **Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 2 (6): 49-60.
- Sili, A. ve S. Akten-Çürük** (2013), “Bir İdeal Toplum Bileşeni Olarak İslam’ın Temel Ekonomik İlkeleri”, **Ekonomik, Toplumsal ve Siyasal**

Analiz Dergisi, 2013-2: 107-123.

Şeşen, H. ve H. N. Basım (2012), “Demografik Faktörler ve Kişiliğın Girişimcilik Niyetine Etkisi: Spor Bilimleri Alanında Öğrenim Gören Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma”, **Ege Akademik Bakış**, 12 (22): 21-28.

Thomas, A., S. Cox and B. Kraty (2005), **Structuring Islamic Finance Transactions**, London: Euromoney Books.

TKBB (2018). Hakkımızda/Tarihçe, <http://www.tkbb.org.tr/tarihce.>, Erişim Tarihi: 20.06.2019.

Toroman, C., H. A. Ata ve M. F. Buğan (2015), “İslami Bankacılık Faaliyetlerine Yönelik Müşteri Algısı Üzerine Bir Araştırma”, **Gaziantep University Journal of Social Sciences**, 14 (4): 761-779.

Uluyol, O. (2013), “Öğrencilerin Girişimcilik Eğilimlerinin Belirlenmesi: Gölbaşı Meslek Yüksekokulu Örneği”, **Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 15: 349-372.

Wang, K. C. and P. K. Wong (2004), “Entrepreneurial Interest of University Students in Singapore”, **Technovation**, 24: 163–172.

Yakar, S., S. Y. Kandır ve Y. B. Önal (2013), “Yeni Bir Finansman Aracı Olarak Sukuk-Kira Sertifikası ve Vergisel Boyutunun İncelenmesi”, **Bankacılar Dergisi**, 84: 72-94.

Yıldız, S. (2015), “Katılım 30 Endeksi ile BİST 100 Endeksi'nin Performanslarının Değerlendirilmesi”, **Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar**, 52 (606): 41-54.

Yılmaz, E. ve A. M. Sünbül (2009), “Üniversite Öğrencilerine Yönelik Girişimcilik Ölçeğinin Geliştirilmesine Yönelik Karşılaştırmalı Bir Araştırma”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 21(2): 195-203.

TTKB, Türkiye Katılım Bankaları Birliğı 2019 Yılı Raporu, <https://www.tkbb.org.tr/Documents/Yonetmelikler/Katilim-Bankalari-2019.pdf>